

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Katedra mediálních studií

Lydie Kárníková

Ideologie v jazyce médií

Způsoby uchopování zpravodajských témat v českém tisku

Diplomová práce

!
!
!
!

Praha 2011!

Autor práce: **Lydie Kárníková**

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2011**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

KÁRNÍKOVÁ, Lydie. *Ideologie v jazyce médií. Způsoby uchopování zpravodajských témat v českém tisku*. Praha, 2011. 128 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií.

Vedoucí diplomové práce Prof. PhDr. Jiří Kraus, DrSc.

Anotace (abstrakt)

Práce rozebírá způsoby, jakými tři české celostátní deníky zpracovávají tatáž zpravodajská témata. Na třech vybraných tematických diskurzích demonstruje rozdílnost v nahlížení a prezentování skutečnosti. Zaměřuje se na argumentační a jazykové aspekty mediálních textů s cílem vyhledat implicitní odkazy na soubory hodnot a přesvědčení, které vypovídají o perspektivě média i o celkovém hodnotovém nastavení společnosti. Implicitní soubory hodnot vetkané do mediálních obsahů představují ideologii svého druhu. Tyto ideologické představy se mohou napříč společnostmi lišit vzhledem k množství názorových skupin, které vedle sebe v rámci společenského celku existují. V moderních demokratických společnostech s právně zajištěnou názorovou pluralitou se tak na mediálním trhu setkávají různé ideologické představy. Z povahy zpravodajského žánru ale jednotlivé texty nemohou obsahovat explicitně vyřčené soudy a názory: svá přesvědčení a postoje tak zpravodajská média kódují do struktur jazyka. Základní hypotézou práce je schopnost jazyka utvářet významy. Prostřednictvím metodologie kombinující argumentační rozbor s analýzou syntaktických a lexikálních prostředků se snaží dostat do jazykových struktur, najít skryté tendence a definovat východiska, která utvářejí podobu jazykového projevu a mají potenciál charakterizovat mluvčího.

Abstract

The thesis scrutinizes the ways in which three Czech nationwide print media process the same news topics. Through analysis of three thematic discourses it studies the differences in approaching and presenting reality. The main focus lies in the argumentative and language aspects of the media texts with the aim to find implicit

references on sets of values and beliefs typical for the perspective of the particular news media title and for the society in general. Implicit sets of values embedded in the media contents have a form of an ideology: These ideological ideas can differ significantly across the society due to the number of opinion groups sharing one public space. In modern democratic countries where opinion plurality is established different or even opposite ideological ideas are present within one media market. The news as a genre does not allow expressing one's own opinion or approach explicitly: the news media thus embed their opinions into the structures of language. The core hypothesis of this thesis is the ability of language to create meanings. With the help of methodology that combines argumentative approach with analysis of syntactic and lexical means of expressions the thesis tries to get into the language structure, looking for inherent tendencies and aiming to define the opinion basis, which influences the form of the language utterance and which has a potential to characterize the speaker.

Klíčová slova

Zpravodajství. Diskurz. Ideologie. Argumentace. Implicitní významy. Sociální podmíněnost jazyka.

Keywords

News. Discourse. Ideology. Argumentation. Implicit meanings. Social conditionality of language.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16.5.2011

Lydie Kárníková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala panu profesorovi Jiřímu Krausovi za cenné poznámky během přípravy práce.

**Institut komunikačn(ch studi(a žurnalistiky UK FSV
Teze MAGISTERSK...diplomov(pr(ce**

TUTO Č(ST VYPLŇUJE STUDENT/KA:

Př(jmen(a jm(no diplomantky/diplomanta:
Lydie K(rn(kov(

Raz(tko podatelny:

Imatrikulačn(ročn(k diplomantky/diplomanta:
2009

E-mail diplomantky/diplomanta:
lydie.karnikova@gmail.com

Studijn(obor/typ studia:
Medi(ln(studia, kombinovaně

Předpokl(daný n(zev pr(ce v češtině:

Ideologie v jazyce m(di(Způsoby uchopov(n(zpravodajských t(mat v česk(m tisku

Předpokl(daný n(zev pr(ce v angličtině:

Ideology in the language of media: Means of handling news topics in the Czech print media

Předpokl(daný term(n dokončen((semestr, školn) rok – vzor: ZS 2012)

(diplomovou pr(ci je možn(odevzdat nejdř(ve po dvou semestrech od schv(len) tez), tedy teze schv(len) v LS 2010/2011 umožňuj(obhajovat pr(ci nejdř(ve v LS 2011/2012):

LS 2011

Charakteristika t(matu a jeho dosavadn(zpracov(n((max. 1800 znaků):

Každý diskurz je specifický d(ky souboru výchoz(ch přesvědčen(, na kter(se v textech implicitně či explicitně odkazuje. V jazyce m(di(je možn(v těchto přesvědčen(ch spatřovat odkazy na hlubš(společensk(hodnoty, kter(v souboru charakterizuj(představu o ide(ln(společnosti, tedy vlastn(druh ideologie. Celost(tn(denn(tisk tak tuto představu d(ky sv(periodicitě a geografick(mu z(běru pravidelně vtisk(v(do mysl(širok(veřejnosti, a t(m utvrzuje či posiluje konsenzus o spr(vnosti jejich představy ž(douc(ho společensk(ho uspoř(d(n(Každý titul přitom vych(z(z jiných premis a jeho m(ně n(o "ide(ln(m poř(dku" se liš(i v z(vislosti na vnějš(ch faktorech, jakými jsou ekonomick(pozad(den(ku, složen(redakce apod. Např(č českou medi(ln(krajinou tak můžeme identifikovat v(cero ideologických z(kladen, na kterých stav(diskurzy jednotlivých celost(tn(ch titulů.

Předpokl(daný c(l pr(ce, př(padně formulace probl(mu, výzkumn(ot(zky nebo hypot(zy (max. 1800 znaků):

C(l pr(ce je popsat a porovnat ideologick(představy, na kterých stav(medi(ln(diskurzy čtyř tuzemských celost(tn(ch den(ků. Skrytou ideologii budeme hledat prostřednictv(m jazykov(analýzy čl(nků zpracov(vaj(c(ch tot(ž zpravodajsk(t(ma. Hlavn(m z(jmem bude popis (hlu pohledu a způsob uchopov(n(daných t(mat. Budeme se zaměřovat na prvky, kter(jsou v dan(m textu akcentov(ny, a kter(naopak potlačov(ny. Pokus(me se sestavit čtyři ideologick(z(kladny, kter(n(sledně porovn(me a pop(šeme hlavn(rozd(ly a styčn(plochy.

Předpokl(dan(struktura pr(ce (rozdělen) do jednotlivých kapitol a podkapitol se stručnou charakteristikou jejich obsahu):

(vod

Teoretick(č(st

1. Jazyk a ideologie - stěžejn(autoři, přehled z(kladn(ch teorií

2. Významovost, s(miotika

3. Kvalitativn(výzkumy m(di(- přehled kl(čových výzkumů

Praktick(č(st

4. Profil analyzovaných den(ků (ekonomick(pozad(, politick(profilace, stručný historický vývoj

5. Analýza jednotlivých textů

6. Shrnut(analýzy - Charakteristika diskurzů jednotlivých den(ků na z(kladě jazykov(analýzy

7. Komparace jednotlivých diskurzů

8. Vyhodnocení analýzy

Závěr

Vymezení podkladových materiálů (např. tituly a období), za kterých budou analyzovány:

Zkoumaný korpus tvoří soubor článků z týdne před volbami do Poslanecké sněmovny z května 2010. V rámci tohoto týdne vyhledáme v každém vydání články zpracované totožným zpravodajským týmem a podrobíme je jazykové analýze. Mezi analyzovanými materiály zahrneme čtyři celostřední deníky: Hospodářské noviny, Lidové noviny, Mladou Frontu DNES a Právo. Počet analyzovaných textů se v průběhu analýzy může navýšit pro lepší podložení naší hypotézy o "ideologii" zkoumaných materiálů.

Metody (techniky) zpracování materiálů:

Články tvořící zkoumaný korpus nejprve porovnáme mezi sebou z hlediska vnějších charakteristik. Před samotnou analýzou popíšeme, jakou důležitost jednotlivé tituly týmu připisují na základě porovnání umístění článku ve vydání, způsobu jeho vnějšího zpracování (doprovězení fotografií, zpravodajská grafika) apod. V analýze jazyka použítého v jednotlivých textech se budeme zaměřovat především na implicitní odkazy na hodnoty všeobecnějšího charakteru. Budeme si všimnout celkového rozvržení článku, distribuce klíčových informací v textu, syntaxe, volby slov a dalších jazykových prostředků nesoucích možnost implicitního hodnocení.

Základní literatura (nejméně 5 nejdůležitějších titulů k tématu a metodě jeho zpracování); u všech titulů je nutná stručná anotace na 2-5 řádků:

BARTHES, R.: Mytologie. Praha: Dokořeno, 2004

(vážný přední francouzský myslitel o vybraných aspektech moderní konzumní společnosti. V druhé části autor zasazuje jednotlivé rozborů do širšího teoretického rámce.

KRAUS, J.: Jazyk v proměnách komunikačních médií. Praha: Karolinum, 2008

Kniha představuje klíčové teorie hlavních myslitelů věnujících se koncepci mediální komunikace, analýzy textu, hermeneutice apod. Vysvětluje základní myšlenkové proudy zabývající se možnostmi interpretace.

FAIRCLOUGH, N.: Language and Power. London: Longman, 1989

Stěžejní práce jednoho ze zakladatelů kritické diskurzivní analýzy zkoumá jazyk v sociálním užítí a jeho schopnosti implicitně zasahovat do textů hodnotových představy, a tím působit na čtenářskou obec a posilovat stavající mocenský pořádek.

FOWLER, R.: Language in the News: Discourse and Ideology in the Press. London: Routledge, 1991

Kniha zkoumá způsoby psaní mediálních textů souvisejících s rutinami novinářské práce, které nesou hlavní zprávy na posouzení významů při zpracování zpravodajských materiálů.

RICHARDSON, J.E.: Analysing Newspapers: An Approach from Critical Discourse Analysis. Palgrave Macmillan, 2006

Kniha identifikuje a popisuje způsoby, jakými může jazyk materiálu manipulovat s významy jednotlivých materiálů, o kterých zpravuje.

SCHWARZ-FRIESEL, M.: Anaphors in Text: Cognitive, formal and applied approaches to anaphoric reference. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007

Odborná lingvistická publikace zaměřující se na užítí anaforických odkazů v textech. Zkoumá jejich funkci, možnosti použití a efekty na významy obsažené v textu.

VAN DIJK, T.: Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. New York: Longman, 1977

Kniha popisuje diskurz a jeho zkonitost, na praktických příkladech demonstruje funkce jednotlivých jazykových prostředků v textu a rozebírá jejich schopnost vkládat do promluv různé významy.

Diplomové a disertační práce k tématu (seznam bakalářských, magisterských a doktorských prací), které byly k tématu obhájeny na UK, případně dalších oborově blízkých fakultách či vysokých školách za posledních pět let)

HAVELKOVÁ, H.: Diskurz k politické participaci žen v publicistice Mladé fronty Dnes, Lidových novin a Respektu 1990-1998. Disertační práce. Praha, 2007.

HUSKOVÁ, V.: Strategie manipulativních sdělení v politických diskusích televizních pořadů. Diplomová práce. Vedoucí Jiří Kraus. Praha, 2008.

JAVORSKÝ, M.: Role volebního zpravodajství 2006 na příkladu deníku Právo a Lidové noviny. Bakalářská práce. Vedoucí Tomáš Trampota. Praha, 2008.

JEŘÁBKOVÁ, P.: Mediální reprezentace politiků ve zpravodajství. Bakalářská práce. Vedoucí Tomáš Trampota. Praha, 2009.

KADLECOVÁ, K.: Možnosti literární interpretace a kritické analýzy diskurzu mesičku Marianne. Rigorizace práce. Konzultant Jiří Kraus. Praha, 2006.

ŠVRČKOVÁ, T.: Obraz podnikatele v tisku: kritická analýza diskurzu. Rigorizace práce. Vedoucí Jiří Kraus. Praha, 2009.

VAŇHALOVÁ, A.: Kauza jezy: Analýza mediálního diskurzu. Diplomová práce. Vedoucí Olga Šmídová a Jiří Kabele. Praha, 2006.

Datum / Podpis studenta/ky

.....

TUTO ČÁST VYPLŇUJE PEDAGOG/PEDAGOŽKA:

Doporučené téma, struktura a technika zpracování materiálu:

Případně doporučené další tituly literatury předepsané ke zpracování tématu:

Potvrzuji, že výše uvedené teze jsem s jejich autorem/kou konzultoval(a) a že téma odpovídá mému oborovému zaměření a oblasti odborné práce, kterou na UK FSV vykonávám.

Souhlasím s tím, že budu vedoucí(m) této práce.

.....

Příjmení a jméno pedagogy/pedagoga

Datum / Podpis pedagogy/pedagoga

TEZE JE NUTNO ODEVZDAT VYTIŠTĚNĚ, PODEPSANĚ A VE DVOU VYHOTOVENÝCH DO TERMÍNU UVEDENÉHO V HARMONOGRAMU PŘÍSLUŠNÉHO AKADEMICKÉHO ROKU, A TO PROSTŘEDNICTVÍM PODATELNÝM UK FSV. PŘIJATÉ TEZE JE NUTNÉ SI VYZVEDNOUT V SEKRETÁRI TU PŘÍSLUŠNÉ KATEDRY A NECHAT VE VÝŠI (ZATÍM DO OBOU KOPIÍ) DIPLOMOVÉ PRÁCE.

TEZE DOPORUČENÉ PEDAGOGEM/PEDAGOŽKOU BUDE VEDEN (IKSŽ POUZE BRÁTR NA VĚDOMÍ, TEZE PODPISOVANÉ STUDENTEM/KOU SAMOSTATNĚ BUDE PROJEDNÁVAT).

Obsah

Obsah	1
1. Úvod	3
1.1 Shrnutí literatury.....	4
1.2 Odchýlení od původních tezí.....	5
2. Teoretická část.....	6
2.1 Vztah ideologie a jazyka.....	6
2.1.1 Filozofie jazyka Michaila Bachtina a Valentina Vološinova.....	6
2.1.2 Teorie diskurzu Normana Fairclougha	12
2.1.3 Teorie předpojatosti zpravodajského diskurzu Rogera Fowlera.....	16
2.2 Definice pojmu diskurz.....	20
2.3 Obrat k sociální podmíněnosti jazyka	23
2.3.1 Kulturní studia.....	24
2.3.2 Konstitutivní komunikační model	24
3. Metodologie	26
3.1 Stanovení metodologického postupu.....	27
3.1.1 Argumentační analýza na základě rétorického členění textu	27
3.1.2 Critical Language Study – kritická studie jazyka.....	32
3.1.3 Critical linguistics – kritická lingvistika	33
3.1.4 Rejstřík termínů argumentačního a jazykového rozboru.....	34
4. Praktická část.....	43
4.1 Diskurzy jednotlivých deníků.	43
4.1.1 Mladá fronta DNES.....	43
4.1.2 Lidové noviny	45
4.1.3 Právo	45
4.1.4 Shrnutí.....	46
4.2 Vymezení korpusu.....	48
4.3 Shrnutí použité metodologie	48
4.4 Analýza korpusu.....	49
4.4.1 Politický diskurz.....	49
4.4.2 Ekonomický diskurz.....	70

4.4.3 Sociální diskurz.....	86
4.5 Základní zjištění analýzy.....	102
4.5.1 Politický diskurz.....	102
4.5.2 Ekonomický diskurz.....	103
4.5.3 Sociální diskurz.....	105
4.5.4 Syntéza.....	106
5. Závěr.....	109
6. Summary	110
7. Seznam zkratk	112
8. Seznam literatury	112
9. Přílohy	115

1. Úvod

Stále vzrůstající úloha médií v životě společnosti nabádá k podrobnému studiu jejich vlivu na publikum a veřejné mínění. Média zauímají ve struktuře dnešních moderních společností specifickou roli sociálních institucí. Kromě informačního zdroje představují místo, kde se kumulují hodnoty, názory a postoje. Ty jsou pro jednotlivce důležitým zdrojem orientace, která se stává základní podmínkou jeho správného zapojení do života společnosti.¹

Mediální produkty tak obsahují kromě faktických informací i skryté odkazy na hodnoty a postoje sdílené v rámci dané společnosti nebo v rámci jejích dílčích, úžeji vymezených skupin. Mediální diskurz je v tomto smyslu jakousi reprezentací hodnotového nastavení daného společenství.

Implicitní soubory hodnot vetkané do mediálních obsahů představují ideologii svého druhu. Ideologická představa se ale může napříč společností lišit vzhledem k množství názorových skupin, které vedle sebe v rámci společenského celku existují. V moderních demokratických společnostech s právně zajištěnou názorovou pluralitou se tak na mediálním trhu setkávají různé ideologické představy. Z povahy zpravodajského žánru ale jednotlivé texty nemohou obsahovat explicitně vyřčené soudy a názory. Svá přesvědčení a postoje tak zpravodajská média kódují do struktur jazyka.

Podíváme-li se na situaci z pohledu publika, získává čtenář z mediálních obsahů také povědomí o hodnotovém nastavení – buď všeobecném a univerzálně platném, nebo konkrétním, typickým pro médium, ze kterého daný obsah pochází. Vzhledem k úloze a postavení médií ve společnosti tak můžeme z mediálních textů o těchto nastaveních zpětně získat cenné poznatky.

Hlavní zájem této práce spočívá v médiu médií, tj. v jazyku. Úloha jazyka v životě společnosti byla krom samotné lingvistiky předmětem zájmu mnoha filozofických, sociologických a dalších vědeckých oborů. Z hlediska této práce nás zajímá jazyk v perspektivě poststrukturalistů: jako živý systém aplikovaný v promluvách, kde teprve získává tvar,

¹ JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., Média a společnost, str. 11.

kde zrcadlí a spoluutváří mínění, a v delším časovém horizontu celé hodnotové systémy a ideje.² Zajímá nás jazyk v jeho společenském kontextu.

Základní hypotézou práce je schopnost jazyka utvářet významy. Naším cílem je dostat se za jeho strukturu, najít jeho skryté tendence a definovat východiska, která utvářejí podobu jazykového projevu a mají potenciál charakterizovat mluvčího. Objektem je jazyk ve veřejném diskurzu, protože zaznamenává obecné tendence typické pro dané lidské společenství. Analýzou způsobu, jakým zkoumané tituly tvarují skutečnost do zpravodajských textů, se budeme snažit definovat jejich výchozí názorovou pozici.

Předmětem analýzy je tištěné denní zpravodajství. Z povahy žánru vyplývá požadavek podávat informace, které zprostředkovává, způsobem neutrálním a vyváženým, oproštěným od partikulárních úvah a přesvědčení. Z podstaty jazyka a komunikace ovšem podobné „zrcadlení skutečnosti“ není prakticky možné. Na jedné straně jazyk jako svébytné médium disponuje vlastnostmi, které mu umožňují mnoha způsoby manipulovat s významem, na straně druhé jsou média samotná vpletená do konkrétních sociálních, politických a ekonomických vazeb, které utvářejí jejich výchozí perspektivu.³ K vnější realitě, která je předmětem jejich zpravodajství, tak nutně přistupují z konkrétní pozice a následně ji interpretují podle určitého vzorce, který je typický právě pro jejich pozici. Z povahy zpravodajského žánru ale svou verzi skutečnosti předkládají jako objektivní. Tato práce se zaměřuje na prozkoumání způsobu, jakým média zpracovávají zpravodajská témata, a kde lze v jejich jazyce hledat odkazy na hodnotové systémy podmiňující jejich interpretaci.

1.1 Shrnutí literatury

Ideologie v názvu práce konotuje mnoho významů. Její pojmové vymezení je proto předmětem teoretické části práce. Pojem vykládáme na základě prací tří autorů. Základním stavebním kamenem je práce *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka* autorů Michaila Bachtina a Valentina Vološinova z roku 1926. Autoři se v ní věnují fenoménu jazyka a jeho úloze v rámci mezilidské komunikace. Dále se opíráme o pojetí jazyka a

² KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 93.

³ FOWLER, R., Language in the news. Discourse and Ideology in the Press, str. 10.

ideologie v knize *Language and Power* z roku 1986 anglického autora a tvůrce kritické analýzy diskurzu Normana Fairclougha. Posledním autorem, u kterého jsme se inspirovali v pojetí ideologie a role jazyka ve veřejné komunikaci, je Roger Fowler a jeho kniha *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press* z roku 1991.

Při sestavování metodologie jsme vycházeli zejména z práce *Příruční mluvnice češtiny* kolektivu autorů z Ústavu jazyka českého na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Dále jsme použili některé prvky metodologických postupů, které ke zkoumání jazyka v sociálním kontextu vyvinuli výše uvedení autoři N. Fairclough a R. Fowler.

Základní literaturou propojující jednotlivé teorie a poskytující základní orientaci v komplexním předmětu jsou práce prof. Jiřího Krause, *Rétorika a řečová kultura* z roku 2004 a *Jazyk v proměnách komunikačních médií* z roku 2008. K urovnání přístupu ke zkoumanému korpusu posloužil článek prof. Krause *K metodologickým východiskům analýzy mediálního diskurzu* z roku 2006.

Pro teoretické ukotvení v širším vědeckém kontextu jsme použili zejména *Slovník mediální komunikace* autorky Ireny Reifové a kolektivu a knihu *Média a společnost* autorů Barbary Köpplové a Jana Jiráka.

1.2 Odchýlení od původních tezí

V průběhu vymezení korpusu k prozkoumání jsme museli pozměnit kritéria výběru. Z analyzovaného vzorku jsme oproti původním tezím vypustili Hospodářské noviny, jednak pro jejich výrazně užší tematickou orientaci, jednak pro výraznou odlišnost od ostatních deníků ve společenském postavení: Hospodářské noviny jako jediné vznikly až v porevoluční době, což výrazně ovlivňuje podobu jejich zpravodajského diskurzu a zejména hodnoty, které tuto podobu určují.

Při teoretickém vymezení pojmu ideologie jsme také došli k závěru, že lepší představu o ideologii v jazyce médií získáme porovnáním způsobů, jakými jednotlivé deníky zpracovávají totožná zpravodajská témata. Místo analýzy zpravodajství z povolebního týdne jsme vytvořili korpus ze tří souhrnných tematických úrovní, které jsme nazvali politický diskurz, ekonomický diskurz a sociální diskurz.

2. Teoretická část

Pro teoretické vymezení práce je zásadní definice pojmu ideologie použitého v jejím názvu. V duchu hypotézy, že jazyk médií obsahuje implicitní odkazy na všeobecnou představu o preferovaném společenském uspořádání, pojmáme ideologii v širším slova smyslu jako soubor výchozích hodnot a přesvědčení, které ovlivňují interpretaci společenských fenoménů a liší se v závislosti na perspektivě mluvčího. Pojem ideologie ale také označuje relativně pevně ustavený soubor politických, ekonomických a společenských hodnot, který je zakotvený v čase a v prostoru a je typický pro nějaké lidské uskupení, tedy například pro geografické území pod konkrétním mocenským vlivem. Pro terminologické usnadnění používáme pro první pojetí ideologie spojení „vnitřní ideologie“ a pro pojetí druhé výraz „vnější ideologie“. Naše úvaha je teoreticky podložena několika pracemi, které se konceptem ideologie ve vztahu ke společnosti a zejména k jazyku zabývají. Jsou jimi především práce *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka* autorů Valentina Vološinova a Michaila Bachtina, práce *Language and Power* Normana Fairclougha a práce *Language in the News* Rogera Fowlera.

2.1 Vztah ideologie a jazyka

2.1.1 Filozofie jazyka Michaila Bachtina a Valentina Vološinova

U práce *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka* existují dohady týkající se jejího autorství. Ve slovenském překladu z roku 1988 shrnuje autor předmluvy Ladislav Holata situaci, ve které kniha vznikala; z tohoto shrnutí vyplývá, že myšlenkovým otcem práce je Michail Bachtin, ale autorství textu náleží Bachtinovu žáku Valentinu Vološinovovi. Z toho důvodu bývá práce pokládána za dílo „Bachtinovy školy“. Tyto skutečnosti uvádíme pouze z důvodu technické poznámky, že pro zjednodušení budeme v následujícím shrnutí jednotlivé myšlenky připisovat Valentinu Vološinovovi.

Jak samotný název knihy napovídá, Vološinov opírá svou filozofii jazyka o základní myšlenky marxismu. Ústřední tezí, která je společná všem obsaženým úvahám, je všudypřítomný sociální rozměr – naprostá podmíněnost sociálním kontextem, z něhož nelze

žádný fenomén vytrhnout, pokud se ho snažíme pochopit. Základní hypotéza naší práce vychází z tohoto filozofického směru, protože předpokládá (ba je od základu postavena) na úvaze, že jazyk médií zrcadlí soubor celospolečenských hodnot a tím tyto hodnoty zpětně dovytváří a ovlivňuje. Jinými slovy, předpokládáme, že v mediálních textech je kromě faktických informací implicitně obsažena také ideologie vnější a vnitřní, ve formě odkazů na všeobecně přijímané a odsouzeníhodné, žádoucí a nežádoucí.

Pro naši analýzu jsou zásadní dva soubory Vološinovových tezí. Jeden se týká vztahu psychiky a ideologie, v rámci kterého Vološinov definuje pojem ideologie. Druhý se týká slova a jeho významu. V obou konceptech zdůrazňuje Vološinov stejné hledisko, a sice naprostou sociální podmíněnost jednotlivce a obsahů jeho psychiky a sociální podmíněnost slova a jeho významu.

2.1.1.1 Vztah psychiky a ideologie. Vztah vnitřního a vnějšího znaku

Základním filozofickým a metodologickým východiskem je marxistická koncepce společenského vědomí jako sociálně konkrétního a materiálního ideologického prostředí.⁴ Vološinov vysvětluje, že ani vědomí jednotlivce, ani jazyk nelze vytrhnout z jeho sociálního kontextu. Zdůrazňuje a dialekticky vykládá, že jazyk i jednatel jsou sociálně podmíněni, a proto i jejich významy jsou sociální, tudíž mají unikátní vypovídací hodnotu o společenství, v jehož rámci existují.

Jak bylo zmíněno výše, pojem ideologie Vološinov vykládá dialekticky na vztahu psychiky jako něčeho *vnitřního* a ideologie jako něčeho *vnějšího*. Svoje teze přitom vyvozuje na základě srovnání s různými myšlenkovými směry, především s idealistickou filozofií a myšlenkami jejího hlavního představitele Wilhelma Diltheye, ve kterých se konceptu ideologie věnoval. Tak dochází k závěru, že ideologie *vychází* z psychologie a ne naopak, protože ideologie psychiku vyjadřuje a ztělesňuje.⁵

Stěžejním konceptem ve Vološinovově pojetí je prostupnost ideologie a psychiky. Každý ideologický znak vždy nutně prochází psychikou, rodí se z vnitřních znaků, ale kontur

⁴ BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., Marxizmus, freudizmus, filozofia jazyka, str. 9.

⁵ Tamtéž, str. 205.

nabývá až v procesu chápání, prožívání a osvojování ve vnějším kontextu; jinými slovy, určitosti nabývá až v procesu ideologického uskutečnění. Myšlenka jako obsah vnitřního vědomí jednotlivce se utváří *v rámci* ideologického sociálního systému a rodí se pomocí ideologických znaků, které už existují. V tomto smyslu je každá myšlenka od počátku součástí ideologického systému a řídí se jeho zákonitostmi. Vztah psychiky a ideologie je tudíž dialektický: každé slovo existuje nejprve venku, v sociálním kontextu, než se stane obsahem vnitřního vědomí jednotlivce. Tam se ale právě musí vrátet, musí se do něj vnořit, aby zůstalo živé; tím, že bude znovu a znovu chápáno, přijímáno za své nebo odmítáno. Psychika a ideologie navzájem pronikají v procesu sociálního styku. Ideologický znak žije svojí psychickou realizací, stejně jako psychická realizace je živá svým ideologickým naplněním.⁶

Jak bylo zmíněno výše, zásadní Vološinovou tezí je sociální podmíněnost lidské psychiky. Individuum je zcela utvářeno a tvarováno prostředím, ve kterém se nachází. Jeho psychika je determinována sociálními faktory a jedině skrze ně je možné ji popisovat.⁷ Vološinov odmítá biologický přístup k jednotlivci, protože jedinec není biologický produkt určovaný pouze svými fyziologickými potřebami. Jedinec jako majitel obsahu svého vědomí a jako osobnost zodpovědná za své myšlenky a schopná si uvědomovat sama sebe, je produktem sociálního prostředí, v němž se nachází.

Jedinec je pevně zakotveným sociálně-ideologickým jevem, protože jeho vědomí se vždy odehrává v rámci konkrétních společensko-ideologických podmínek. V rámci této teorie je pojímán jako *individualita*, definovaná jednak jednotou biologického organismu, a jednak celým souhrnem životních a sociálních podmínek, ve kterých se nachází. Je tudíž bytostí sociální, protože právě vnější charakteristiky ho určují, resp. určují jeho výchozí pozici. Ta je typická pro jeho vnímání a nazírání skutečnosti. Na druhé straně stejně tak každý ideologický produkt nese stopy této „sociální individuality“ svých tvůrců.⁸ V tom spočívá dialektičnost a komplementarita psychiky a ideologie.

⁶ BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., Marxizmus, freudizmus, filozófia jazyka, str. 221 – 224.

⁷ Tamtéž, str. 203.

⁸ Tamtéž, str. 213–215.

2.1.1.2 Koncept životní ideologie

V rámci vymezení vztahu ideologie a jazyka pracuje Vološinov s pojmem společenské psychologie, který přebírá z marxistického učení a interpretuje ho jako přechodný článek mezi sociálně-politickým uspořádáním a ideologií obsaženou ve vědě, v umění apod., tedy v ustálených ideologických systémech. Společenská ideologie se přitom zrcadlí ve veškeré vnější komunikaci, a tudíž především ve slově.

Společenskou ideologii je možné zkoumat ze dvou stran. Jednak ze strany obsahu, tedy jaká témata jsou v jejím rámci akcentována nebo potlačována, a jednak ze strany forem a typů řečové komunikace. Základní teze tedy zní: jazyk je sociální, a proto je společenská psychologie bezprostředním obsahem jazykových výpovědí. Komunikace je sociální, a proto se každý znak utváří v sociální interakci a společenská psychologie je v něm zaznamenána.⁹

Vološinov nicméně zavádí jiný pojem, který významově odpovídá společenské psychologii. Je jím *životní ideologie*: Vološinov vychází ze souboru úvah, že obsah psychiky a vědomí je určován ne individuálně-organickými faktory, ale faktory ryze sociologickými. Věda, právo, umění, morálka i média jako nástroj veřejné komunikace představují ve Vološinovově teorii etablované ideologické systémy. Primárně vycházejí z životní ideologie, čerpají z ní, a stejně tak na ni mají zpětně vliv a udávají jí tón. Životní ideologie znamená živý sociální kontext, do kterého je jakékoliv dílo zasazeno a v jeho rámci vnímáno.

Životní ideologie má různé vrstvy. Na té nejnižší zaznamenává pomíjivé, krátkodobé a drobné zážitky malého okruhu lidí. To jsou v podstatě pouhé zárodky sociálních orientací. Vyšší vrstva už má stálejší charakter, ale je stále „mrštnější“ než ideologie hlavní, etablovaná, která se proměňuje velmi pozvolna. Děje se tak ale vždy na popud těchto nižších vrstev životní ideologie, které jsou schopné bezprostředně reagovat na proměňující se podmínky a sociální síly, a kde probíhají změny sociálně-ekonomického charakteru. Životní ideologie je tedy odrazem živých idejí, toho, co je ve společnosti zažité a sdílené, a co živě reaguje na proměny v jejím rámci. Teprve promění-li se tento soubor přesvědčení a hodnot, může se proměnit ideologie etablovaná, „vnější“. V duchu

⁹ BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., Marxizmus, freudizmus, filozófia jazyka, str. 194 – 197.

této teorie se tedy obě ideologie, vnější i vnitřní, jak jsme je vymezili v úvodu kapitoly, prolínají, doplňují a vzájemně ovlivňují.¹⁰

2.1.1.3 Slovo a význam

Podobně jako u vztahu psychiky a ideologie, i u druhého konceptu popisujícího filozofii slova a významu je základem „metalingvistická koncepce jazyka jako systému organizovaného znakového materiálu, jehož spjatost s významovou vrstvou vyrůstá ze sociálního kontextu a sociální komunikace.“¹¹

Vološinov definuje význam jako vyjádření vztahu znaku jako jedinečné skutečnosti k jiné skutečnosti, kterou zastupuje, reprezentuje nebo zobrazuje.¹² Chápání významů je podmíněno obklopující realitou. Pochopit znamená zasadit vlastní úvahu do širšího kontextu a vnějších souvislostí. Každý zážitek prožíváme tak, že se ho snažíme pochopit, začlenit do kontextu jiných znaků, které chápeme. Orientace jedince v jeho duši se nedá reálně oddělit od orientace v dané sociální situaci zážitku.¹³ Zážitek ale získává formu a orientaci až prostřednictvím výrazu nebo výpovědi.

Jakýkoliv výraz nebo výpověď vezmeme v úvahu, určí ho reálné podmínky jeho vzniku, tedy jeho bezprostřední sociální situace. Smysl slova totiž zcela určuje jeho kontext. Ve skutečnosti, kolik je kontextů, ve kterých se dané slovo používá, tolik existuje jeho významů. Jednotlivé kontexty jsou přitom ve stavu napjatého a nepřetržitého vzájemného působení. Slovo tak může být použito i v kontextech, které stojí proti sobě. V každém kontextu se proměňuje hodnotový náboj slova.¹⁴

Pokud se tedy vrátíme zpět k procesu chápání, jeho úloha se neredukuje na znalost a poznání použité jazykové formy, ale právě na její pochopení v konkrétním kontextu, na pochopení její novosti v rámci tohoto použití. K jazykové formě tedy přistupuje mluvčí i příjemce jako k proměnlivému a adaptabilnímu znaku. V duchu tohoto principu je tedy

¹⁰ Srov. BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., *Marxismus, freudismus, filozofia jazyka*, str. 289 – 291.

¹¹ Tamtéž, str. 9.

¹² Tamtéž, str. 206.

¹³ Tamtéž, str. 216 – 219.

¹⁴ Srov. tamtéž, 273 – 281.

konstitutivním momentem chápání jazykové formy orientace v daném kontextu a v dané situaci.¹⁵

Pro každé slovo a pro každou výpověď je typická jejich dialektická povaha, totiž že se v nich neustále střetávají tyto dvě dimenze, vnitřní a vnější, psychická a ideologická. Jejich souhra spočívá v tom, že subjektivní zážitek zaniká v objektivním faktu slova/výpovědi, a naopak, že slovo se subjektivizuje v aktu chápání.¹⁶

Vološinov tak vnímá slovo jako nejcitlivější ukazatel sociálních změn: právě díky jeho sociální všudypřítomnosti se ve slově realizuje a prolíná bezpočet ideologických prvků, které zpětně pronikají do všech oblastí sociálního styku.¹⁷

2.1.1.4 Dialogičnost a sociální zakotvenost výpovědí

Každá reálná výpověď je zakotvená v konkrétní komunikační situaci, která je zase vyústěním situací jiných. Proto i samotná výpověď není ukončená a ohraničená, ale vůči něčemu se vymezuje.¹⁸ Povaha výpovědi je určována také postavením účastníků dané komunikační situace, které je definováno jejich obecným hodnotovým kontextem; nejen sama situace, ale i oba účastníci, mluvčí i posluchač, mají vlastní hodnotový kontext, vlastní východisko, ze kterého výpovědi artikuluji. Bezprostřední sociální kontext určuje vztahy účastníků mezi sebou i vůči předmětu řeči.¹⁹ Kontextová zakotvenost výpovědí tedy souvisí nejen s kontextem situace, ale také s vlastním kontextem jejich účastníků. Toto je druhý rozměr této analýzy – zaměření na kontext jednotlivých „mluvčích“, v našem případě tří zkoumaných zpravodajských listů.

V duchu úvahy o kontextové zapojenosti vstupuje do ideologického dialogu i tištěný projev (včetně tištěného zpravodajství): na něco odpovídá, něco vyvrací, něco potvrzuje, předjímá možné odpovědi a námitky, hledá podporu apod. Každá výpověď je přitom pouze součástí nepřetržitého řečového styku, který je zase pouhým momentem nepře-

¹⁵ BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., Marxizmus, freudizmus, filozófia jazyka, str. 257 – 258.

¹⁶ Tamtéž, str. 223.

¹⁷ Tamtéž, str. 194.

¹⁸ Tamtéž, str. 274.

¹⁹ Tamtéž, str. 283 – 284.

tržitého všestranného utváření daného sociálního kolektivu.²⁰ Řečový styk je stále třeba chápat zásadně ve vazbě na konkrétní situaci, ve které probíhá.

V souhrnu je zásadní Vološinovou myšlenkou důležitost obklopujícího sociálního kontextu. Úvaha poskytuje oporu pro naši hypotézu, že odkazy na vnitřní i vnější ideologii mají významnou úlohu v utváření společného sociálního vědomí, a stejně tak v utváření jednotlivce jako sociálního tvora a člena konkrétního společenství. Jeho psychiku a myšlenkové pochody utvářejí veškeré podobné významy, stejně jako utvářejí všechny ostatní členy společenství, a proto v sobě jazyk médií nese velké poselství; jakoby zaznamenával genom národní identity.

2.1.2 Teorie diskurzu Normana Fairclougha

Velmi podobně, ale v jiných dobových i sociálně-politických podmínkách se fenoménem jazyka a jeho sociálním kontextem zabývá Norman Fairclough, jeden z čelních představitelů a zároveň tvůrců metody kritické analýzy diskurzu. Jeho myšlenky shrnujeme na základě jeho práce *Language and Power* z roku 1986.

Pro naši analýzu představuje Faircloughovo pojetí jakýsi přechod mezi filozofičtějším přístupem Vološanova a konkrétně analytickým zaměřením Rogera Fowlera. Pohybujeme se tak po přímce od obecného zakotvení tématu po konkrétní studie významů mediálních textů: Vološinovova práce nabízí základní „filozofické“ ukotvení, Fairclough současnější pohled na sociální rozměr jazyka a teoretické vymezení diskurzu, a Roger Fowler konkrétní analýzu významovosti mediálních textů jako specifického druhu sociálního diskurzu.

2.1.2.1 Třídní boj a ideologická nadvláda dominantního bloku

Začneme nejprve obecněji, od Faircloughovy teorie společenského a třídního uspořádání. Fairclough vychází z představy, že základy sociální skladby tkví v ekonomickém uspořádání – tj. že výchozí pro celé sociální uspořádání je základní rozdělení na vlastníky výrobních prostředků a pracující třídu, která první skupině nabízí svou práci za úče-

²⁰ BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., Marxizmus, freudizmus, filozófia jazyka, str. 294–295.

lem získání platu, tedy za účelem zajištění přežití. Vztahy mezi společenskými třídami sice vycházejí z ekonomické základny, ale vztahují se na všechny části společnosti. Zajímavě pojímá Fairclough roli státu – nevnímá ho jako entitu stojící „nad“ třídami, ale jako klíčového hráče v udržování stávajícího rozložení moci – dominantního postavení kapitalistů a podřízeného postavení pracující třídy. Stát tvoří spolu s vlastníky výrobních prostředků a dalšími zainteresovanými skupinami, které spojuje přístup ke kapitálu jako ke klíčovému elementu, tzv. *dominantní blok*.²¹

Etablované společenské instituce, jakými je právo, školy, úřady, náboženské řády, média, nebo instituce rodiny, se v normálních časech (tedy mimo krize a mimořádné stavy) podílejí na udržování zavedeného pořádku, tj. udržování dominantního postavení kapitalistické třídy. Činí tak většinou nevědomky – mnoho institucionální praxe vychází z ideologické základny zachování stávajícího pořádku, i když nemusí jít přímo o vědomé manipulativní chování. Tam, kde je jednání tvarováno směrem k zachování nerovného třídního postavení, zavádí Fairclough termín ideologie – podobné instituce v takovém případě fungují *ideologicky*.

Ideologická moc znamená schopnost prezentovat vlastní praktiky jako univerzální a jako součást normálního, zdravého uvažování, tedy součást zdravého rozumu.²² Ideologická moc je uplatňována v rámci diskurzu, přičemž diskurz znamená jazyk jako forma sociální praxe. Skrze diskurz tedy probíhá skryté udržování dominance jedné třídy nad ostatními, resp. implicitní glorifikace stávajícího třídního uspořádání. Protože diskurz je jazyk v sociální praxi, můžeme v něm zpětně hledat tyto odkazy ve formě skryté agendy.²³

²¹ Srov. FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 32–33.

²² Fairclough používá anglický termín *common sense*. Jeho sémiotické vymezení je širší než český ekvivalent „zdravý rozum“, který zní oproti anglickému termínu neodborně a také může konotovat významy, které s Faircloughovým použitím výrazu nesouvisí. Pro jednoduchost budeme spojení „zdravý rozum“ používat s vědomím jeho omezení.

²³ Srov. FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 40. Skrytá agenda je vedlejším obsahem činnosti sociálních institucí. Fairclough ho uvádí na příkladu instituce školy: kromě hlavní agendy, tedy vzdělávání, naplňuje škola svou činností ještě agendu jinou. Tím, že žáky adaptuje na život v konkrétním sociálním prostředí, učí je žádomcí sociální role apod., utvrzuje víru ve správnost stávajících pořádků a posiluje jejich životaschopnost v nové generaci. Udržuje tak stávající podobu třídních vztahů. Pokud se tedy zaměříme na tisk jako jednu ze sociálních institucí, naplňují svou projekcí reality kromě zpravování o současném dění i skrytou agendu udržování stávajícího společenského uspořádání.

Uplatňování ideologické moci v diskurzu může probíhat buď prostřednictvím donucení při využívání násilných prostředků (*coercion*), nebo pomocí vytvoření všeobecného souhlasu (*consent*). Oba přístupy bývají v praxi kombinovány, pro většinu vládnoucích tříd je přirozeně méně náročné a riskantní vládnout prostřednictvím konsenzu. Důležitou poznámkou je, že mocenské vztahy neznamenaají totéž co třídní vztahy, protože probíhají i na jiných úrovních než ekonomických – například pohlaví, věk nebo rasa. Jedná se tedy o různé sociální skupiny, jejichž zájmy se v praxi neustále potkávají a protínají. Proto Fairclough mluví o sociálním boji jako přirozené součásti života společnosti. I přes existenci jiných mocenských vztahů ale Fairclough považuje třídní vztahy za fundamentální, proto i třídní boj staví na vrchol sociálního boje jako celku. Každý kapitalistický sociální systém funguje na základě třídního boje, protože vychází z podstaty nadřazené třídy, která se snaží maximalizovat zisky prostřednictvím co nejvyšší míry nadvlády nad třídami ostatními.²⁴

2.1.2.2 Vztah ideologie a výchozích předpokladů jako souhrnu zdravého rozumu

Stejně jako Vološinov definuje Fairclough vlastní verzi ideologie vnější a vnitřní, tedy sociálně-politické a „životní“. Adoptuje ale jiný pohled než Vološinov, protože vychází z přímé zkušenosti s diskurzy a ideologiemi v nich přítomnými a může svou teorii konfrontovat s živou praxí. Jeho hlavní zájem je zkoumat diskurzy za účelem nalezení odkazů na ideologii, které na sebe berou roušku „úvah zdravého rozumu“. Připomeneme-li si terminologii Vološinova, Fairclough se domnívá, že v diskurzu bývá propojována „životní ideologie“ s ustavenou „etablovanou ideologií“ a že principy a zákony ideologie vnější jsou prezentovány jako součást rozumného uvažování, tedy součást ideologie vnitřní. Důvodem je ideologická podmíněnost zdravého rozumu: Fairclough vychází z úvahy Antonia Gramsciho, že ideologie je skrytou koncepcí světa manifestovanou v dílech společenských institucí a napříč celým fungováním společnosti. Ideologie je tedy v podstatě všudypřítomnou *implicitní filozofií*, která je přijímána samozřejmě. V tomto bodě se tedy prolíná s pojmem zdravého rozumu.

²⁴ Srov. FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 34–35.

Tímto způsobem ideologii nahlíží i Fairclough a v duchu vlastní teorie o třídním boji ji nazývá „zdravým rozumem ve službách nerovných mocenských vztahů“.²⁵ Využití ideologie k udržování nerovného třídního uspořádání se může lišit v objemu, a právě tato různost je jednou z hypotéz naší analýzy. Ve zkoumaném korpusu si všímáme, do jaké míry jsou implicitní odkazy „za textem“ ideologické v politicko-ekonomickém slova smyslu, a do jaké míry jsou součástí ideologie vnitřní. Zároveň se snažíme zjistit, do jaké míry se tisk vůbec podílí na vytváření a upevňování konsenzu týkajícího se stávajícího společenského uspořádání.

Takto vymezené ideologie (v množném čísle) jsou v textu přítomné ve formě předpokladů v pozadí textů. Každý diskurz je vystavěn na souboru těchto předpokladů, na nějaké konkrétní podobě ideologie, nebo na souhře více ideologií. Takový diskurz funguje jako rámec, do kterého jsou zasazována nová fakta, a jehož prostřednictvím tato fakta získávají svůj význam. Pokud chceme nějakému textu porozumět, musíme rozumět jednak jeho částem a vztahům mezi nimi, a jednak si uvědomit, s jakou představou světa text pracuje, tedy na jakém základě je soudržný.²⁶ V našem případě, kdy studujeme diskurzy jednotlivých zpravodajských deníků, to znamená identifikaci jejich specifického ideologického pojetí světa.

2.1.2.3 Ideologický rozměr významu

Ideologie má vliv i na významovost slov. Kromě toho, že každý výraz nabývá různých významů v různých dobových nebo sociálně-politických podmínkách, další významy přibývají v závislosti na kontextu použití a bezprostředním okolí výrazu: slovo vstupuje do mnoha externích i interních vztahů. Jeho význam je tak předmětem ideologického boje. Každému výrazu je ve skutečnosti vlastní významová dialektičnost, protože ve většině slov se zrcadlí množství pohledů na svět, zastoupených různými významovými rovinami daného slova. Pokud se časem ustálí význam pouze jeden a přerodí se ve význam „slovníkový“, všeobecně přijímaný, jedná se o vítězství jednoho konkrétního úhlu pohledu. Fairclough tento proces nazývá *naturalizací*.

²⁵ Tamtéž, str. 77– 84.

²⁶ Srov. FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 78.

Význam podmíněný úhlem pohledu se nevztahuje jenom na slova, ale i na větší jednotky, například celé výpovědi. Stejně jako u slov i zde se projevuje naturalizace, a to tak, že vytvoří zdání, že v daném kontextu existuje jenom jediná možná interpretace.²⁷ Toho lze dosáhnout použitím různých gramatických, syntaktických i pragmatických prostředků, které význam uzavírají v rámci konkrétního diskurzu. Naturalizace tak funguje jako výborný nástroj k vynucení obsahu diskurzu a v dlouhodobé perspektivě i konkrétních hodnot a přesvědčení, charakteristických pro jednu sociální skupinu nebo třídu.

2.1.3 Teorie předpojatosti zpravodajského diskurzu Rogera Fowlera

Roger Fowler, který působil jako profesor anglického jazyka a lingvistiky na University of East Anglia, se ve svých pracích zabýval jazykem a jeho úlohou ve strukturování lidské životní zkušenosti. Spolu s dalšími autory vyvinul metodologii *kritické lingvistiky*, která na rozdíl od lingvistiky standardní zkoumá jazyk jako kód s významnou kognitivní funkcí, poskytující jeho uživateli uspořádanou mentální reprezentaci skutečnosti. Sám Fowler tento metodologický přístup popsal jako zkoumání vztahů mezi znaky, významy a sociálními a historickými podmínkami, které ovládají sémiotickou strukturu diskurzu, za použití konkrétních nástrojů lingvistické analýzy.²⁸ Kritickou lingvistikou se budeme zabývat v následující části práce, ve které budeme vymezovat metodiku analýzy. Ve své knize *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press* z roku 1991, která představuje poslední teoretické východisko této práce, si Fowler vymezil cíl prozkoumat ideologickou praxi reprezentace skutečnosti.

2.1.3.1 Vnitřní ideologie v jazyce

Konceptu životní filozofie Valentina Vološinova a zdravého rozumu Normana Fairclougha odpovídá Fowlerův koncept tzv. *schémat*. Ta definuje jako stereotypní kategorie třídící veškerou lidskou zkušenost: jevy, osoby, děje a zkušenosti jsou zařazovány do

²⁷ Srov. FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 94 – 95.

²⁸ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 5

souhrnných kategorií, skrze které chápeme svět.²⁹ Schémata jsou souborem neuvědomovaných znalostí a vědomostí, které jedinec vyvolává, když se snaží pochopit přijímané skutečnosti; schémata „promítá“ na aktuální zkušenost, kterou potřebuje pochopit. S touto vizí čtenář přistupuje i k mediálním textům. Je obeznámen s jejich formální běžnou podobou, a při jejich dekódování vyvolává relevantní schémata, do kterých přijímané informace zasazuje; platnost těchto schémat si zároveň procesem čtení zpětně potvrzuje. V textu se může ale také vyskytnout něco neočekávaného, co se vymyká zvyklostem daného diskurzu. V takových případech jde většinou o vědomé zdůraznění faktu autorem textu. Atypické zasazení jevu zvýší čtenářovu pozornost, protože klade větší důraz na jeho dekódovací schopnost. Čtenář tak začne uvedený fakt pozorněji vnímat a pečlivěji interpretovat.³⁰

Fowler se ve své studii přímo zabývá projevy zaujatosti ve zpravodajském diskurzu. Zdůrazňuje, že jakákoliv prezentace skutečnosti je nutně předpojatá, protože k realitě přistupuje z konkrétního pozice, definované různými politickými, ekonomickými a sociálními faktory. Samo zpravodajské médium je determinováno konkrétními podmínkami své existence. Zprávy jsou ve Fowlerově pojetí reprezentací světa uskutečněnou v jazyce. Protože jazyk je sémiotický kód, promítá na všechno, co reprezentuje, strukturu socioekonomických hodnot. Proto zprávy, stejně jako jakýkoliv jiný diskurz, nevyhnutelně „poznávají to, co zaznamenávají.“³¹

Hodnocení vnáší do promluvy nejen pozice a status mluvčího, hodnotící prvky obsahuje také samotný jazyk.³² Mluvčí pouze vybírá pro svou promluvu vhodný diskurz, vhodnou přihrádku, ze které poté vybírá jednotlivé jazykové formy. Jejich významy už jsou jim ale připsány v rámci diskurzu, do kterého spadají. Mluvčí se tedy při kompozici svého textu stává spisovatelem, a jako spisovatel je přímo determinován daným diskurzem.

Jednotlivé žánry a styly, tedy diskurzy, jsou specifické určitou ideologií, která je v nich zakódována. Autor textu spolu s diskurzem, který pro své vyjádření volí, adoptuje i je-

²⁹ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 17.

³⁰ Tamtéž, str. 43–45.

³¹ Tamtéž, str. 4.

³² Tamtéž, str. 10 – 11.

ho ideologii. V novinářské praxi přistupuje na určitou formu ideologie už tím, že text píše pod hlavičkou mediální organizace, pro kterou pracuje. Variabilita a stylová bohatost textu je do určité míry plodem šikovných novinářů, do velké míry je ale určována právě institucionálními faktory daného média.

Fowler také zdůrazňuje důležitou roli čtenáře, který zmíněné ideologické hodnoty „vyčítá“ z textu: diskurzivní interakce mezi ním a autorem textu tak utvrzuje platnost hodnot, které už existují – ideje o pohlaví, rodinném uspořádání, třídě, hierarchii, penězích, a dalších společenských fenoménech. Významná úloha čtenáře vychází z poststrukturalistické literární teorie: četbou, neboli dekódováním textu, mu čtenář sám dává nový smysl. Tento smysl nebo vlastní posouzení přijímané informace vychází z toho, že čtenář operuje s určitými schématy. Díky nim významům v textu rozumí a může je tedy kriticky vnímat a posuzovat.³³

2.1.3.2 Vytváření konsenzu

Pro naši analýzu je obzvláště zajímavá Fowlerova úvaha o vytváření konsenzu. Tu vyvíjí na základě teorie o překonávání tzv. diskurzivní mezery. Noviny na jedné straně informují o vysoce institucionalizovaných jevech nebo o činnosti byrokratických institucí; citují formálně ustavené elity, pro které je specifický oficiální jazyk. Tyto obsahy ale na druhé straně nabízí čtenáři, který nespadá do formalizovaných oficiálních struktur, ale do intimní a subjektivní sféry svého života, pro kterou je naopak typický neoficiální jazyk. Právě takovým způsobem tedy musí médium čtenáře oslovovat, aby došlo k porozumění: institucionalizované koncepty musí být „přeloženy“ do osobního, konverzačního stylu. Médium tak adoptuje styl, který Fowler nazývá „iluzí konverzace“.

Pro média je žádoucí vytvořit napříč čtenářskou obcí, potažmo celou společností, konsenzus. Obsahem tohoto konsenzu jsou hodnoty všeobecnějšího charakteru, schémata, která jsme popisovali výše. Konsenzus vytvářejí média tím, že vedou se čtenářstvem fiktivní „konverzaci“: adoptují osobní styl, vytvářejí iluzi promluvy se čtenářem, polemizují s ním o daném tématu. V rámci rozhovoru nejsou sdělovaná fakta podávána di-

³³ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 42–47.

rektivním způsobem, protože je forma rozhovoru postavena na konceptu rovnosti jeho účastníků.

Zde Fowler zavádí i nový termín pro schémata: jednotlivé hodnoty, jejichž pomocí chápeme skutečnost kolem nás, jsou řazeny do *kategorií*. Slova spadající do jednotlivých kategorií vůči sobě stojí na různých úrovních. Pro každou kategorii existuje určité slovo, které je jeho výchozí významovou úrovní. Ve zpravodajském diskurzu je běžné a zároveň žádoucí prezentovat fakta tak, jakoby to se jednalo právě o základní významové úrovně výrazů; významy jsou prezentované jako přirozené. Adoptování konverzačního stylu má tedy zejména důležitý ideologický důvod: jeho prostřednictvím médium může **naturalizovat** pojmy, ve kterých prezentuje realitu – právě proto, že konverzace implikuje rovnost postavení, kooperaci, souhlas a existenci subjektivně sdílených a společně přijímaných významů, které není potřeba potvrzovat nebo ověřovat. Zkušenost je tříděna do odsouhlasených, společně uznaných kategorií. Z této dialektické povahy médií jako zprostředkovatele informací z vysoce byrokratizovaných zdrojů a zároveň konverzačního partnera čtenáře vychází tendence typická pro mediální praxi, a sice kombinování formálního a neformálního stylu.³⁴

2.1.3.3 Média jako výdělečné podniky

Uchopování zpravodajských témat je podle Fowlera podmíněno externími podmínkami existence konkrétního zpravodajského média (nemusí přitom jít nutně o manipulativní záměr). Těmi jsou orientace na zisk, ekonomická organizace podniku, konvence žurnalistické práce nebo personální struktura. Médium jako sociální instituce je ale zároveň součástí společnosti jako celku, bude proto ideologicky vycházet z obecných celospolečenských hodnot. Obě tyto vrstvy ovlivňují způsob formulace zpravodajských témat a podmiňují vytváření významů specifických pro diskurz daného zpravodajského média.

³⁴ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 54–59.

2.2 Definice pojmu diskurz

Z hlediska této analýzy je jedním z důležitých aspektů diskurzu fakt, že se v jeho rámci propojuje systém jazyka jako soubor komunikačních prostředků s praktickým projevem řeči, skrze který lidé vyjadřují své myšlenky a prožívají okolní svět. V diskurzu se tak odrážejí vědění a kultura doby.³⁵ Toto je jedna z klíčových hypotéz práce, protože cílem práce je odhalit hodnoty skrývající se v jazyce, který je hlavním nástrojem diskurzu.

Diskurz, centrální pojem této analýzy, je pojímán a vykládán různě, ačkoliv v jádru mají všechna jeho pojetí obdobná východiska. Pokud bychom se vrátili k autorům Normanu Faircloughovi a Rogeru Fowlerovi, najdeme u nich příhodně popsany přístup k diskurzu. Ve Faircloughově pojetí je diskurz *jazyk jako sociální praxe*. Ústřední myšlenkou je, že jazyk je součástí společnosti a nestojí někde mimo ni. Jazyk je také sociálním procesem sám o sobě, a navíc podmíněný dalšími nejazykovými součástmi společnosti. Ve Faircloughově pojetí není správné zkoumat jazyk a společnost zvlášť, protože se vzájemně podmiňují a ovlivňují. Sociální jevy jsou jazykové, stejně jako jsou jazykové jevy sociální. Veškerá lidská komunikace totiž probíhá v konkrétních sociálních podmínkách a podléhá konkrétním sociálním konvencím. Forma jazykového vyjádření je odvislá od těchto proměnných, proto se formy komunikace liší napříč jednotlivými diskurzy, tedy oblastmi lidského života ve společnosti. Držení se jistých konvencí typických pro nějakou komunikační situaci poté ve výsledku přispívá k udržování platnosti těchto konvencí a ustavených vztahů v rámci dané situace.³⁶ Takto pojatý jazyk zkoumá Fairclough pomocí metody *Critical Language Study*, jejíž postupy si přiblížíme v metodologické části.

Co se týče pojetí diskurzu u druhého autora, Rogera Fowlera, diskurz pro něj představuje interpretační rámec. Jako takový připisuje jazykovým prostředkům různé hodnoty, které se mění napříč rámci, tedy diskurzy. Jinými slovy, jazykové formy (lexikální a syntaktické volby, intonace, tempo řeči apod.) charakterizují jednotlivé diskurzy. Čtenář nejprve identifikuje, o jaký diskurz se jedná, a skrze tuto identifikaci pochopí, jak má významy v diskurzu interpretovat. V mediálním diskurzu tak prostřednictvím stejného

³⁵ KRAUS, J., K metodologickým východiskům analýzy mediálního diskurzu, str. 41.

³⁶ FAIRCLOUGH, N., *Language and Power*, str. 20 – 24.

mechanismu „vypadává ze hry“ osoba autora: novinář se musí přizpůsobit konkrétnímu diskurzu, do kterého jeho text spadá, a adoptovat zákonitosti, které se na něj vážou; tím se jeho styl *odosobňuje* a přejímá prvky daného diskurzu. Diskurz je tedy rámcem, který stanoví soubor myšlenkových postupů a výroků, typických pro daný diskurz. Tím zároveň stanoví, co už pro daný diskurz typické není.³⁷

V analýze vycházíme ještě z jednoho pojetí diskurzu, na kterém staví článek „*On the (Re)Construction of Corruption in the Media: A Critical Discursive Approach*“ autora Erica Breita, doktoranda na univerzitě v Helsinkách, který vypracoval kvantitativní analýzu tematicky vymezeného zpravodajského diskurzu.³⁸ Diskurz v tomto pojetí odpovídá názorově vymezenému rastru, skrze který lze vnímat a interpretovat skutečnost, pojmenovávat jevy a připisovat jim významy. Diskurzy představují jednotlivé „rozměry“ záležitosti nebo jevu, resp. způsoby, jakými je možné na danou věc nahlížet. Pojetí diskurzu v tomto kontextu silně souvisí se slovem *framing* – tedy rámování události či událostí na základě určité pevněji nebo volněji vymezené skupiny kritérií. Diskurz může být hlasem sociálně, ekonomicky, ideologicky či jinak koncipovaného názorového uskupení a zahrnuje všechny psané, mluvené či jinak realizované texty, které jsou soudržné na úrovni hodnotové základny. Jak uvádí prof. Jiří Kraus, diskurz je typický ustáleným způsobem uvažování a vyjadřování o něčem.³⁹

Diskurzy tak mají schopnost určovat skutečností v rámci konkrétního souboru přesvědčení různé významy. Prostřednictvím takových významů pak mohou ovlivňovat či dokonce utvářet veřejné mínění o mediované záležitosti. Nejedná se ovšem o „objektivní pravdu“, ta může vznikat teprve v interakci několika diskurzů, když se jeden úhel pohledu rozšiřuje o jiné. Diskurzů může existovat tolik, kolik existuje možností nahlížení; diskurzy v množném čísle představují jakési zhmotnění názorové plurality. Záleží na příjemci, který diskurz bude považovat za nejvíce směrodatný nebo který bude vycházet z přesvědčení nejvíce podobných jeho vlastním. Četnost výskytu a argumentační síla určitého diskurzu nebo typu diskurzů může vypovídat o rozložení názorových sil ve

³⁷ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 37 – 42.

³⁸ Breit se ve článku věnuje mediální kauze, která vznikla kolem korupčního skandálu admirála norského námořnictva. Článek vyšel roku 2009.

³⁹ KRAUS, J., *K metodologickým východiskům analýzy mediálního diskurzu*, str. 41.

společnosti. Diskurzy mohou vycházet ze zcela odlišných názorových pozic založených na zcela odlišných hodnotách a přesvědčeních.

U studie Erica Breita se ještě krátce zastavíme, protože nám jeho pojetí diskurzu pomůže vysvětlit záměr naší analýzy. V Breitově kvantitativní analýze představuje diskurz jednotlivé hodnotově a emocionálně koncipované vrstvy, které se promítaly v mediálním a veřejném diskurzu během korupční kauzy admirála norského námořnictva. Tyto hodnotové kategorie můžeme definovat podle toho, jaký *kontext* záležitosti je v jejich rámci nejsilněji prožíván. První kategorie vidí jako hlavní ukazatel právo, hodnotu přestupku. Druhý rozměr je politický, vnímá jako nejdůležitější admirálovo působení ve veřejné funkci a z této perspektivy prohřešek nahlíží. Třetí kontext souvisí s expresí emoce, kterou daná událost vyvolala ve veřejnosti, Breit jí nazývá „veřejným lynčováním“. Poslední rastr je utvořen perspektivou jednotlivce a vnímá záležitost prostřednictvím subjektivních prožitků postižené osoby, jedná se tedy o individualistický diskurz.⁴⁰

Korpus naší analýzy se také skládá z diskurzů odlišujících se na hodnotové úrovni. Jejich hodnotová základna je ale institucionalizovaná ve formě zpravodajských deníků. Jejich názorový rastr tak nevychází „zevnitř“ společnosti, jako je tomu u Breitovy studie, ale je utvářen souborem pravidel, postupů, zákonitostí a souvislostí, které vycházejí z historické a společenské pozice daných deníků. I tak se ale budou v jednotlivých institucionalizovaných diskurzech objevovat názorově a hodnotově koncipované vrstvy významů, tedy jakési podružné diskurzy odpovídající konceptu rámování.

Na rozdíl od Breitovy studie zkoumá tato analýza kvalitativní hledisko zpravodajských textů. Z pohledu diskurzu tedy zaujímáme opačný postup: pokoušíme se názorové, hodnotové rastry neboli diskurzy hledat *uvnitř* textu. Jejich identifikace a popis jsou hlavním cílem práce.

Z důvodu komplexnosti vzorku a vzhledem k vymezení výrazu diskurz musíme definovat také strukturu zkoumaného korpusu. Předmětem analýzy je soubor několika různě vymezených, různě soudržných a různě institucionalizovaných diskurzů. Na nejvyšší rovině je předmětem zkoumání diskurz mediální. Protože korpus tvoří soubor zpravodaj-

⁴⁰ BREIT, E., On the (Re)Construction of Corruption in the Media: A Critical Discursive Approach, str. 625–630.

ských článků pocházejících z různých médií, jsou další rovinou zpravodajské diskurzy jednotlivých zastoupených titulů (v našem případě tří celostátních deníků, viz níže v úvodu do praktické části). Další rovina je reprezentovaná diskurzem tematickým, protože rozdíly v reprezentaci skutečnosti analyzujeme na základě zpracování konkrétních zpravodajských témat. Cílem této analýzy je s přihlédnutím k zákonitostem tvarujícím diskurz mediální a diskurzy tematické definovat zpravodajské diskurzy jednotlivých zkoumaných deníků.

2.3 Obrat k sociální podmíněnosti jazyka

Fenomén jazyka se stal předmětem zájmu mnoha teoretiků a vědců z rozličných oblastí humanitních i exaktních věd. V rámci samotné lingvistiky byl jazyk zkoumán nejen samostatně, ale postupem času mnohem častěji ve vztahu k ostatním vědeckým disciplínám či společenským jevům. Vymezení úlohy jazyka, zákonitostí jeho vývoje a míry jeho závislosti na proměně externích společensko-politických podmínek je přesto vysoce problematické, koneckonců samotná lingvistika nebyla zatím schopná nalézt k jazyku jednoznačný přístup a napříč vývojem tohoto oboru se střídaly často zcela protichůdné přístupy a interpretace jeho role v životě společnosti.

Ve druhé polovině 20. století se začaly výrazně proměňovat podmínky lidské existence ve společnosti a rapidně vzrůstala úloha mezilidské a celospolečenské komunikace. V důsledku toho se začal zájem obracet na jazyk v sociálním kontextu.⁴¹ Od 60. let můžeme pozorovat výrazné proměny v pojetí jazyka, které souvisejí s celkovým obratem v sociální, kulturní i vědecké oblasti. Zájem se začíná přesouvat ke společenskému podmínění jazykových výpovědí. Opouštějí se strukturalistické teze a do centra zájmu vstupují způsoby nahlížení, které byly dříve využívány pouze okrajově, nebo minimálně velmi úzce vymezeně vzhledem ke zkoumaným jevům.⁴² Nové pojetí jazyka jako sociálně podmíněného fenoménu souviselo s tzv. *lingvistickým obratem*, neboli obratem

⁴¹ JENSEN, B., A Handbook of Media and Communication Research, str. 38.

⁴² Srov. Faircloughovo pojetí omezenosti tradiční lingvistiky a celkového rozdělení oblastí zájmu jednotlivých disciplín s hlavním zájmem o celkovou syntézu postupů vědeckého bádání. Více v metodologické části práce.

k jazyku. V jeho rámci byla zpochybněna možnost bezprostředního přístupu k realitě a existence bezprostředních významů vůbec. V centru pozornosti stanul jazyk, v jehož rámci dochází k artikulaci světa a vytváření významů. Veškerá skutečnost, která nás obklopuje, je utvářena sociálními kontexty, vzniká v procesu jazykových a diskurzivních praktik.⁴³

2.3.1 Kulturní studia

Kulturní přístup vzešel jako důsledek proměn na poli teoretického zkoumání mediální komunikace, které souvisely s výše uvedenou celkovou proměnou západní společnosti a jejího vědeckého přístupu. Tzv. kulturní studia navázala na tradici marxismu a neo-marxismu, v základních myšlenkách tak najdeme paralely s myšlenkami Bachtina a Vološinova. Jejich hlavní zájem tkvěl v definování pozice čtenáře a jeho schopnosti dekodovat významy zakomponované v textu. V rámci nejzásadnějšího pracoviště, Centra pro současná kulturní studia založeném v roce 1964 v Birminghamu, byly teze kulturních studií rozvinuty dvěma směry: jeden se zaměřoval na vlastnosti textu, druhý na vlastnosti čtenáře (resp. publik). Hlavním východiskem obou tendencí je polysémie jako nejvýznamnější vlastnost textů.⁴⁴

2.3.2 Konstitutivní komunikační model

V důsledku vnímání sociálních jevů jako hlavních vlivů na produkci, recepci a interpretaci textů byla postupně opouštěna původní představa komunikačního procesu jako lineárního toku informací. Záhy tak byla formulována hypotéza nová; základní tezí tzv. kulturního neboli konstitutivního modelu komunikace se stala představa kultury jako prostředí, v jehož rámci získává člověk představu o významech skutečností, které ho obklopují. -V tomto smyslu je kultura souborem interpretačních rámců a schémat. Ve stejném duchu byla pojímána i samotná komunikace: jako proces konstruování sdíleného souboru významů. Na rozdíl od modelu lineárního, který komunikaci vnímal jako

⁴³ REIFOVÁ I. a kol., Slovník mediální komunikace, str. 278–279.

⁴⁴ Tamtéž, str. 241–242.

technický přenos informace, klade kulturní model důraz na kontext, v jehož rámci ke komunikaci dochází, a který determinuje její podobu i obsah.⁴⁵

Takto pojatý model komunikace nazývá Jiří Kraus „synekdochickým modelem jazykové komunikace“. Zakládá ho na představě, že v průběhu dorozumívání vyjadřujeme explicitně pouze část sdělného záměru, protože stavíme na předpokladu, že příjemce operuje s určitým souborem znalostí a komunikačních kompetencí, tudíž je schopen mnoho významů vyvodit dodatečně.⁴⁶

⁴⁵ JIRÁK, J., KÖPPLOVÁ, B., Média a společnost, str. 50.

⁴⁶ KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 66.

3. Metodologie

Pro prozkoumání vybraného korpusu musíme stanovit vhodný metodologický přístup. Základním prvkem je komplexní pojetí diskurzu, který je vnímán z různých hledisek: diskurz jako komunikační jednání zakotvené v konkrétní situaci, diskurz jako koherentní celek a diskurz jako text s jazykovými vlastnostmi.⁴⁷ Během analýzy budeme postupovat se zaměřením na tyto aspekty diskurzu:

- ∞ Diskurz jako projev mluvčího se snahou dosáhnout nějakého komunikačního cíle. K prozkoumání tohoto aspektu poslouží analýza argumentačních postupů.
- ∞ Diskurz jako celek utvářený formami významové a lingvistické soudržnosti textu na nižších a vyšších úrovních. Soudržnost budeme popisovat prostřednictvím analýzy syntaktické výstavby jednotlivých výpovědí i celého textu.
- ∞ Diskurz jako soubor pojmenování a vyjádření. Pro mluvčí jsou při formulaci promluvy typická určitá východiska, která vycházejí najevo z výběru konkrétních jazykových prostředků pro vyjádření mediované skutečnosti. V tomto ohledu se zaměříme na způsoby pojmenovávání a zevšeobecňování.

V souhrnu je analytický postup kombinací rozboru argumentace, syntaxe a způsobů nominace, tj. pojmenovávání. V rozboru argumentace vycházíme z klasické analýzy rétorických postupů skládání řeči a souvisejících metodologických nástrojů, k rozboru syntaxe a nominace použijeme postup kombinující některé aspekty metod *kritického studia jazyka* Normana Fairclougha a *kritické lingvistiky* Rogera Fowlera. Jednotlivé jevy podrobněji popíšeme v následující části.

⁴⁷ Srov. KRAUS, J., K metodologickým východiskům analýzy mediálního diskurzu, str. 44.

3.1 Stanovení metodologického postupu.

3.1.1 Argumentační analýza na základě rétorického členění textu

Jak zmínil Valentin Vološinov, lingvistika není pojmově ani nástrojově vybavená k popisu problematiky větších jazykových celků, ani vzájemných vztahů mezi jejich jednotlivými prvky. Problematiku komplexních jazykových výpovědí tak většinou ponechávala v kompetenci disciplín poetiky a rétoriky.⁴⁸

Předmětem zkoumání rétoriky je řeč, předmět, o kterém vypovídá, a celková situace, v jejímž rámci se řeč uskutečňuje vůči nějakému publiku. Rétorika se tak jako první začala zabývat otázkami artikulace určitých témat a technikami argumentace, začala zkoumat proces utváření řeči a vytvořila k tomu účinné metody.

Rétorika rozděluje proces utváření řeči do několika etap. Tyto etapy postihují celý proces vznikání řeči, od hledání námětu a argumentů až po vypracování její konečné verze.⁴⁹ V kontextu naší analýzy jsou důležité především fáze *Inventio*, tedy vyhledávání tématu a argumentů, *Dispositio*, jejich uspořádání, a *Elocutio*, jazykové ztvárnění a stylizace. Poslední etapa se v podstatě kryje s postupem jazykového rozboru, kterému se budeme věnovat samostatně v dalších částech definice metodologického postupu. Zbylé dvě etapy si z hlediska zkoumání stanoveného korpusu přiblížíme.

3.1.1.1 Argumentační výstavba textu

Etapa *Inventio* představuje významné metodologické východisko pro mnoho oblastí výzkumu a je vhodným nástrojem i pro tuto analýzu. Popisuje proces vyhledávání tématu a argumentů. Důkazy a argumenty pro vysvětlení svého stanoviska mluvčí vyhledávají v názorech převažujících v určitých kulturních a společenských podmínkách; tyto názory jsou souborem lidského mínění typického pro určitou oblast, například pro konkrétní národ, v našem případě pro konkrétní mediální titul, potažmo pro konkrétní publikum. Novináři píšící pro daný titul na takový soubor přesvědčení implicitně odkazují; své argumenty přitom vyhledávají jednak z perspektivy vycházející z postavení a

⁴⁸ BACHTIN, M., *Marxismus, freudizmus, filozofia jazyka*, str. 271.

⁴⁹ KRAUS, J., *Rétorika a řečová kultura*, str. 59–62.

ideologie deníku, pro který píše, jednak z širší perspektivy celospolečenské hodnotové základny, z celé vnější ideologie.⁵⁰ V této první etapě se utvářejí hlavní složky procesu přesvědčování publika. Přesvědčování může vycházet ze tří zdrojů: řečnickův *étos*, tedy jeho konkrétní kvality, charakter, zkušenosti, znalosti, mravnost apod., *pátos* vztahující se k emoci, kterou projev řečníka vyvolává v publiku, a třetí *logos*, vypovídající o kvalitách projevu samotného a popisující stylistickou a logickou hodnotu vystoupení.⁵¹ Tyto zdroje přesvědčování budeme identifikovat v našem korpusu zpravodajského diskurzu, pouze pomineme první zdroj, tedy vlastnosti řečníka, v duchu výše uvedené představy, že novináře „pohlcuje“ konkrétní mediální diskurz a on se stává pouze jeho projekcí.⁵²

Zaměříme se na emocionální obsah a na logickou soudržnost textů, která vychází především ze vzájemných vztahů jednotlivých složek textu. Základním východiskem při takovém zkoumání je předpoklad inferenčního uvažování jakožto lidské schopnosti odvozovat významy a závěry na základě předpokladů; inference samotná popisuje „pohyb myšlenky od známého k neznámému, od všeobecně přijímaného k novému, od ověřeného k ověřovanému“. Všechny implicitní významy, které se mohou v textech objevovat, jsou na tomto předpokladu postavené.

Rozlišujeme několik druhů odvozování závěrů – odvozování dedukční, indukční a analogické. Dedukce odvozuje z obecného na jednotlivé, indukce z jednotlivého na obecné, analogie odvozuje z jednoho konkrétního případu na jednotlivý případ jiný. Indukce nejvíce pracuje s příkladem, dedukce se opírá o neúplný sylogismus, tzv. entyméma.⁵³ Sylogismus jako základní struktura logické inference je důležitým prvkem této analýzy. Spojuje tři výroky, tzv. vyšší a nižší premisu a závěr. Tyto jednotlivé výroky mohou být v různém pořadí a mohou mít různou míru platnosti. Způsob, jakým jsou propojeny, je buď vyjádřen implicitně, nebo explicitně pomocí spojky. Právě implicitně vyjádřené vztahy mezi výroky ukrývají inference, které vypovídají o stanovisku mluvčího nebo autora. V našem případě tedy implicitně vyjádřené vztahy skrývají odkazy na soubor hod-

⁵⁰ Toto „dvojitý“ odkazování blíže popíšeme níže: odkazy na „obecná místa“ specifická pro určité názorové uskupení a na obecná místa celospolečensky přijímaná.

⁵¹ KRAUS, J., *Rétorika a řečová kultura*, str. 62–64.

⁵² FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and ideology in the press*, str. 42.

⁵³ KRAUS, J., *Rétorika a řečová kultura*, str. 64.

not, na kterém konkrétní text staví.⁵⁴ S čistým sylogismem se nicméně v běžných komunikačních událostech často nesetkáme, protože je náročný na logickou korektnost a vyžaduje vysokou míru formulační explicitnosti; je příliš obsažný a příliš pečlivě se věnuje již známým faktům a argumentům. Jako vhodnější prostředek dedukce se tak nabízí tzv. *entyméma*, neúplný sylogismus, protože vyšší a nižší premisa chybí. Jejich absencí vzniká prostor pro velké množství dodatečných významů, které dotvářejí celkový význam sdělení. Výpověď tak může obsahovat mnohem větší množství významů, než kdyby byly všechny složky argumentu explicitně přítomné. Jinými slovy, implicitnost rozšiřuje interpretační potenciál výpovědi.

Zpravodajský diskurz je ze svého postavení a povahy na inferenčních úvahách do velké míry závislý. Protože na denní bázi zpracovává obrovské množství informací, musí se opírat o rozsáhlé intertextové odkazy, a klade tak velké nároky na schopnosti a znalosti příjemce. Bez znalosti kontextu ztrácí inference svůj konotovaný význam.⁵⁵

3.1.1.2 Obecná místa v textu

S argumentační výstavbou textu úzce souvisí koncept obecných míst, který se podobá výše probíraným konceptům životní ideologie (Vološinov), zdravého rozumu (Fairclough) a schémat (Fowler). Každá argumentace má různá východiska, která fungují jako sídla argumentů, od kterých autor svou argumentaci odvíjí. Východisky argumentů se zabývá topika jako věda o obecných místech. Obecná místa představují všeobecné znalosti a vědomosti, které jsou společné mluvčímu a publiku, přičemž jejich hlavní vlastností je univerzálnost – jejich platnost není potřeba dokazovat. V textu představují obecná místa nevyjádřená východiska argumentů. Problematika topik byla předmětem zájmu mnoha autorů, původní autorství je přisuzováno Aristotelovi.

Z hlediska této analýzy jsou pro nás zajímavé dva přístupy k toposům. Prvním je přístup Kvintiliánův, který rozdělil obecná místa do dvou skupin: první, zabývající se samotnou osobou či předmětem, o kterém řeč pojednává, a druhý, zaměřující se na okolnosti děje se snahou vyhledat příčiny určitého stavu věcí. Druhou kategorii definoval Kvintilián

⁵⁴ Tyto soubory hodnot se mohou napříč zkoumanými médii lišit, nebo mohou být naopak shodné. Potvrzení první nebo druhé domněnky můžeme provést až samotnou analýzou.

⁵⁵ Zde vidíme paralelu s Vološinovovým důrazem na orientaci v kontextu komunikace. Srov. BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V. N., *Marxismus, freudizmus, filozofia jazyka*, str. 257– 258.

jako odpovědi na otázky po okolnostech určitého dění nebo jednání: *kdo, co, kde, jakými prostředky, proč, jak a kdy*.⁵⁶ Tato klasifikace se příhodně kryje s formálními požadavky na zpravodajský text. Při zpracovávání konkrétního zpravodajského tématu je třeba zmínit všechny okolnosti popisující danou událost. Tyto okolnosti ale téměř není možné uspořádat objektivně – už samotné pořadí přiřazuje dílčím prvkům různou důležitost, pozice v rámci textu mění význam jednotlivých výroků a v souhrnu tak proměňuje význam zprávy jako celku. Vezmeme-li v úvahu fakt, že každá událost může být nahlížena z různých úhlů (minimálně z tolika, kolik je zainteresovaných stran), a předpoklad, že jednotlivé zpravodajské deníky představují různá hlediska, jsou mediální texty ve své podstatě argumentací. Pro jednotlivé deníky existuje určitý typický soubor nevyřčených východisek, neboli obecných míst. Taková obecná místa ale nejsou univerzální, pouze jsou takovým způsobem prezentována – prezentace východisek jako obecně platných je jedním z hlavních nástrojů argumentace, protože jejím cílem je právě přesvědčit publikum o univerzální platnosti vlastních závěrů. Všechny názorové skupiny zastoupené ve společnosti prezentují svět svými očima, tedy vycházejí ze své pozice jako z přirozené, a stejným způsobem prezentují své soudy a závěry. Obecnost je tedy velmi relativní, protože je v rámci společnosti vnímána různě.⁵⁷

Druhým autorem, který se učením o toposech zabýval, je Ernst Robert Curtius. Ve svém díle *Evropská literatura a latinský středověk* se věnoval stylovým prostředkům a postupům, které jsou společné pro veškerou evropskou tvorbu napříč historií. Popsal tím v podstatě, že lidská společnost funguje na univerzálně platných hodnotách, které se projevují v různých dobách na různých místech a představují společný základ vyvození. Svou prací se zasloužil o vznik nového oboru, kterým je analýza toposů (tzv. *toposforschung*). Topos podle Curtia slouží autorovi jako nástroj vyhledávání témat a motivů a na druhé straně je nástrojem i pro interpreta, příjemce sdělení, který jeho pomocí tato témata a motivy obsažené v textu chápe.⁵⁸ V Curtiově pojetí představují obecná místa ta východiska, která jsou skutečně univerzálně platná a vycházejí

⁵⁶ KRAUS, J., *Rétorika a řečová kultura*, str. 68.

⁵⁷ Zde si můžeme opět všimnout paralely s Fowlerovou teorií o vytváření konsenzu a naturalizaci pojmů. Srov. FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 46–57.

⁵⁸ KRAUS, J., *Jazyk v proměnách komunikačních médií*, str. 101.

z podstaty lidské existence, která se v evropské (potažmo celé západní) kultuře napříč časem neliší.

Toposy jako prostředek vyjádření „zdravého rozumu“ a projevů veřejného mínění chápe francouzský sociolog Pierre Bourdieu. Podobně jako Norman Fairclough považuje Bourdieu zdravý rozum za soubor individuálních i kolektivně sdílených názorů a přesvědčení, které jsou obecně (nebo alespoň většinově) považované za správné. Obecná místa tak pro něj představují nástroje pochopení světa, vysvětlení motivací a pravidel chování, hodnotových souborů, které jsou z formálního hlediska koherentní a v souhrnu tak představují určitou ideologii. Uvažování v souladu se zdravým rozumem pro jedince znamená, že se orientuje v dění, které ho obklopuje, může mu přisuzovat správný význam, a jeho interpretace odpovídá většinovému konsenzu.⁵⁹

Koncept obecných míst se tedy objevuje v různých pojetích. V popisu Kvintiliánova pojetí toposů jsme naznačili, že pro potřeby této analýzy musíme koncept drobně upravit, resp. lépe definovat. Obecná místa vnímáme jako nevyřčené základy argumentů, východisko, ze kterého je konkrétní výrok prezentován. Taková východiska se liší v závislosti na mluvčím i na tématu promluvy. Asertivita jejich tvrzení je ale vysoká – ačkoliv se nejedná o „obecnost“ v pravém slova smyslu, tj. která není sdílená napříč celým společenstvím (jak je tomu v Curtiově pojetí), mluvčí (v našem případě deník) svá východiska prezentuje právě tímto způsobem. Tak propůjčuje svým argumentům platnost a větší důvěryhodnost. Prozkoumáním diskurzů jednotlivých deníků se pokusíme určit, jaká východiska prezentují deníky jako univerzálně platná.

Obecná místa v tematických diskurzích tak můžeme zkoumat na dvou rovinách: jednak na úrovni odkazů na vlastní soubor obecných přesvědčení typický pro konkrétní titul, jednak na úrovni odkazů na východiska se skutečně obecnou platností – tj. odkazy na hodnoty, které jsou všeobecně sdílené.

3.1.1.3 Uspořádání textu

Uspořádáním argumentů se zabývá druhá etapa rétorického rozboru, *dispositio*. Ta označuje proces uspořádávání řeči, resp. jednotlivých složek textu (výrazů, témat či ar-

⁵⁹ KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 101.

gumentů) určitým způsobem. Ačkoliv rétorika původně skrze tento kánon popisovala způsoby výstavby mluvené řeči a zaměřovala se tak na její uspořádání s ohledem na publikum a jeho reakce, je dispozice důležitým faktorem i v textech psaných, protože její zákonitosti poskytují prostor hodnotícím tendencím. Jak bylo řečeno výše, způsob prezentace dané události nejvíce odhaluje, jaké složky události považuje autor za zásadnější než jiné. Zkoumáním těchto postupů lze identifikovat úhel pohledu, ze kterého autor skutečnost nahlíží.⁶⁰

Prvním důležitým aspektem je, zda jsou složky textu uspořádány přirozeně (např. chronologicky podle skutečného běhu věcí, podle přirozeného pořadí seshora dolů, zleva doprava apod.) či uměle, s určitým autorským záměrem.⁶¹ Právě v tomto ohledu jsou zpravodajské články zajímavým materiálem ke zkoumání. Z povahy jazyka a diskurzu není prakticky možné postupovat lineárně, protože každý vjem, každou událost nahlížíme z nějaké perspektivy – i pokud se zbavíme všech názorů, které nás charakterizují, stále se nacházíme v konkrétní pozici vůči zkoumanému faktu. Z povahy žánru jsou zpravodajské články povolány k popisu věcí podle skutečného běhu událostí, na druhou stranu na mediálních trzích ve svobodných demokratických společnostech se přirozeně střetávají hlasy různých názorových platform – konfrontují se různé úhly pohledu. To je případ i zkoumaného vzorku.

K popisu významové souvislosti jednotlivých výpovědí a propozic použijeme také jazykový a syntaktický rozbor. Hlavní principy odvodíme z metodologických postupů analýzy autorů Normana Fairclougha a Rogera Fowlera.

3.1.2 Critical Language Study – kritická studie jazyka

K popisu jazykového utváření významu rozvinul Fairclough metodu *Critical Language Study* (kritická studie jazyka) a nabídl ji jako vhodný nástroj ke zkoumání jazykových výpovědí v sociálním kontextu. Postupy této metody vymezil v kontrastu s postupy

⁶⁰ Tento fakt jsme potvrdili v předchozí práci při rozboru zpravodajských článků MF DNES. Právě z uspořádání textu lze nejspíše vyčíst implicitní hodnocení. KÁRNÍKOVÁ, L., Kdo nemá rád chobotnici. Analýza zpravodajských článků MF DNES o Kaplického projektu NK, str. 43–44.

⁶¹ KRAUS, J., Rétorika a řečová kultura, str. 77.

tradičních disciplín zkoumajících jazyk (lingvistika, sociolingvistika, pragmatika, textová lingvistika, diskurzivní analýza, konverzační analýza apod.) a zaměřil se na jejich meze, tedy na oblasti, které tyto jednotlivé disciplíny cíleně nebo z povahy svého úzce vymezeného zaměření opomíjejí. Hlavní výhoda Faircloughova přístupu tkví v jeho syntetické povaze. Tradiční lingvistika se zaměřuje na jednu oblast jevů a přenechává sociálnost jazyka jiným oborům, které jsou ale ve vztahu k ní podružné. Hlavní přínos kritické studie jazyka tedy spočívá v syntéze všech přístupů a v přímém vnímání a kalkulace se sociálním rozměrem jazyka a jednotlivých forem.⁶² Hlavním cílem je odhalit v textu skryté sociální vazby mezi jazykem, mocí a ideologií. Kritická studie jazyka se soustřeďuje na jazykové prvky, které odrážejí sociální interakce. Cílem je odhalit skryté determinanty, které jazykovou formu ovlivňují, stejně jako skryté efekty, kterými forma zpětně ovlivňuje systém mocenských vztahů.⁶³

3.1.3 Critical linguistics – kritická lingvistika

Také Roger Fowler vypracoval pro své analýzy jazyka vlastní metodologický přístup. Tzv. kritická lingvistika se zabývá rozborem jazykové struktury textů s hlavním zaměřením na jejich sociální a historickou zakotvenost. Účelem je nalézt a upozornit na vzory přesvědčení a hodnot, které jsou v jazyce zakódovány, a které zůstávají nepovšimnuté v momentě, kdy diskurz začíná být přijímán jako „přirozený“. Pouze zpochybněním jednoznačnosti jeho struktury můžeme nalézt skryté tendence v nahlížení reality. Primárním principem je přesvědčení, že jakýkoliv aspekt jazykové struktury může nést ideologické znaky, tedy může být ideologicky podmíněný, a tudíž významný při utváření ideologického vyznění textu. Jednotlivé aspekty, ať už fonologické, syntaktické, lexikální, sémantické, pragmatické či textové, jsou různě schopné kódovat v sobě sociální hodnoty. Cílem kritického jazykového přístupu je odhalit tyto oblasti, které jsou nejvíce schopné ukládat v sobě významy.⁶⁴

⁶² FAIRCLOUGH N., *Language and Power*, str. 11–14.

⁶³ Tamtéž, str. 5.

⁶⁴ FOWLER, R., *Language in the News*, str. 67

3.1.4 Rejstřík termínů argumentačního a jazykového rozboru

V předchozí části jsme shrnuli analytické postupy klasické rétoriky, popsali jsme koncept obecných míst a upravili ho pro účely naší analýzy. Také jsme zmínili hlavní principy metod zkoumání jazyka u autorů Fairclougha a Fowlera. V této části shrneme praktický pojmový aparát, který budeme v naší analýze používat.

3.1.4.1 Diskurzivní prostředky vytváření významu

Základním principem analýzy soudržnosti celkové argumentace je intertextualita. Pojem označuje zakotvenost textu jednak v rámci souboru všech souvisejících textů a jednak v celkové komunikační situaci. Text se tak váže nejen na obsahy textů minulých nebo budoucích, ale také na soubor hodnot a přesvědčení, na všeobecné znalosti sdílené v rámci daného jazykového společenství.⁶⁵ Toto je základní východisko naší analýzy. Pojem souvisí také s dialogičností, jak ji vymezil Vološinov, a jak jsme si popisovali v teoretické části práce.

Vnitřní významovou strukturu textu lze popisovat prostřednictvím kategorie komunikační implicitnosti, která se nazývá presupozice. Jedná se o významy, které konotuje kontext komunikační situace, v jejímž rámci se promluva odehrává. Presupozice znamená předpoklad znalosti původního stavu, na kterou lze implicitně navázat další významy. Prostřednictvím presupozice mluvčí vyčleňuje tu část svého tvrzení, u níž předpokládá – a příjemci zároveň vnucuje – všeobecnou shodu, společné názorové východisko, o němž podle jeho mínění nebude třeba debatovat; naopak souhlas s ním považuje za podmínku porozumění a dalšího rozvoje smysluplného dialogu. Presupozice vyplývá ze sémantických vlastností textu. Významným prostředkem pro zacházení s presupozicemi je v češtině slovosled. Protože český slovosled umísťuje nejdůležitější složky sdělení na konec věty, lze podle pořadí slov ve větě indikovat, na kterou část výpovědi je kladen největší důraz.⁶⁶

Prostředky deiktické. Významy výrazů užitých v komunikačních aktech se dotvářejí podle konkrétních situací, které na tuto situaci (na její místo, účastníky apod.) bezpro-

⁶⁵ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 657.

⁶⁶ Srov. KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 67.

středně ukazují a odkazují. Proces odkazování se nazývá deixe. Jeho prostřednictvím mohou jednotlivá slova či vyšší celky v rámci koherentního diskurzu nabývat konotovaných významů. Tyto odkazy mohou být zjevné, tj. výslovně označené autorem („*dříve jsme zmiňovali*“, „*podívejme se nyní na...*“ apod.) nebo implicitní, kde jejich identifikace závisí na proměnných, jakými jsou příjemcova orientace v tématu, míra jeho jazykové či stylistické kompetence apod. Světy odkazování a ukazování představují komplex subjektivně orientovaných konstrukcí, v nichž deiktické výrazy vystupují v průběhu každého komunikačního aktu jako kontextově a situačně závislé proměnné. Deixe má různé kategorie: lze odkazovat na rovině personální (*já, ty, oni apod.*), sociální (připisování společenských rolí – zejména dichotomie *my a oni*), prostorové (*tady, tam, výše, vpravo, vlevo*), časové (*dnes, včera, tehdy*) a diskurzivní. Odkazy na diskurzivní rovině se mohou vztahovat na fakta, která již byla v daném diskurzu uvedena (anaforický odkaz) nebo na fakta, která budou teprve následovat (kataforický odkaz). Jednotlivé odkazy mohou následovat bezprostředně, nebo dále v textu. Podle toho rozlišujeme deixi kontaktní a distantní. Stěžejním prvkem odkazování, a zároveň prostředkem nejjasněji prozrazujícím stanovisko mluvčího, je umístění nulového bodu. To se řídí většinou empatií, tedy vcítěním se do situace jednoho z účastníků interakce a přijetím jeho souřadnicové soustavy. Jednotlivé události jsou pak prezentovány z vybrané perspektivy.⁶⁷

3.1.4.2 Syntaktické prostředky utváření významu

Věty jako výpovědi. Hlavním prvkem jazykové části analýzy je pojmání vět jako výpovědí. Výpovědi, nazývané také elementární textové jednotky, chápeme jako věty realizované v rámci konkrétní komunikační situace.⁶⁸ Věta je oproti výpovědi pojímána abstraktně a je v podstatě nezávislá na svém okolí. Výpověď je naopak zakotvená v kontextu; můžeme se tak u ní ptát, jaký záměr je sledován jejím pronesením. Jinými slovy, výpověď je situačně zakotvená a kontextově vázaná věta.⁶⁹ V analýze používáme výraz *výpověď* pro označení věty vázané na svůj kontext a výraz *věta* při popisu syntaktických vlastností výpovědí.

⁶⁷ Srov. KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 68 – 69.

⁶⁸ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 568.

⁶⁹ Tamtéž, str. 372.

Každá výpověď je typická určitou komunikační funkcí. Při jejich kategorizaci se přihlíží zejména ke dvěma hlediskům: záměr, tedy cíl, jaký mluvčí svou výpovědí sleduje, a vztah „slov ke světu“. Kolektiv autorů v Příruční mluvnici češtiny na základě těchto aspektů definuje výpovědi s funkcí asertivní (tedy oznamovací, sdělovací), jejichž účelem je obohacení adresáta o novou informaci nebo snaha mluvčího, aby adresát přijal jeho stanovisko, argumenty nebo mínění.⁷⁰ Do této kategorie výpovědí spadají zpravodajské texty zkoumaného vzorku.

Diateze. Pokud postupujeme „zevnitř“, má na význam výpovědi vliv syntaktická výstavba výpovědi, tj. stavění aktérů, jevů a dějů do různých rolí, a to zejména do pozice subjektu nebo objektu. Větnou strukturou lze jednotlivé situace vyjadřovat hierarchizovaně z hlediska jednoho z účastníků děje. Podle jeho postavení v pozici objektu nebo subjektu je určena role prvku v rámci děje, nebo je na prvek kladena různá míra důrazu. „Vztahy mezi činiteli významové struktury (agens a patiens) a syntaktické struktury (subjekt, objekt) se v gramatické teorii nazývají diateze. Užití diateze se může stát prostředkem přesvědčování i manipulace, a to díky tomu, že některé významy a některá témata se zdůrazní a jiné ponechají stranou nebo dokonce nevyjádří vůbec.“⁷¹

Distribuce dílčích prvků v rámci výpovědi popisuje také princip aktuálního členění, který v češtině zásadně určuje slovosled. Jednotlivé části výpovědi se mohou objevovat jednak v pozici východiska, jednak v pozici jádra: rozdíl mezi nimi je dán kontextovou zapojeností nebo nezapojeností.⁷² Sled členů ve výpovědi se řídí jejich informativností; přirozený a významově neutrální pořad v českém slovosledu je téma – réma. Informativnost členů ale může být nazírána subjektivně, na její pojetí má pak dominantní vliv výpovědní perspektiva mluvčího. V takovém případě se neutrální pořad mění v pořad subjektivní, charakterizovaný obráceným pořadím obou částí výpovědi.⁷³ Vzhledem k množství způsobů nahlížení dějů a situací je jednotlivým částem výpovědi napříč názorovými skupinami ve společnosti určována různá míra důležitosti. Dá se tedy říci, že kolik existuje úhlů pohledu, tolik existuje pojetí informativnosti výrazů ve výpovědi.

⁷⁰ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 588.

⁷¹ Srov. KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 70.

⁷² Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 633, 636.

⁷³ Tamtéž, str. 775.

Významové vztahy mezi výpověďmi. Zásadním významotvorným procesem je stavění jednotlivých výpovědí do vzájemných vztahů. Vztahy mezi jednotlivými výpověďmi jsou v centru našeho zájmu, protože jsou hlavní složkou výstavby kontextu a ta ukazuje na perspektivu, ze které mluvčí realitu nahlíží. V korpusu si budeme všimnout syntaktických vztahů, které propojují jednotlivé věty v souvětí (spojení souvětí), a vztahů sekvenčních (spojení textové), u kterých není přítomný konektor a věty se tak ve spojení stávají výpověďmi.

V rámci spojení souvětí je zásadním významotvorným prvkem vzájemný poměr jednotlivých vět. Vyjádřením poměru slučovacího, odporovacího, stupňovacího nebo vylučovacího se jednotlivé prvky výpovědi dostávají do jiných významových pozic a tím zároveň vstupují do nových významových vztahů. V zásadě rozlišujeme dvojí způsob spojení vět do souvětí, a to *parataxi* vyjadřující souřadnost a *hypotaxi* vyjadřující podřadnost. Parataktické spojení se týká vět, které na sobě nejsou významově závislé, ale spojuje je určitý významový poměr. V takovém spojení si věty zachovávají svůj výpovědní charakter, protože každá z nich má vlastní komunikační funkci. Oproti tomu spojení hypotaktické začleňuje jednu větu do věty druhé ve formě jejího větného členu. Začleněná věta se stává větou vedlejší, ztrácí svou výpovědní povahu a může být i nominalizována, tj. nahrazena infinitivem, dějovým substantivem apod.

Věty mohou vstupovat i do textových spojení a tvořit tzv. sekvence. Jednotlivé věty spojuje určitá obsahová souvislost, která může být vyjádřena různými prostředky. Kromě spojek, které v textovém spojení nabývají funkci navazovací a hodnotí se jako jeden z druhů textových konektorů, mohou obsahovou souvislost vyjadřovat částice, příslovce nebo konstrukce s odkazovacím výrazem a predikátorem. Souvislost lze také vyrozumět z obsahů vět.⁷⁴

Pro principy významové návaznosti je zásadní pojem **konkurenčních množin**, který označuje volbu mezi více možnostmi vyjádření téhož. Výběr vazeb a prvků je určován principem stylistickým, tedy dodržováním zvyklostí vázaných na konkrétní funkční styl. Námí zkoumaný korpus je stylově vymezen jako funkční styl zpravodajský. Jedním ze závěrů bakalářské práce na téma implicitních významů ve strukturách mediálních textů

⁷⁴ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 554–557.

bylo, že narušování formálních požadavků na zprávu – tedy právě narušování stylových postupů typických pro zpravodajský funkční styl - je významným prostředkem vkládání subjektivních významů do zpravodajského textu.⁷⁵ Volby mezi výrazovými konkurenty tak poukazují na perspektivu, kterou ke zpravodajskému tématu zaujímá mluvčí, tedy konkrétní zpravodajský deník v případě této analýzy.

Výpovědní modifikáty. Kontextová zakotvenost výpovědí má vliv na jejich podobu a vztahy a je tak příčinou různých výpovědních modifikátů. Těmi rozumíme jazykovou úspornost ve vyjadřování sdělného záměru, která vychází z předpokladu sdíleného povědomí, znalostí a schopností adresáta. V rámci komunikační situace tak můžeme výslovně vyjádřit jen fakta nová, nutná k porozumění a dosažení komunikačního záměru, a velkou část sdělení můžeme pouze presuponovat, tj. vyjádřit implicitně.⁷⁶

Způsoby, jakými lze sdělný záměr zaokrouhlit do úspornějších celků (které ale stále zachovávají smysl výpovědi), jsou především elipsa, substituce a parcelace. Elipsou rozumíme vynechání toho, co lze vyvodit z kontextu předcházejících výpovědí. V důsledku eliptického vynechávání tak vznikají neúplné věty, které mimo svůj bezprostřední kontext ztrácejí význam. Substituce označuje nahrazování vedlejších vět souvětí zhušťujícími nevětnými výrazy, kdy je vedlejší věta vyjádřena některým z jejích jmenových tvarů. Vzniklé výpovědi jsou náročnější na správnost interpretace, protože jsou jejich významy silně vázány na komunikační situaci a celkový významový kontext. Parcelace dovoluje mluvčímu rozdělit sdělovaný záměr na dílčí fragmenty. U psaných projevů je parcelace záměrná a označuje se pojmem segmentace. Jejím cílem je zdůraznění dílčích složek sdělení.⁷⁷ Tento prvek je v současném zpravodajském diskurzu hojně užíván.

3.1.4.3 Lexikální prostředky utváření významu

Ve shrnutí jazykových přístupů Fairclougha a Fowlera jsme zmínili pojmy nominace a generalizace. Nominaci chápeme jako pojmenovávání jednotlivých skutečností autorem textu. To může být vyjádřeno buď explicitně volbou konkrétního výrazu, nebo mů-

⁷⁵ KÁRNÍKOVÁ, L., Kdo nemá rád chobotnici: Jazyková analýza článků v MF Dnes pojednávajících o Kaplického projektu nové budovy Národní knihovny, str. 45.

⁷⁶ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 569–570.

⁷⁷ Tamtéž, str. 570–575.

že vycházet najevo z kontextu sousedících výpovědí nebo textu jako celku. V obou případech má zásadní vliv na význam pojmenovávaných jevů, protože je staví do jiných vztahů a souvislostí. Jinými slovy, prostřednictvím nominace mluvčí konstruuje nový kontext. Generalizace souvisí s principem konkurenčních množin a označuje zhuštění významu do širěji vymezené množiny. Opačným postupem je specifikace projevující se vřazováním pojmenovaných předmětů, jevů nebo vztahu do úžeji vymezené množiny, nebo v krajním případě jeho pojetím jako jednotlivosti. Konkurence mezi generalizacemi a specifikačními vyjádřeními se projevuje na úrovni lexikální (konkurence mezi hyperonymy a hyponymy, včetně tzv. krajních generalizátorů nabývajících funkce prostředků referenčních⁷⁸) a na úrovni syntaktické. Syntaktická úroveň konkurenční volby mezi specifikací a generalizací se projevuje různě napříč škálou funkčních stylů. Pro publicistický styl bývá typický právě postup generalizační vyplývající z polytematické povahy stylu a z nutného ohledu na adresáta, kterým je heterogenní masa příjemců.⁷⁹

I u zkoumání lexikální stránky diskurzu si musíme uvědomit, že daná forma je pouhou volbou mezi mnoha možnostmi vyjádření. Jako vhodný nástroj se nabízí substituce, tedy dosazení jiných, významově podobných jednotek na totéž místo. Lexikální volby podléhají stejně jako volby syntaktické principu konkurenčních množin. Každý výraz má kromě významu nociálního, věcného, ještě význam pragmatický.⁸⁰ Tuto složku významu určuje tzv. pragmatický faktor, který je zásadní v procesu pojmenovávání. Pragmatický faktor je postoj mluvčího k pojmenovávané realitě, ke komunikační situaci apod. Může se odrážet ve způsobu konstrukce lexikálního významu i na syntaktických volbách; význam tak získává tzv. pragmatické rysy. Mezi takové se řadí zejména emotivnost, tedy projev citového postoje mluvčího, a s ním spojené hodnotící aspekty.⁸¹ Pragmatické rysy bývají obecně zahrnovány v pojmu *konotace* označujícím takové významové rysy, které jsou faktům připisovány druhotně na základě asociací. Ty jsou ty-

⁷⁸ Mezi tyto výrazy patří: skutečnost, fakt, předmět, prostředek, proces, postup, jev, otázka, problém, případ, okolnost, podmínka, příčina, důvod, účel apod. Výrazy, které pojmenovávají vztahy, patří: V tomto případě, za této podmínky, za tím účelem apod. Srov. Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 761–762.

⁷⁹ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 761–763.

⁸⁰ Tamtéž, str. 79.

⁸¹ Jev opět souvisí s konkurenční volbou na škále expresivnost – neutrálnost vyjádření. Srov. Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 774.

pické svou subjektivitou, konotace se zásadně liší v závislosti na charakteristikách příjemce. Nejsou ovšem závislé pouze na nich, ale mohou být zásadně dotvářeny i v rámci konkrétní kulturní tradice apod.⁸²

Hlavním pojmem v procesu pojmenovávání je stylově příznakový jazykový prostředek, neboli prostředek stylově inherentní.⁸³ Jedná se o takové výrazy, které jsou v daném kontextu neočekávané a atypické. Tím, že kontrastují se svým okolím, upozorňují příjemce na některý prvek nebo význam textu a podněcují ho k pečlivější interpretaci. Používáním stylově inherentních prostředků tak lze upozorňovat na možné významy nebo je přímo v daném kontextu vytvářet. Stylová inherentnost se projevuje především na ose mezi jazykovými prostředky neutrálními a expresivními. Expresivita může vyjadřovat buď pozitivní, nebo negativní postoj mluvčího ke sdělované skutečnosti.

Postoje mluvčího jsou výrazně signalizovány také modalitními prostředky, tzv. modalizátory, které mluvčí vkládá do textu. Ty lze projevovat především lexikálními prostředky, jakými jsou epistémické predikátory (*je zřejmé, je možné, je pravděpodobné*), epistémické partikule (*očividně, nesporně, zřejmě, patrně, pravděpodobně, třeba, možná, sotva aj.*) víceslovné výrazy nabývající v procesech užívání jazyka povahu epistémických partikulí (*podle všeho, podle všech známek, jak vychází najevo, apod.*) nebo modální slovesa v epistémických funkcích (zejm. sloveso *muset* značící vysoký stupeň jistoty a *moci* značící střední stupeň jistoty). Vždy se pohybujeme na škále od vysoké po nejnižší jistotu o platnosti tvrzení.⁸⁴

Modalizátory se někdy v promluvách užívají mimovolně jako výplňková slova, v opačném případě můžeme jejich prostřednictvím snadno rozpoznat autorovu předpojatost. Jejich funkcí je oslabovat asertivnost výpovědi a zároveň se zbavovat odpovědnosti za platnost vlastního tvrzení. Zároveň značí ironizující odstup od reprodukováného názoru. Mezi modalizátory jazykového významu patří například i uvozovky, princip korekce (opravení vlastního vyjádření) nebo reformulace (značená spojením *jinými slovy, jinak řečeno, apod.*).⁸⁵

⁸² Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 76.

⁸³ Srov. KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 86.

⁸⁴ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 625–626.

⁸⁵ KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 71.

Ve zpravodajském diskurzu se často vyskytují tzv. frazémy a idiomy. Oba prostředky mají schopnost automatizovat významy, k čemuž dochází nejčastěji na principu metaforičnosti. Idiomům se podobají stereotypní označení ve funkčních stylech, jakými jsou styl odborný, právně-administrativní, hospodářský nebo publicistický. Hlavní funkce výrazových stereotypů u těchto stylů je usnadnění sdělování informací, protože se průběžně věnují stejným tématům.

Idiomy i frazémy mohou být povahy větné (mají význam jako celek) nebo nevětné (ty se zapojují do vět až v konkrétních kontextech). K typickým znakům frazémů a idiomů patří metaforičnost a expresivnost (*udělat díru do světa, být v balíku, lézt někomu krkem* apod.). V některých funkčních stylech (např. konverzační) vyjadřují idiomy různé postoje mluvčích, o nichž zároveň vypovídají. Idiomy také odrážejí větší zaujetí pro sdělovanou informaci.⁸⁶ Uchylování se k idiomatickým nebo frazeologickým vazbám také podléhá výše zmiňovanému principu konkurenčních množin. Příklon k idiomům a frazémům prozrazuje pro jejich metaforickou a expresivní povahu postoj mluvčího.

V souhrnu jsou tedy složky konstrukce kontextu následující:

- ∞ **Rovina argumentační:** Sled informací v rámci textu. Celková významová výstavba textu.
- ∞ **Rovina syntaktická:** Vztahy mezi výpověďmi. Tvorba souvětí a tvorba sekvencí.
- ∞ **Rovina lexikální:** Nominace sdělovaných jevů, způsoby pojmenovávání skutečností. Stylově příznakové prostředky (Expresivnost – neutrálnost apod.)

Shrneme-li koncepty autorů probíraných v teoretické části, propojuje je důraz na proces generalizace. Každý z autorů, kterým jsme se věnovali v teoretické části, nabízí své pojetí souboru všeobecných hodnot a přesvědčení – životní ideologie (Vološinov), zdravý rozum (Fairclough) a schémata (Fowler). V metodologické části jsme poté zmínil obecná místa v pojetí Kvintiliána a E. R. Curtia a pojem „zdravého rozumu“ Pierra Bourdieua. Všechny tyto koncepty si obsahově odpovídají: představují obecnou hodnotovou základnu, tedy vnitřní ideologii svého druhu. Naším cílem proto bude prozkou-

⁸⁶ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 71, 773.

mat, *kde* v jazyce probíhají generalizační procesy, a jaké hodnoty těmito procesy vznikají.

Z toho vychází následující metodologický postup:

1. **Analýza argumentačních technik a postupů.** Argumentační výstavba textu.
2. **Kritická lingvistická analýza.** Syntaktické volby, konstrukce vět a sekvencí vět. Analýza způsobu nominace, zaměření na lexikální a syntaktické volby v rámci konkurenčních množin.
3. **Shrnutí generalizačních postupů.** Vytváření souhrnných kategorií a pojmenování.

Metodu bychom mohli nazvat zkoumáním *argumentační výstavby textu v kombinaci s kritickou lingvistickou analýzou.*

4. Praktická část

4.1 Diskurzy jednotlivých deníků.

Přítomnost ideologie v mediálních textech budeme zkoumat na korpusu zpravodajských článků pocházejících ze tří českých celostátních deníků: Mladé fronty DNES, Lidových novin a Práva. Ačkoliv mají být zpravodajské texty oproštěné od osobních postojů, každý deník k realitě přistupuje přes vlastní názorový rastr. Specifičnost jejich perspektivy vychází z postavení daného deníku ve společnosti a ze zvyklostí novinářské práce zahrnujících pracovní postupy, ale také názorová přesvědčení a motivace, které jsou typické pro daný deník. Tyto faktory v souhrnu utváří způsob, jakým jednotlivé deníky interpretují realitu, a tak ovlivňují podobu jejich mediálních sdělení.

Cílem této analýzy není zjistit, jaké faktory utvářejí perspektivu jednotlivých deníků, ale jakou roli tato perspektiva hraje ve způsobu prezentace reality. Před samotnou analýzou krátce shrneme historické pozadí vzniku a vývoje jednotlivých deníků, abychom si během interpretace zpravodajských textů byli vědomi rozdílů daných historickými okolnostmi. Historický vývoj určuje a ovlivňuje odlišnou pozici na mediálním trhu, skladbu publika a především vnímání textů ze strany publika.

V souhrnu jsou zpravodajské diskurzy jednotlivých deníků hodnotově determinovány z pozice daného média na trhu a ve společnosti (která je determinována historicky, politicky a sociálně) a z povahy diskurzu jako názorového rastru.

4.1.1 Mladá fronta DNES

Prvotní nápad na vydávání deníku Mladá fronta vzešel během válečných let z iniciativy malé literární skupiny Pětník sdružující autory mladé generace. Tito autoři se během války přesvědčili o scestnosti a úskalí stranických hledisek vydávání listů, které vycházely z politické kultury a atmosféry období první republiky. Jejich vizí se tak stal nadstranický deník, který se bude snažit hledat společnou cestu při zachování názorových rozdílů. Mladá fronta poprvé vyšla 9. května 1945 v zabrané tiskárně pronacistického německého deníku Der Neue Tag. Vycházela s podtitulem Deník československé mlá-

deže a takový byl i její profil: usilovali o nezávislost a sledovali zájmy mladé generace. O několik týdnů později byl ustaven Svaz české mládeže, pod jehož hlavičkou deník nadále vycházel. Poměry uvnitř Svazu se v únoru 1948 radikálně proměnily a do dvou let již v deníku nepracoval téměř nikdo z původní redakce. V březnu 1950 byl z postu šéfredaktora odvolán jeden ze zakladatelů listu Jaroslav Hořec a od té doby list sloužil ideologickým účelům vládnoucí komunistické strany.⁸⁷

Zpravodajství začalo získávat jiný ráz v uvolněné atmosféře konce šedesátých let. V červnu 1968 přijalo Národní shromáždění zákon, který prohlašoval jakékoliv omezování svobody slova za nepřijatelné. Na stránkách Mladé fronty a dalších třech deníků byla otištěna výzva 2000 slov Ludvíka Vaculíka. Hned několik dní po vpádu vojsk Varšavské smlouvy do země byl ale přijat a podepsán Moskevský protokol zavazující KSČ k okamžitému převzetí kontroly nad oblastí tisku.⁸⁸ Od roku 1970 Mladá fronta vycházela jako orgán Ústředního výboru Svazu socialistické mládeže.

V listopadu 1989 byla Mladá fronta jedním z důležitých informačních zdrojů, protože byla zásluhou některých redaktorů schopná reflektovat situaci relativně pravdivě. 1. ledna 1990 bylo vydávání převedeno pod vydavatelství Mladá fronta. Z jeho rukou deník získala skupina asi sedmdesáti redaktorů, kteří dohromady založili akciovou společnost M a F a.s. Od vydavatelství převzali jméno deníku, čtenářskou základnu i redaktory, kteří hromadně zažádali o výpověď z pracovního poměru dohodou. Konce roku 1991 se M a F a.s. spojila s francouzskou skupinou Socpresse a vznikla MaFra a.s. V roce 1995 prodala Socpresse nadpoloviční podíl akcií v podniku německému vydavateli Rheinisch-Bergische Druckerei und Verlagsgesellschaft (RBVG), který později odkoupil i zbývající polovinu akcií od českých majitelů. V dnešní době spadá vydavatelství MaFra a.s. pod RBVG.⁸⁹

Česká verze Wikipedie uvádí jako politickou orientaci Mladé fronty DNES pravicový konzervatismus a neoliberalismus.

⁸⁷ HOŘEC, J., Generace 45 (Pamětníci Mladé fronty 1945–1950), str. 15–30.

⁸⁸ KRYŠPÍNOVÁ, J., ŠÁDOVÁ, E., Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti. Str. 91–93.

⁸⁹ Wikipedia. http://cs.wikipedia.org/wiki/Mladá_fronta_DNES

4.1.2 Lidové noviny

Lidové noviny byly založeny roku 1893 a v období první republiky, pro které byla typická stranickost tisku, se staly důležitou oporou Hradní politiky. V této době také dosahovaly svého novinářského vrcholu, otevíraly nové redakce a zaměstnávaly nejlepší kapacity té doby, jakými byli bratři Čapkové, Karel Poláček, Eduard Bass nebo Adolf Hoffmeister. Šéfredaktorem byl Ferdinand Peroutka. V roce 1939 bylo vydávání deníku převedeno pod říšskou správu. Po skončení války se všechny tituly vycházející v době okupace přejmenovávaly, deník tak vyšel 23. 5. 1945 pod názvem Svobodné noviny. Po Ferdinandovi Peroutkovi, který z funkce šéfredaktora odešel v únoru roku 1946, vedl deník spisovatel Jan Drda. Pod tlakem pomalu se utužujícího socialismu v zemi přestal deník v roce 1952 vycházet. Během uvolněných poměrů Pražského jara proběhly pokusy vycházení deníku obnovit, ale vpád vojsk Varšavské smlouvy tyto plány přerušil. Lidové noviny poté začaly vycházet až v roce 1988 v podobě samizdatového měsíčníku redigovaného Jiřím Rumlem. Jeho zatčení spolu s jeho zástupcem Rudolfem Zemanem v říjnu 1989 bylo jedním z posledních pokusů komunistické moci bojovat proti svým ideovým odpůrcům. Od 2. dubna 1990 začaly Lidové noviny opět vycházet jako deník.⁹⁰ V roce 1993 se součástí Lidových novin stal deník Lidová demokracie.⁹¹ V současné době titul spadá pod vydavatelský koncern Rheinisch-Bergische Druckerei und Verlagsgesellschaft (RBVG), který vydává také deník Mladá fronta DNES.⁹²

Česká verze internetové encyklopedie Wikipedia uvádí jako politickou orientaci deníku liberální konzervatismus.

4.1.3 Právo

Deník Právo je jediným českým levicově orientovaným celostátním deníkem. Jeho vnímání ze strany publika je problematické, protože deník svou činností navazuje na Rudé právo, hlavní tiskový orgán bývalé KSČ. Orgánem strany se deník stal roku 1921. V roce 1938 bylo po zákazu KSČ vydávání listu zastaveno, již v srpnu 1939 se ale objevilo první

⁹⁰ KRYŠPÍNOVÁ, J., ŠÁDOVÁ, E., Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti, str. 87–94.

⁹¹ TUHÁČEK, M., Počet titulů již klesá, str. 28.

⁹² WIKIPEDIA. http://cs.wikipedia.org/wiki/Lidové_noviny.

ilegální číslo. Ilegální Rudé právo bylo tištěno v utajovaných tiskárnách a distribuovali ho dobrovolní kolportéři. V ilegalitě působili pod jeho hlavičkou slavní novináři (Julius Fučík, Milena Jesenská a další). Za protinacistickou činnost byli novináři stíháni a přísně trestáni, redakce Rudého práva přišla během války o 22 redaktorů.⁹³

Legální vydávání Rudého práva bylo znovu obnoveno v roce 1945. Když bylo v roce 1946 započato omezování počtu vycházejících titulů, mělo Rudé právo jako ústřední orgán KSČ nejvyšší náklad. Po únorovém převratu byla zastaveno vydávání tisku nekomunistických stran, sloučením československé sociální demokracie s KSČ tak například zanikl sociálnědemokratický tisk. Rudé právo jako ústřední tiskový orgán KSČ nadále vycházelo jako jeden z mála titulů.⁹⁴

V květnu 1969 uveřejnilo Rudé právo prohlášení Slovo do vlastních řad nabádající novináře k umírnění a k návratu k socialistickým pořádkům. Komunistické ideologické linie se Rudé právo drželo i v roce 1989, kdy jako reakci na petici Několik vět uveřejnilo článek Kdo seje vítr, který byl zaměřený proti signatářům petice.

Při transformaci v roce 1989 nastoupil na pozici šéfredaktora Zdeněk Porybný a současně převzal i vedení nad vydavatelstvím Rudé právo. V roce 1990 založil nakladatelství Borgis, pod jehož hlavičkou deník vychází dodnes. Porybný je také do dneška šéfredaktorem listu.⁹⁵ Jedná se o výjimku na českém mediálním trhu, kdy je vydavatel zároveň šéfredaktorem deníku.

Česká verze internetové encyklopedie Wikipedia uvádí politickou orientaci deníku jako neutrální.

4.1.4 Shrnutí

Názorová profilace deníků se utvářela napříč 20. stoletím a formovaly ji různé historicko-společenské jevy. Tak byl utvářen i přístup k realitě a způsob její prezentace ve zpravodajství. Po roce 1989 se razantně proměnilo politické klima, což mělo zásadní

⁹³ KRYŠPÍNOVÁ, J., ŠÁDOVÁ, E., Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti, str. 89–90.

⁹⁴ BEDNAŘÍK, P., Český tisk v letech 1945–1948. Rozvoj české společnosti v evropské unii, str. 3–12.

⁹⁵ Wikipedia. http://cs.wikipedia.org/wiki/Rudé_právo

vliv na podobu veřejné komunikace. Od té doby mediální produkci podmiňuje řada nových proměnných. Historické pozadí deníků tak nijak zásadně neovlivňuje podobu zpravodajství, ale spíše formuje společenskou pozici deníku a ovlivňuje subjektivní vnímání jeho zpravodajství ze strany publika.

Z hlediska politické profilace můžeme ve vybraném vzorku sledovat názorovou nerovnost. Zjednodušenými termíny můžeme tento rozdíl označit jako pravicovou (MfD a LN) a levicovou (Právo) orientaci; zmíněná nerovnost tudíž vychází z faktu, že dva první deníky jsou si názorově blízké, zatímco Právo se s nimi v tomto ohledu rozchází. Pomineme-li některé menší tituly, je Právo na českém mediálním trhu jediným celostátním levicově orientovaným deníkem.

Cílem práce není tuto nerovnost dokázat ani ji popisovat. Budeme vycházet ze samotných textů a hledat rozdíly v přístupu k realitě, v jejím uchopování a formování do zpravodajských textů. Vědomí rozdílnosti jejich historického vývoje bude vysvětlovat některé aspekty, které se v textech budou projevovat na úrovni nevyřčených východisek. Pokusíme se definovat jazykové postupy, které odhalují nebo poukazují na politickou i celkovou hodnotovou orientaci deníku.

4.2 Vymezení korpusu

Přístup k realitě prozkoumáme na způsobu, jakým jednotlivé deníky zpracovávají tatáž zpravodajská témata. Vybrali jsme proto tři tematické diskurzy a porovnali jejich prezentaci na stránkách zkoumaných deníků.

Tyto tematické diskurzy zveme následovně:

∞ Politický diskurz

Téma: **Výsledek parlamentních voleb.** Publikováno 31. 5. 2010

∞ Ekonomický diskurz

Téma: **Stávka státních zaměstnanců.** Publikováno 8. 12. 2010

∞ Sociální diskurz

Téma: **Žhářský útok ve Vítkově.** Publikováno 19. 4. 2009

4.3 Shrnutí použité metodologie

V metodologické části jsme shrnuli složky konstrukce kontextu. Ty jsou následující:

1. Argumentační výstavba textu. Distribuce klíčových informací v textu.
2. Vztahy mezi výpověďmi. Tvorba souvětí a tvorba sekvencí. Projevy emociálnosti na rovině syntaktické.
3. Způsoby pojmenovávání skutečností. Lexikální volby, stylově příznakové prostředky (Expresivnost – neutrálnost apod.)
4. Generalizační postupy. Vytváření souhrnných kategorií a pojmenování.

Těchto projevů si budeme v jednotlivých zkoumaných textech všímat se snahou nalézt za formulačními postupy východiska, která jsou jejich hodnotovým základem.

4.4 Analýza korpusu

4.4.1 Politický diskurz

Téma: Výsledky parlamentních voleb (31. 5. 2010)

Zveřejnění výsledku parlamentních voleb je možná nejzásadnějším momentem života demokratické společnosti a ze zpravodajského hlediska se jedná o mimořádné téma. Jeho zpracování na stránkách novin je tak podle očekávání atypické, vymykající se běžným postupům. V tomto diskurzu budeme čekat významné procesy generalizace – zejména z důvodu, že se jedná o závažné a vysoce zpravodajsky hodnotné téma, které je potřeba náležitě shrnout a zdůraznit v něm hlavní informace o výsledku, s cílem podpořit a zvýraznit novost a překvapivost informací.

4.4.1.1 Mladá fronta DNES

Vzpoura voličů

- ∞ Víkendové volby přinesly zemětřesení v české politice
- ∞ Velké strany ztratily statisíce hlasů, úspěch slaví TOP 09 a VV
- ∞ Levice drtivě prohrála, Jiří Paroubek odstoupil z čela ČSSD
- ∞ Pražané trestali ODS, v metropoli vyhrál kníže Schwarzenberg
- ∞ Voliči vykroužkovali známé firmy. Končí například Ivan Langer
- ∞ Lidé se postavili proti dalšímu zadlužování státních financí
- ∞ Nečas, Schwarzenberg a John už vyjednávají o vládě

(Popisek fotografie)

Vítěz, který prohrál. ČSSD se těšila na oslňující vítězství. Místo toho vyhrála jen těsně. „Prohráli jsme jako strana, ale co je nejhorší, prohrály zájmy obyčejných lidí, prohráli obyčejní lidé. Pro mě z toho vyplývá závěr odejít z postu předsedy ČSSD,“ řekl Jiří Paroubek. Svého soupeře Mirka Topolánka přežil ve funkci jen o 65 dní.

Argumentační rozbor

Mladá fronta odhaluje svůj přístup samotným vnějším zpracováním tématu. Řešení článku indikuje zaměření na expresivitu; článek totiž není článkem v pravém slova smyslu, tvoří jej pouze ústřední fotografie doplněná o osm stručných bodů shrnujících výsledek voleb. Deník vybral těchto osm bodů a uspořádal podle logiky od nejobecnějšího ke konkrétnímu, a zároveň chronologicky podle časového sledu událostí. Co se týče samotného výběru, jedná se o „nejkřiklavější“ momenty voleb. Zpráva je vystavěna

na základě překvapující povahy jevů, které volby přinesly, které jsou prezentovány ve významotvorném pořadí.

Text článku tvoří shrnující body, které přímo kategorizují výsledek voleb do významových celků. Jedná se o výpovědi vytržené z celkového kontextu, které sousedí s dalšími výpověďmi, významově bezprostředně souvisejícími. V souhře jsou obě výpovědi (tedy jednotlivé shrnující body) příhodným příkladem neúplného sylogismu: jedna z částí argumentu je totiž nevyjádřená.⁹⁶

Celková chronologie postupuje od hlavní nové informace, tedy že volby způsobily rozsáhlé změny na české politické scéně. V prvním bodě se dozvídáme, že volby znamenají „zemětřesení“. Označení zemětřesení se vztahuje k bodu druhému, který uvádí jeho příčinu: „*Velké strany ztratily statisíce hlasů*“: ty voliči odevzdali jiným stranám, což je nečekaný vývoj vzhledem k dosavadním volebním preferencím. Další příčinou zemětřesení je „*drtivá*“ prohra levice:

„Levice drtivě prohrála, Jiří Paroubek odstoupil z čela ČSSD.“

Levice zde synekdochicky zastupuje ČSSD, a celá výpověď vychází z nevyřčených implikací: ČSSD je levice; Drtivá prohra je důvodem k odstoupení poraženého.

Následující shrnující bod významově navazuje na předchozí, protože nejen levice utrpěla porážku, ale i ODS (tedy pravice) přišla o vítězství v hlavním městě, kde se dlouhodobě držela na první pozici. Obyvatelé Prahy „*trestali ODS*“. Trest je následkem nějakého provinění, v tomto případě se jedná o intertextový diskurzivní odkaz na prohřešky ODS při správě hlavního města. Trestat politickou stranu znamená odevzdat svoje hlasy straně jiné: v tomto případě voliči hlasy odevzdali „*knížeti Schwarzenbergovi*“. Uvedení jeho aristokratického titulu je účelové, protože není z informačního hlediska relevantní. V kontrastním textovém sousedství se stranou ODS se může jednat o následující významový odkaz: pražská ODS, mediálně známá jako zkorumpovaná a počínající si bezohledně, u voličů prohrála, protože ti své hlasy odevzdali důvěryhodnějšímu knížeti Schwarzenbergovi. Jedná se o náznak určité ideologické výměny u moci. Z povahy šlechtického titulu vyznívá, že Schwarzenberg jako člen aristokracie navazuje

⁹⁶ Srov. KRAUS, J., *Rétorika a řečová kultura*, str. 64.

na určitou tradici, ctí morální zásady a nesleduje žádné vlastní partikulární zájmy, které by chtěl ve vedení města prosazovat. MfD pracuje s obecností týkající se povahy Karla Schwarzenberga a povahy pražské ODS, jak jsou nazírány ve společnosti.

Další bod přináší informaci o způsobu volení při letošních volbách a je ukázkovým příkladem entymématu. V argumentu je vynechaná nižší premisa, a sice že „*Ivan Langer je také známá firma*“. Ivan Langer je známá firma, proto končí, protože voliči známé firmy vykroužkovali (k samotnému výrazu „*vykroužkovat*“ se dostaneme později v jazykovém rozboru). Přiřazení Ivana Langera ke známým firmám je intertextovým odkazem na mediální diskurz zaměřený na zmíněného politika.

Následující bod jakoby významově navazoval na všechny předchozí: právě svými volebními rozhodnutími, ať už jimi bylo opuštění původních volebních preferencí velkých stran, nebo vyrovnání se s konkrétními stranami a politiky, dali „*lidé*“ najevo svůj postoj, a sice že se „*postavili proti dalšímu zadlužování státních financí*“.

Poslední shrnující bod tvoří výpověď v přítomném čase, která přináší zprávu o aktuálním dění: „*Nečas, Schwarzenberg a John už vyjednávají o vládě*“. Jednotliví muži zde zastupují své politické strany, které ve volbách uspěly. Obeznamenost s výsledkem voleb je implicitně předpokládána; je naznačena v grafu, který článek doprovází, ale v těle článku se jejich vítězství nezmiňuje. Text zároveň předpokládá znalost jmen mužů i jejich politickou příslušnost. Výpověď je ve významovém vztahu s předchozím bodem a naznačuje, že právě tito muži a jejich politické kroky znamenají zastavení dalšího zadlužování. Naopak výše zmiňované politické strany (ODS a ČSSD) jsou distantní anaforou implicitně označeni jako strůjci zadlužování.

Poslední dva body také dohromady tvoří argument, resp. neúplný sylogismus. Nevyjádřeným obecným východiskem je, že zadlužování je špatné. Tím, že se proti němu lidé postavili a odevzdali své hlasy stranám, které v textu zastupují jejich předsedové, volili podle MfD správně. Správnost volby je zdůrazněna poslední výpovědí, která kromě věcného významu obsahuje pragmatický význam: tři předsedové vítězných koaličních stran „*už vyjednávají o vládě*“, kde modalizátor „*už*“ a sloveso v přítomném čase naznačuje jejich rozhodnost a zodpovědnost, a tedy implicitní odkaz na jejich schopnost vládnout.

Jazykový rozbor

Zaměříme-li se nejprve na syntaktické vztahy, můžeme si všimnout, že první polovina zprávy staví do role subjektu neživotné jevy a ty personifikuje: „*volby přinesly*“, „*velké strany ztratily*“, „*levice prohrála*“. V druhé půli textu nastává obrat a do činné pozice se dostávají „*voliči*“. Ti figurují v dalších shrnujících bodech v roli agenta, tedy činitele politické změny („*Pražané trestali*“, „*voliči vykroužkovali*“, „*lidé se postavili*“). O tom ostatně vypovídá i samotný titul: ten je jakousi metaforou, jeho vyznění je dramatické a evokuje název akčního filmu. Implicitně odkazuje na dlouhodobou politickou situaci v ČR a na výsledek voleb, který tuto situaci zásadně proměnil. Spojení „*vzpoura voličů*“ označuje jejich záměrný odklon od původních volebních preferencí (dvě tradičně nejsilnější politické strany, které se dlouhá léta střídaly u moci, náhle ztratily významný objem voličů) a jejich vyjádření nesouhlasu s jednáním těchto stran. Vzpoura označuje událost, jejímž výchozím stavem je područí – právě proti němu se voliči vzpouzí. V politickém kontextu se tu může jednat o významový odkaz na svévolnost a aroganci dvou zmíněných stran.

Při zkoumání dalších syntaktických vazeb je zajímavé časové zakotvení výpovědí: všechna slovesa v textu jsou v minulém čase (shrnují již proběhlé události), poslední výpověď obsahuje sloveso v přítomnosti. V případě tohoto posledního bodu jde (jak již bylo zmíněno výše) o významový odkaz na předchozí „*děje*“: poslední výpověď je důsledkem všech předchozích, které v tuto poslední ústí. Tři předsedové vítězných stran (že se jedná o vítězné strany, je jenom implicitně presupponováno) „*už vyjednávají o vládě*“. Význam výpovědi ilustruje jejich rozhodnost. Jak jsme uvedli v argumentační části rozboru, MfD tím naznačuje svůj souhlas s výsledkem voleb.

Co se týče významových vztahů mezi jednotlivými výpověďmi a jejich částmi, MfD používá atypické pořadí složek argumentu a na syntaktické rovině narušuje neutrální slovosled. Tím klade na jednotlivé složky větší důraz.

Zaměříme-li se na způsoby pojmenovávání jevů a aktérů, najdeme ve článku několik zajímavých termínů k rozboru. Prvním z nich je spojení „*velké strany ztratily statisíce hlasů*“. Velikost ztráty je uvedena explicitně označením stran a posílena neurčitou číslovkou „*stisíce*“. Výraz v sobě nese náznak neurčitosti směrem nahoru. Tím je nazna-

čena jednak velikost stran (menší politická strana by těžko mohla přijít o statisíce hlasů), jednak velikost ztráty, kterou utřily.

Dalším zajímavým výrazem je slovo „*vykroužkovat*“. Ačkoliv by se zdálo vhodné uvést sloveso v uvozovkách, právě fakt, že v nich uvedeno není, značí, že je v mediálním i veřejném diskurzu již zavedené a deník počítá se čtenářovou znalostí tohoto termínu. Samotný výraz označuje fenomén voleb 2010, kdy byl oproti minulým letům udělen rekordní počet preferenčních hlasů – ty se udělují zakroužkováním kandidáta na volebním lístku. Tento princip umožnil významně ovlivnit rozložení jednotlivých politiků na kandidátkách. V tomto kontextu výraz metaforicky označuje opačný efekt, kdy udělení preferenčních hlasů odsunulo mimo kandidátky politiky bez preferencí.

V textu se objevuje (již výše zmiňovaný) frazém „*známá firma*“, typický ironizujícím negativním významem.

Z hlediska generalizačních procesů je zajímavý přesun od označení „*voliči*“ k označení „*lidé*“. Ten souvisí s indukčním přesunem těžiště zprávy od konkrétních dopadů po obecnější a zároveň se váže na obsah výpovědí, ve kterých se označení objevují. Uchopením své role voličů projeví svůj postoj jako lidé.

Rozbor doprovodné fotografie

Součástí zpravodajského textu MfD je i titulní fotografie, která článek dominuje. Zobrazuje Jiřího Paroubka s chotí po oznámení výsledku voleb. V popisku fotografie MfD shrnuje volební výsledek ČSSD a odkazuje na jeho patovost. Používá ironické prostředky, kterými jsou stylově příznaková spojení („*oslňující vítězství*“), syntaktická výstavba a personifikace („*ČSSD se těšila (...). Místo toho vyhrála jen těsně*“). Tím naznačuje, že výsledek voleb je nejvíce překvapující pro samotnou ČSSD. Popisek Paroubka dále cituje. Paroubek v této citaci zmiňuje „*obyčejné lidi*“, což je termín typický pro jeho mediální projev. Citace vyznívá v daném kontextu pateticky a vzhledem ke svému okolí je také účelově umístěná k vyvolání ironického kontrastu. Polarita české politiky v podobě dvou „*velkých stran*“ je naznačena poslední výpovědí, která Paroubkův konec ve funkci porovnává s délkou působení jeho hlavního politického rivala Mirka Topolán-

ka. Z jazykového hlediska je zajímavý i politický idiom „přežít někoho ve funkci“. Souvisí s metaforickým pojmáním politiky jako zápasu.

Shrnutí nevyřčených východisek

Většina implicitních odkazů, ze kterých MfD vychází, se vztahuje na znalost českého politického prostředí a jeho vývoje. Kromě konkrétních odkazů na volební výsledky z předešlých let se objevují i odkazy na obecnější zákonitosti:

- ∞ Velká proměna v rozložení politických sil je zemětřesením.
- ∞ Levice je ČSSD.
- ∞ Drtivá prohra je důvodem k odstoupení poraženého z čela organizace.
- ∞ Praha byla v rukou ODS.
- ∞ ODS v Praze činila něco, za co jí náleží trest.
- ∞ Kníže má morální kredit, který ODS nemá.
- ∞ Ivan Langer je známá firma.
- ∞ Znamé firmy bylo možné během voleb vykroužkovat.
- ∞ ČSSD, pražská ODS a známé firmy jako je Ivan Langer způsobují zadlužování státních financí.
- ∞ Zadlužování je špatné.
- ∞ Tři vítězné strany jsou připravené začít vládnout.
- ∞ Lidé volili správně.

4.4.1.2 Lidové noviny

(Fotografie)

Řekli jste jim NE

(Popisky fotografií)

Ivan Langer. Největší „dinosaur“ ODS a olomoucký lídr, měl málo hlasů. Přeskočili ho další v pořadí.

Jaroslav Tvrdík. Volební manažer ČSSD a Paroubkův člověk, „přežil“ šéfa jen o pár hodin.

Cyril Svoboda. Dovedl lidovce poprvé od války do mimoparlamentního šera. Složil funkci.

Pavel Bém. Poslancem bude, historickou prohru ODS v Praze ale zaplatil odchodem z čela pražské organizace.

(Text)

Klaus: Jednání mohou být dlouhá

(Perex) ODS navrhuje na premiéra Nečase a chce sestavit vládu s TOP 09 a Věcmi veřejnými. ČSSD nemá šanci.

„Volby jsou politickým zemětřesením. Dá se říci, že nezůstal kámen na kameni,“ komentuje volební klání prezident Václav Klaus.

Prezident o volebním výsledku promluvil vůbec poprvé, exkluzivně pro Lidové noviny. Ve své řeči zohlednil vítězství pravice, která pravděpodobně sestaví vládu v čele s premiérem Petrem Nečasem z ODS, kterého včera na tento post nominovala výkonná rada strany. Prezident zároveň okomentoval i vítězství ČSSD, které však socialistům neumožní sestavit kabinet. Hlavně proto šéf Jiří Paroubek rezignoval na svoji stranickou funkci.

„Minutu před skončením voleb bych něco takového vůbec nepředpokládal. Ale když se přiznám, v posledním týdnu jsem nějakým pátým smyslem cítil, že ČSSD rychle ztrácí,“ říká Václav Klaus o dění u socialistů. „Jiří Paroubek „zvládl“ volební neúspěch v roce 2010 mnohem lépe než v roce 2006. Neúspěšný výsledek (i když to byla výhra) na nikoho nesváděl. ČSSD si svůj blížící se problém měla uvědomit dříve,“ dodal.

Už dnes Klaus zahájí jednání o novém kabinetu. Je přitom velmi pravděpodobné, že poruší svoji letitou zásadu. Tedy že by jednáním o vládě pověřil vítěze voleb, kterým je ČSSD. Na druhé straně se ale Klaus svým zásadám nezpronevěří. Vždy totiž od kandidáta na premiéra požadoval, aby mu donesl 101 nekomunistických hlasů. Ty socialisté nemají.

„Povolební konzultace začnu vést hned v pondělí. Sejdou se s předsedy pěti stran, které se dostaly do sněmovny, v pořadí, kolik dostaly hlasů. Věřím, že to mnohé napoví, i když vím, že může být mnohé skryto v detailech. A ty vyřešit může trvat delší dobu,“ uvedl pro LN Klaus. Jako první jde na Hrad v deset hodin první místopředseda ČSSD Bohuslav Sobotka. Až po něm bude na řadě Petr Nečas.

Argumentační rozbor

Článek LN lze rozdělit na dvě části, textovou a grafickou. Přestože se v analýze zaměříme na jazyk a argumentační výstavbu textu, v případě článku LN je potřeba přihlídnout i k významům, které vytváří grafická stránka, protože tím ovlivňuje i významy v textové části. Každá část se zaměřuje na jiný aspekt voleb, článek jako celek je tak argumentačně vystavěný na dvou rovinách: grafická stránka se zabývá stranami a osobami, které byly ve volbách poraženy, a zejména neúspěchem ČSSD. Text článku se věnuje analýze povolební situace a je založen na stanovisku prezidenta Klause, se kterým LN pořídily rozhovor. Oběma částem se budeme věnovat nejdříve zvlášť a poté se pokusíme najít společné aspekty.

Argumentační výstavba grafické části

Ke grafické části článku budeme přistupovat z hlediska námi stanovené metodologie, tzn. budeme si všímat argumentačního uspořádání jednotlivých prvků (ačkoliv nejsou všechny čistě jazykové) a způsobů řazení informací na „textové“ i „syntaktické“ rovině. Titulek ve fotografii se vztahuje k osobám, které jsou na snímku zachyceny. Jsou jimi předseda ČSSD Jiří Paroubek a jeho manželka. Titulek je konstatováním zodpovědnosti voličů za výsledek voleb: atypické ve zpravodajském diskurzu je sloveso v druhé osobě množného čísla, kterým deník oslovuje čtenáře, resp. voliče: „*Řekli jste jim NE*“. Důležitý prvek, který byl lehce naznačený i v článku MfD, je pojmání porážky ČSSD především ve spojení s jejím předsedou. Význam titulku ve vztahu k fotografii by tak bylo možné interpretovat jako „řekli jste ne způsobům Jiřího Paroubka“. Zájmeno „*jim*“ se vztahuje jednak na Paroubka a jeho ženu, jednak na další politiky vyobrazené na fotografiích po pravé straně (k těm se dostaneme níže). Tyto menší fotografie jsou už ale v podstatě podružné, titulek se mnohem více vztahuje právě k hlavní fotografii zobrazující manželku Paroubkovy. Označení „*jim*“ tedy lze interpretovat tak, že odmítnutí voličů se vztahuje na Paroubkův způsob vedení politiky, který souvisí s jeho předvolební mediální a politickou prezentací, ve které výrazně figurovala i jeho žena. Jedná se o intertextový apel na znalost průběhu volební kampaně ČSSD, ve které se Petra Paroubková angažovala. Způsob, jakým LN informaci o porážce ČSSD pojaly a zpracovaly, výrazně odkazuje na jejich subjektivní názor: souhlasí s výsledkem voleb, a tedy s rozhodnutím voličů.

Bílý titulek vztahující se k hlavní fotografii významově navazuje i na graf, který shrnuje volební výsledek a je umístěný v levém rohu fotografie. ČSSD je sice na prvním místě (přímka zobrazující jejich volební výsledek je nejdelší), LN nicméně staví na čtenářově znalosti povolebního postupu v systému poměrného zastoupení, kdy z volebních výsledků jednotlivých stran vzejde koalice. ČSSD sice dosáhla nejvyššího čísla, ale je ve svém vítězství izolovaná; nemá se s kým spojit, a proto je její vítězství patové. Tento předpoklad dovoluje LN navazovat významově dále, o čemž svědčí i významový vztah titulku a fotografie. V případě, že by tato zákonitost parlamentního poměrného systému nebyla čtenáři známá, všechny implikované významy by zůstaly nepochopeny.

Jak jsme zmínili výše, kromě hlavní fotografie se „*NE*“ voličů vztahuje i k medailónkům, tj. portrétům politických aktérů, kteří ve volbách také neuspěli. Na fotografiích vidíme

Ivana Langer, Jaroslava Tvrdíka, Cyrila Svobodu a Pavla Béma. Vzhledem k politické historii těchto mužů staví LN na stejném předpokladu jako u Jiřího Paroubka na hlavní fotografii, a sice, že říci „ne“ těmto osobám je správné. Politiky na fotografiích spojuje pochybné působení v politickém úřadu. „NE“ v titulku tak symbolizuje odmítnutí dalšího pokračování podobných praktik v české politice.

Zaměříme-li se na popisky jednotlivých medailonků, ty ve zkratce shrnují důvody, proč je dobře, že zobrazení politici ve volbách neuspěli. Ivan Langer je označen jako „*dinosaurus*“: jedná se o odkaz na jeho dlouholeté působení v politice, které je zatíženo mnoha skandály, a vzhledem k významovému kontextu grafické části článku je jeho další působení implicitně označeno jako nežádoucí. Lakonické „*měl málo hlasů*“ odkazuje na jeho „vykroužkování“, kdy preference konkrétních kandidátů na volebních lístcích odsunula nepreferované politiky na konec kandidátek, a ti tak ve volbách neuspěli. Druhý popisek u fotografie Jaroslava Tvrdíka nabádá k interpretaci, že v ČSSD funguje systém frakcí a názorových spojení: Tvrdík je označen jako „*Paroubkův člověk*“ (výraz „člověk“ má podobu frazému a označuje příslušnost do určité podskupiny), který „*svého šéfa přežil jen o pár hodin*“. Stejně jako v textu MfD se objevuje metafora o přežití ve funkci. Logika jeho neúspěchu je naznačena v uvedení jeho funkce coby volebního lídra. Strana ve volbách neuspěla, vina tedy padá na jeho hlavu, protože příčinou volebního neúspěchu ČSSD je i chybná předvolební strategie.

Nejtvrději a nejexplicitněji LN odsuzují coby poraženého předsedu KDU-ČSL Cyrila Svobodu. Tomu se totiž podařilo stranu „*dovést poprvé od války do mimoparlamentního šera*“. Jednoznačné provinění je zdůrazněno důsledkem vyjádřeným v následující neúplné větě, která má funkci argumentačního závěru: „*Složil funkci*“. Implicitně vyjádřena spojka „a proto“ ukazuje na nevyřčené východisko: Je logické, že pokud se politická strana dostane vinou svého předsedy po více než šedesáti letech mimo parlamentní půdu, je odstoupení z funkce přirozeným důsledkem. Tento kontext je nicméně poměrně agresivně vybudovaný, protože fakt, že se KDU-ČSL nedostala do parlamentu, není pouze chybou Cyrila Svobody. Pokud publiku nejsou známy všechny okolnosti vývoje politického působení lidovecké strany, může přistoupit na jejich interpretaci a převzít jejich hodnocení – tedy že prohra KDU-ČSL je čistě vinou Cyrila Svobody (on stranu „*dovedl*“ mimo reálnou politiku). Spojení „*mimoparlamentní šero*“ má podobu

frazému a obrazně označuje odsunutí do sféry, ve které ztrácí politická strana jakýkoliv vliv na dění v zemi. Tím také LN zdůrazňuje rozsah Svobodova provinění a nabádá k jeho odsouzení. Časové určení „*poprvé od války*“ účelově dramatizuje velikost Svobodova pochybení – válkou se rozumí druhá světová válka, od které nás dělí přes šedesát let.

Posledním vyobrazeným je Pavel Bém, jehož vyřazení z vrcholné politiky je zmíněno jako důsledek „*historické prohry ODS v hlavním městě*“ – LN tedy nezmiňuje jako příčinu odsunutí z pražského vedení Bémovy chyby v politické funkci, ale celkový volební výsledek.

Kromě odsouzení Cyrila Svobody popisuje LN jednotlivé poražené víceméně neutrálně, nezmiňuje žádná jejich konkrétní provinění a chyby, které stály za jejich neúspěchem ve volbách. Jak jsme zmínili výše, je to důsledek spoléhání se na všeobecné povědomí o pověsti daných osob; jejich pohra není překvapující a proto není potřeba ji blíže popisovat.

Argumentační výstavba textu

Oproti grafické části pracuje článek s jinou perspektivou. LN opatřily rozhovor o volebním výsledku s prezidentem Václavem Klausem a text vystavují na jeho základě. Titulek článku Klause cituje: „*jednání mohou být dlouhá*“. Tato výpověď vytržená z kontextu dává smysl ve vztahu ke grafu shrnujícímu volební výsledek a odkazuje na komplikovanost sestavení koalice vycházející z možné ideové nesourodosti stran, které se dostaly do Poslanecké sněmovny, a budou tak zohledněny v jednáních o vládě. Klausovo vyjádření odkazuje na problémy s tím spojené.

V rozhovoru i v samotné zprávě se LN zaměřují na analýzu povolební situace a možné další postupy vedoucí k ustavení vlády. Perex rovnou navazuje na zmíněnou předpokládanou znalost logiky poměrného zastoupení – ČSSD je sice vítěznou stranou, ale nemá koaliční partnery, proto ODS jako druhá vítězná strana navrhuje premiéra a plánuje sestavit vládu. Předpokladem ke správné interpretaci je tedy znalost politické profilace jednotlivých stran a postupů při sestavování vlády v poměrném volebním systému.

V perexu Klaus shrnuje volební výsledek přirovnáním k zemětřesení (podrobně se jím budeme zabývat v jazykové části rozboru). K uvedení jeho citace je použit obrat, který potvrzuje používání metafor při referování o volbách. Prezident „*komentuje volební klání*“ – jedná se tedy o obrazné přirovnání ke sportovnímu utkání, kdy Klaus komentuje volební výsledek z pozice trenéra nebo sportovního komentátora.

První odstavec shrnuje obsah vyjádření Klause, v odstavci druhém deník jeho slovy vysvětluje postoj k ČSSD. LN si tím v podstatě propůjčují kredit prezidenta a používají jeho vyjádření jako obhajobu vlastního stanoviska, implicitně vetkaného do grafické části rozebírané výše.

Také další odstavec ukazuje na míru, do jaké je zpráva pojmána z Klausovy perspektivy. Navíc obsahuje několik zajímavých premis vztahujících se na typický aspekt české politické scény. Ten je čitelný z následující sekvence, atypicky argumentačně vystavěné:

„Je přitom velmi pravděpodobné, že poruší svoji letitou zásadu. Tedy že by jednáním o vládě pověřil vítěze voleb, kterým je ČSSD. Na druhé straně se ale Klaus svým zásadám nezpronevěří. Vždy totiž od kandidáta na premiéra požadoval, aby mu donesl 101 nekomunistických hlasů. Ty socialisté nemají.“

Sekvence obsahuje kontradikci – nejprve uvádí, že Klaus bude muset porušit svou „*letitou zásadu*“. (To se jeví jako nesprávné – význam tohoto frazému skrývá nevyřčené východisko, že letité zásady by se porušovat neměly.) Výpověď začínající spojkou „*tedy*“ propůjčuje celé sekvenci hovorový nádech, neboli, řečeno s Fowlerem, napodobuje konverzaci, kdy čtenář četbou textu společně s jeho autorem dochází k závěru, který poté snáze přijme za svůj, protože má pocit, že k němu došel sám. Sekvence implicitně odkazuje na domnělý konsenzus, že v tomto případě je žádoucí zásadu porušit. Celá sekvence vyznívá spíše jako volné uvažování než jako zpravodajský text. Využívá Klausovy zásady za účelem implicitního upozornění na fakt, že ČSSD je schopná vládnout pouze za podpory komunistů. Obecným východiskem deníku je, že podobný vývoj je v postkomunistické zemi nežádoucí. Klausova druhá zásada („*101 nekomunistických hlasů*“, spojení postavené na předpokladu znalosti významu 101 hlasů) je svým významem, který vyplývá z jejího pořadí a smyslového zasazení v sekvenci, nadřazená té první. Jinými slovy, ačkoliv by Klaus měl jednáním o vládě pověřit vítěznou ČSSD, bude

postupovat podle své zásady druhé, a sice že pověří sestavením vlády toho, kdo bude vládnout bez komunistů. Převaha druhé zásady je konsenzuálně schválena nastoleným konverzačním stylem.⁹⁷

Právě v této sekvenci lze identifikovat zajímavé poznání o vypořádání se se sociálně-politickým schizmatem typickým pro postkomunistické země. Komunistická strana Československa, která byla vlády zbavena v listopadu 1989, existuje jako legální politická frakce i v nových demokratických podmínkách, které staví na opačné ideologii a zcela odmítají předchozí uspořádání. Vztah k této straně ale nebyl nijak oficiálně vymezen. Ve volbách dosahuje KSČM, ideologický nástupce KSČ, konstantních výsledků, takže je strana stále přítomná i v parlamentu. Ve většinovém společenském konsenzu jsou nicméně předlistopadové poměry odsuzovány a KSČ považována za viníka těchto poměrů: KSČM jako její ideologický následovník je proto vnímána jako jakýsi „vřed“ na české demokracii. To se projevuje mimo jiné tím, že je strana v mediálním diskurzu zcela opomíjená a nezmiňovaná, jistým způsobem trpěná⁹⁸. Jedinou zmínkou je implicitní náznak v článku LN na možnost koalice KSČM s ČSSD, což je ale v tomto kontextu jasně – ačkoliv implicitně – označeno jako nežádoucí, ba téměř nemožné. Klausovi je tak připsána obrovská moc a vliv na podobu české demokracie, kdy žádoucí nepřítomnost komunistů ve vládě vychází z jeho požadavku „101 nekomunistických hlasů“.

V podání LN vychází celá iniciativa ke složení nové vlády z Klausových rukou, jak napovídá i poslední odstavec článku. Ten cituje Klause, popisujícího své následující kroky, které povedou k ustavení nové vlády. Jeho slovy LN shrnují nejen výsledek voleb, ale i další postup při takovém výsledku.

Poslední citace Klause uvádí další problém volebního výsledku, a tím je názorová nesooudost vítězných stran, resp. problematičnost vytvoření koalice. Klaus uvádí svůj program, kdy bude na Hrad zvat jednotlivé předsedy a s nimi probírat povolební uspořádání. Na jeho citaci navazuje LN konstatováním pořadí, ve kterém jednotliví předsedové na jednání s prezidentem dorazí. V tomto pořadí zobrazují výsledek voleb – na Hrad se předsedové budou dostavovat podle hodnoty svého volebního výsledku.

⁹⁷ Srov. FOWLER, R., *Language in the News*, str. 46–48.

⁹⁸ To můžeme zatím potvrdit u diskurzu deníků MfD a LN. Jev byl také předmětem kvantitativní mediální analýzy, srov. VOCHOVCOVÁ, L. – KŘEČEK, J., *Rudé nebezpečí před volbami 2006: hrozba nebo strašák?*

LN celou zprávu vystavěly na argumentech a vyjádřeních prezidenta Klause, čímž se jednak do velké míry zbavily zodpovědnosti za vlastní interpretaci výsledku, a jednak přispěly k popularitě článku a potažmo celého listu, protože osoba Klause je v české veřejnosti vnímána veskrze pozitivně. Další možnou interpretací může být, že se deník identifikuje s prezidentovými názory. Centrální úloha osoby prezidenta v tomto textu nabádá také k úvaze, že LN považují post prezidenta v parlamentní demokracii za důležitou instituci.

Jazykový rozbor

LN odkazují na exkluzivitu rozhovoru s prezidentem pomocí modalizátoru „*vůbec první interview*“ (ve významu celkově, všeobecně), jak praví druhý odstavec článku. Klaus je v citacích značně osobní, „*přiznává*“ se k vlastním pocitům. V další citaci se zamýšlí nad jednáním Jiřího Paroubka. Hodně hovoří v první osobě, o svých pocitech a předtuchách. LN tedy sázejí na prezidentova vyjádření, protože předpokládají, že jeho slova budou čtenáři brát vážně; tím, že svou zprávu prezentují skrze vyjádření populárního prezidenta, dodávají jejímu obsahu kredibilitu.

Pozastavíme-li se u nominace jednotlivých politických frakcí, používají LN souhrnné označení „*pravice*“ pro ODS, TOP 09 a VV. Termín levice ale nepoužívají vůbec: sociální demokrati jsou uváděni buď zkratkou strany (ČSSD) nebo označením „*socialisté*“.

Jak již bylo zmíněno, text je vystavěn na rozhovoru s prezidentem Klausem. Ten je citován hned v úvodu a komentuje volební výsledek jako „*politické zemětřesení*“. Jeho idiomatické přirovnání „*dá se říci, že nezůstal kámen na kameni*“, hlavně modální „*dá se říci* – zde ve významu „*takřka*“ – odkazuje na rozsah změn: výsledek voleb je až natolik neobvyklý. Označení situace jako zemětřesení je identické s označením MfD, v článku LN se ale dozvídáme, že přirovnání pochází od prezidenta Klause. V idiomu „*nezůstal kámen na kameni*“ Klaus odkazuje na zásadnost proměn, které způsobily naprosté přerovnání původního stavu.

Shrnutí nevyřčených východisek:

- ∞ Voliči ve volbách zúčtovali s těmi, kdo si to zasloužili.
- ∞ Porušování letitých zásad není správné.
- ∞ Je dobré, že politici mají zásady.
- ∞ Klausova zásada o nekomunistickém složení vládního kabinetu je správná.
- ∞ ČSSD může vládnout jenom s komunisty.
- ∞ ČSSD by tudíž neměla vládnout.
- ∞ Prezident je důležitým politickým činitelem při sestavování nové vlády.

4.4.1.3 Právo

Volby do sněmovny vyhrály strany „rozpočtové odpovědnosti“

Česko čeká kúra

Voliči vyhnali z funkcí Paroubka, Svobodu, Zemana, Lišku a Béma

(Popisek fotografie) Jiří Paroubek oznamuje své odstoupení. Tváře Bohuslava Sobotky, Romana Onderky, Petry Paroubkové, Milana Urbana, Michala Haška, Lubomíra Zaorálka a Zdeňka Škromacha hovoří za vše.

(Perex) **Šok a zemětřesení. Po poslaneckých volbách nezůstal na české politické scéně kámen na kameni. Voliči se vzbouřili proti tradičním stranám a do Sněmovny poslali nové.**

Dali jasně najevo, že přehnané sliby soc. dem. považují za nereálné a že korupci a politické sprostáctví už nebudou tolerovat. Česko teď čeká úsporná kúra, která má srazit rozpočtové deficity na přijatelnou úroveň.

Pravice v součtu hlasů a mandátů výrazně porazila sociální demokracii, jejíž šéf Jiří Paroubek se poroučel, ačkoliv ČSSD těsně vyhrála.

V reakci na propad lidovců, zelených a zemanovců oznámili rezignaci jejich předsedové Cyril Svoboda, Ondřej Liška a Miloš Zeman. Lidovcům utekl vstup do sněmovny o 30 tisíc hlasů a zemanovcům o 35 tisíc.

Průlomové vítězství Top 09 v dosavadní baště ODS v Praze vedlo k odchodu primátora Pavla Béma z čela stranické organizace.

ČSSD proti roku 2006 ztratila deset procent hlasů (574 tisíc), ODS propadla o 15 procent (835 tisíc). Přesto má šanci domluvit s TOP 09 a Věcmi veřejnými nejsilnější vládní koalici od Klausových vlád. Měla by celkem 118 mandátů z 200. ČSSD tak bude další čtyři roky mimo hru.

Neformální sondáže o vzniku pravicové trojkoalice se rozeběhly okamžitě po uzavření volebních místností. Velkou koalici se soc. dem. ODS hned na začátku vyloučila.

Argumentační rozbor

Právo pro výsledek parlamentních voleb vyhradilo celou titulní stranu. Místo na ní zaujímá fotografie, hlavní článek, vedlejší článek (také s volební tematikou, ale užšího zaměření) a graf zobrazující výsledný poměr. Tónem referování se Právo liší od druhých dvou deníků.

Zatímco článek LN byl pojat spíše komentářově, Právo ve zprávě zmiňuje konkrétní fakta o výsledcích voleb. Stejně jako MfD se jednotlivým fenoménům věnuje ve významově samostatných odstavcích, čímž vytváří podobně koncipované shrnující body.

V textu článku se vyskytuje velké množství hodnotově zabarvených výrazů a syntaktických vazeb, které se významně podílejí na celkovém výrazu daných pasáží. Zásadně se tak podílejí na argumentační výstavbě textu. Obě části analýzy proto nebudeme tak striktně oddělovat a v rozboru argumentace budeme přihlížet i k jazykovým jevům.

Hlavní zpráva je opatřena třemi titulky, jedním hlavním a dvěma doplňujícími. Z hlavního titulku vychází najevo, že volby přinesly výsledek, který bude pro „Česko“

znamenat „kúru“, tedy očistný a ozdravný proces. Krátká dvouslabičná slova dodávají titulku na heslovitost a na důraz („Česko čeká kúra“). V prvním doplňujícím titulku, který je umístěn nejvýše, Právo oznamuje, že „Volby do sněmovny vyhrály strany „rozpočtové odpovědnosti““. Označení odkazující na politický program vítězných stran („rozpočtovou odpovědnost“ měly v programu ODS, TOP 09 i VV), které bylo zároveň heslem předvolební kampaně ODS, je uvedeno v uvozovkách. Tím se Právo distancuje od významu spojení a zároveň jej implicitně ironizuje.⁹⁹ Druhý podtitulek, který se nachází pod hlavním, zní: „Voliči vyhnali z funkcí Paroubka, Svobodu, Zemana, Lišku a Béma“. Idiomatická vazba „vyhnat z funkcí“ je stylově příznaková a negativně expresivní. Jejím neutrálním významovým konkurentem by byla například vazba: „Volby znamenaly neúspěch pro ...“. Významovým základem obratu je, že voliči těmto osobám (nebo jejich politickým stranám) neodevzdali své hlasy, díky tomu tyto strany zaznamenaly volební neúspěch, a zmínění politici, lídři těchto neúspěšných stran, odešli ze svých funkcí. Volby tak v podání Práva vyznívají jako forma lidové revoluce, kdy má rozhodnutí lidu zásadní a hmatatelné důsledky. Expresivní vazba nabízí dvě možné interpretace: buď si zmínění politici vyhnání zaslouží, nebo je jejich vyhnání projevem davové hysterie, které voliči podlehlí; v druhém případě by negativní expresivita vazby ukazovala na to, že Právo takové počínání odsuzuje.

Následují jednotlivé významově heterogenní odstavce, u každého se z hlediska jeho argumentační výstavby zastavíme zvlášť.

Perex a první odstavec článku připisuje zodpovědnost za volební výsledek voličům. Stavbou i zvolenými výrazy je tato část výrazně expresivní:

„Šok a zemětřesení. Po poslaneckých volbách nezůstal na české politické scéně kámen na kameni. Voliči se vzbouřili proti tradičním stranám a do Sněmovny poslali nové. Dali jasně najevo, že přehnané sliby soc.dem. považují za nereálné a že korupci a politické sprostáctví už nebudou tolerovat. Česko teď čeká úsporná kúra, která má srazit rozpočtové deficity na přijatelnou úroveň.“

Sekvence prvních tří výpovědí odpovídá argumentu s nestandardně rozloženými premisami. Právě atypickým rozložením vzniká prostor pro konotované významy; ačkoliv

⁹⁹ Uvozovky mají funkci modalizátoru. Srov. KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 71.

jsou jednotlivé výpovědi rozdělené, významově na sebe navazují a vycházejí jedna z druhé. První, nevětné konstatování významově vychází z následujících výpovědí. Voliči změnili volební preference, „*vzbouřili se proti tradičním stranám*“ a své hlasy odevdali „*novým*“ stranám, které tím „*poslali do Sněmovny*“. Volební výsledek je natolik překvapivý, že způsobil „*šok a zemětřesení*“, jehož důsledkem je naprosté přeházení dosavadního uspořádání – nezůstal „*kámen na kameni*“. Právo používá metaforu živelné katastrofy. Důsledkem zemětřesení je, že je vše potřeba budovat znovu, od základů. Důležitý je i kontextový vztah ke slovu „*tradice*“ použitému ve spojení „*tradiční strany*“: tradice je vnímána pozitivně, jako něco, co je hodno zachovávání a respektu.¹⁰⁰ Mohlo by tedy jít o skryté upozornění deníku na možný negativní dopad těchto „*revolučních*“ povolebních proměn.

Následující odstavec navazuje na perex, a to i expresivním tónem, který je zde ještě více umocněn. Hlavní podíl na tomto vyznění má syntaktická stavba vět v součinnosti se silně citově zabarvenými výrazy. První výpověď navazuje na poslední výpověď perexu a vysvětluje počín voličů, kteří dali „*vzbouřením se*“ vůči „*tradičním stranám*“ „*jasně najevo*“, že nesouhlasí s praktikami těchto stran. Zde se Právo uchyluje k velmi vyhraněné generalizaci. Politické působení ČSSD je znázorněno ve větě:

„*(voliči) přehnané sliby soc. dem. považují za nereálné*“

Druhý popis se vztahuje k ODS. Ta není v přirovnání explicitně zmíněna, ale z kontextu jasně vyplývá, že následující charakteristiky popisují ji, jakožto druhou „*tradiční stranu*“, proti které se voliči vzbouřili:

„*korupci a politické sprostáctví (nebudou voliči tolerovat)*“

Jedná se o významovou generalizaci; uvedené charakteristiky jsou explicitně hodnotící a shrnují fungování ČSSD a ODS do významových kategorií. Právo tyto strany definuje prostřednictvím vlastností, které považuje za typické a charakteristické pro jejich působení. Je důležité si uvědomit rozdíl v pragmatických významech uvedených vlastností obou stran. Zatímco ČSSD je popsána spojením „*přehnané sliby*“, které je víceméně významově neutrální, ODS, navíc označená implicitně, je popsána jako strana typická pro

¹⁰⁰ Z dosavadních analýz víme, že MfD označuje ČSSD a ODS spojením „*velké strany*“.

„korupci a politické sprostáctví“. Kvůli expresivitě hovorového výrazu a rezonanci slova korupce v současném mediálně-politickém diskurzu má popis ODS v důsledku výrazně negativnější vyznění. Použité určení času „už“ se vztahuje k významu, že doposud tyto jevy voliči tolerovali – ale míra jejich trpělivosti nyní přetekla. Vlastnost charakterizující ČSSD je významově navázaná i na následující výpověď: výraz „kúra“ a „sražení rozpočtových deficitů“ se vztahuje na hospodaření ČSSD, protože nemocný stav veřejného rozpočtu vyplývá jako důsledek uvedených „přehnaných slibů“. Ze sémantického hlediska je zajímavá i propozice „přijatelná úroveň“. Přijatelnost je bez bližšího uvedení velmi ambivalentní pojem a dekonkretizuje tak obsah výpovědi. Tím zavání politickou demagogií.

Na rozdíl od ostatních dvou deníků je Právo nejvíc výslovné v uvedení výsledku voleb do kontextu parlamentní logiky. V první výpovědi následujícího odstavce deník tuto logiku vysvětluje:

„Pravice v součtu hlasů a mandátů výrazně porazila sociální demokracii,“

Zároveň ale vytváří jiný kontext, protože výpověď je jen hlavní větou v souvětí, jehož celkový význam je jiný:

„Pravice v součtu hlasů a mandátů výrazně porazila sociální demokracii, jejíž šéf Jiří Paroubek se poroučel, ačkoliv ČSSD těsně vyhrála.“

Celkový význam souvětí spočívá v odsouzení Paroubkova jednání. Negativně expresivní a ironický výraz „poroučel se“ implicitně označuje Paroubkovo jednání jako špatné, protože se vzdal, „ačkoliv ČSSD těsně vyhrála“. Vztah stylově příznakového slovesa k obsahu vedlejší věty je vyjádřen právě spojkou „ačkoliv“. Podle úvahy Práva tedy stálo za to ještě bojovat o možnost sestavení vlády, kterou ale Paroubek svou rezignací zmařil. Takto evidentním, ač implicitním vyjádřením hodnocení vychází najevo politická profilace deníku, kterou je ideová sympatizace s politickou levicí (jako protikladu pravice) a zároveň určité potvrzení, že Právo nepovažuje přítomnost komunistů ve vládě za problematickou: jak zatím vychází najevo ze zbytku vzorku politického mediálního diskurzu, vláda ČSSD je podmíněna přítomností KSČM v parlamentu, protože komunisté

jsou pro sociální demokraty z hlediska politického programu jediným možným koaličním partnerem.¹⁰¹

Další odstavec shrnuje volební výsledek stran, které se do parlamentu nedostaly. Stylově příznakové se jeví idiomatičtější spojení „utekl (jim) vstup do sněmovny“, nevážou se na něj ale jiné významy a kontext informace tak zůstává neutrální. Jednotlivé politické strany, kterých se informace týká, jsou pojmenovány metaforickými a obecně českými jmény: *lidovci, zelení a zemanovci*. Tato sekvence neodkazuje na širší politický kontext celé zprávy, má pouze informační hodnotu.

Výsledku v hlavním městě se věnuje následující výpověď. V ní je Praha označena jako „dosavadní bašta ODS“. Syntaktickým uspořádáním jsou vyjádřeny vztahy mezi jednotlivými politickými aktéry: v roli podmětu je „průlomové vítězství TOP 09“, následuje určení místa „v dosavadní baště ODS“, a příčinná vedlejší věta „vedlo k odchodu Pavla Béma z čela stranické organizace“. Díky TOP 09 tedy Pavel Bém, známý pro své pochybné působení v pozici primátora, odchází z vrcholné politiky. Zásluha TOP 09 na jeho odchodu je oproti předchozímu tónu textu vyjádřena neutrálně, bez citového zabarvení.

Následující odstavec obsahuje významovou implikaci, a zároveň výtku, že ODS bude umožněno vládnout navzdory velké ztrátě hlasů:

„ČSSD proti roku 2006 ztratila deset procent hlasů (574 tisíc), ODS propadla o 15 procent (835 tisíc). Přesto má šanci domluvit s TOP 09 a Věcmi veřejnými nejsilnější vládní koalici od Klausových vlád. ČSSD tak bude další čtyři roky mimo hru.“

Jak Právo uvádí, ODS propadla o 15 procent a ztratila 835 tisíc hlasů – oproti ztrátě 574 tisíc hlasů a 10 procent hlasů ČSSD. Tato sekvence je rozdělená do dvou vět za účelem většího důrazu na spojku „přesto“ uvozující druhou výpověď; jejím významovým ekvivalentem je v tomto kontextu spojka „navzdory“. Právo implikuje, že taková ztráta hlasů by neměla stranu opravňovat k sestavení vlády, resp. „dání šance“. Ve světle toho působí nelogicky obsah výpovědi, která označuje možnou koalici, na které by se právě ODS dohodla s TOP 09 a VV, jako „nejsilnější od Klausových vlád“. Silná koalice je dob-

¹⁰¹ Z předchozího mediálního diskurzu totiž čtenář ví, že strany Top 09 a VV se předem vyjádřily, že s komunisty do koalice vstupovat nebudou.

rá, Právo ale toto obecné místo zpochybňuje, uvedením poslední výpovědi zmiňující, že ČSSD tím pádem bude „čtyři roky mimo hru“. Tento fakt Právo konstatuje jako jasný důsledek silné koalice zmíněných tří stran. Frazém „*mimo hru*“ souvisí s metaforou politiky jako sportovního zápasu a vede k interpretaci, že Právo s tímto vývojem nesouhlasí a operuje s vlastní představou vhodnější alternativy povolebního vývoje. Zdánlivá významová nesouvislost s kontextem předchozích výpovědí prozrazuje, že Právo fakt prohry ČSSD považuje za nešťastný, nebo minimálně za hodný pozastavení. Také časové určení „*další čtyři roky*“ naznačuje, že ke změně může dojít až s dalšími volbami, s důrazem na délku této doby.

Svůj nesouhlas s povolebním vývojem podporuje Právo zmíněním informace, že „*velkou koalici se soc. dem. ODS hned na začátku vyloučila.*“ Tím naznačuje, že už nezbyly žádné možnosti na přítomnost ČSSD ve vládě. Hojnost výpovědí s tímto implicitním obsahem vypovídá o tom, že Právo takový vývoj považuje za nesprávný.

Jazykový rozbor

Právo nejexplicitněji vyjadřuje svůj názor, pro jeho článek je typický výrazný expresivní charakter zvolených výrazů a syntaktických vazeb. Svá ideová východiska implicitně vyjadřuje celkovou výstavbou textu a tónem atypickým pro současný zpravodajský diskurz. Vzhledem k dřívějšímu statutu deníku jako tiskového orgánu KSČ je tento tón zatížený negativními konotacemi a vyvolává podezření z politické agitace.

Zpráva působí jako veřejný projev přednášený ústně, čímž se v celkovém vyznění zásadně odlišuje od diskurzů ostatních dvou deníků. Tento jev je nejvíce znatelný v perexu a prvním odstavci článku. Zejména modalizátor „*jasně*“ ve spojení „*(voliči) dali jasně najevo*“ evokuje, že Právo mluví jménem voličů, tedy jakoby jménem lidu.

Modalizátory používá Právo i dále v textu: „*výrazně*“ porazit, „*těsně*“ vyhrát, „*okamžitě*“ po uzavření volebních místností, „*hned na začátku*“ vyloučila. Stylově příznakové expresivní výrazy a atypické pro zpravodajský diskurz jsou zejména následující obraty a frazémy: „*(voliči) vyhnali*“, „*voliči se vzbouřili*“, „*poslali (nové strany) do Sněmovny*“, „*dali jasně najevo*“, „*politické sprostáctví*“, „*šéf (ČSSD) se poroučel*“, „*utekl (jim) vstup do Sněmovny*“, „*bašta ODS*“, „*mimo hru*“.

Výraz v titulku „*kúra*“ pocházející z odborného medicínského slovníku odkazuje na ozdravení, ke kterému by mělo v důsledku rozsáhlých proměn dojít. V daném použití ovšem není jasné, zda Právo takové ozdravení považuje za správné. Z kontextu zprávy spíše vychází najevo, že jejich představa o žádoucích politických změnách je jiná. Co se týče dalších případů nominace, používá Právo metaforická označení pro jednotlivé politické strany. Kromě výše probíraných postupů, které deník použil k popisu stran ČSSD a ODS („*přehnané sliby*“, „*korupce a politické sprostáctví*“), označuje zbylé strany jejich obecnými zlidovělymi názvy, tj. *lidovci*, *zelení* a *zemanovci*. Celý text tak získává lehce hovorový nádech.

Nevyřčená východiska

- ∞ Volební výsledek je revoluční.
- ∞ Volby byly v rukou lidu.
- ∞ Rozsah změn připomíná stav po živelné katastrofě, která je nekontrolovatelná a stejně nekontrolovatelné jsou její důsledky.
- ∞ Vzbouřit se proti tradici nemusí být vždy vhodné.
- ∞ Pro ODS je typická korupce a politické sprostáctví.
- ∞ Jiří Paroubek se neměl vzdávat, když jeho strana vyhrála.
- ∞ Těsné vítězství je důvodem k setrvání ve funkci.
- ∞ Počet hlasů vypovídá o důvěře občanů v politiku strany.
- ∞ Strana s velkou ztrátou hlasů by neměla dostat šanci sestavit vládu.
- ∞ Není dobře, že se ČSSD nebude v tomto volebním období podílet na vládnutí.

4.4.2 Ekonomický diskurz

Téma: Stávka státních zaměstnanců. (9. 12. 2010)

8. prosince 2010 proběhla v Praze a dalších městech stávka státních zaměstnanců iniciovaná vedením odborů. Stávka obecně se týká oblasti hospodářství, vztah soukromého a státního sektoru je ale vnímán různě napříč politickým spektrem. V tomto tematickém diskurzu tedy budeme očekávat vyhraněné polarizované postoje k jednotlivým aktérům události.

4.4.2.1 Mladá fronta DNES

Jste směšní, vzkázal stávkujícím Klaus

(Perex) Odboráři avizovali největší stávku od roku 1989, ale Česko ji moc nepocítilo. Protest postihl hlavně děti

Odborář Jaroslav Zavadil se včera v poledne chlubil na náměstí, že stávkuje 100 tisíc lidí a dalších 100 tisíc stávku proti snižování platů podpořilo. Až na to, že Česká republika „největší protest od roku 1989“ příliš nepocítila.

Pouze rodiče žáků pěti set zavřených škol se museli postarat o své děti. Například v Plzni sice 31. základní škola fungovala, ale k obědu měli školáci jen párky. Stávkovaly kuchařky.

Prezident republiky Václav Klaus poznamenal, že stávka „dopadla směšně kvůli nízké účasti“. „Předáci odborů si hrají na šéfy něčeho, co fakticky nevedou,“ míní Klaus.

Na pražské Palackého náměstí přišla včera v poledne asi tisícovka lidí, i když zpočátku se demonstranti trochu pletli s návštěvníky přilehlých adventních trhů. Většina z nich moc nevěřila, že si zpátky vystávkují deset procent platu, které jim chce vláda Petra Nečase vzít. „Když člověk neprojeví svůj názor a bude si povídat jen někde s kamarády, tak se nic nezmění,“ vysvětlila knihovnice Zuzana Tázlerová z Prahy. Ministr práce Jaromír Drábek však v den stávky nelitoval, že vláda necouvla. České škrty považuje ještě za hodně umírněné. „Chápu ale, že pro někoho mohou být bolestné,“ uznává ministr práce.

Argumentační rozbor

MfD pracuje s ironizující konstrukcí i výrazy. V první části textu stávku bagatelizuje tím, že její význam staví na jejím vedlejším projevu, kterým je omezení v životech ostatních občanů. V dalším pokračování textu pak zmiňuje různé úhly pohledu na událost: přitom ale neopouští své stanovisko, ve kterém stávku odsuzuje. Deník se vůbec nezabývá impulsem ke stávce, celou akci konstruuje skrze optiku občanů, kteří byli stávkou zasaženi.

Titulek cituje prezidenta Klause, který vzkazuje stávkujícím „*jste směšní*“. Jeho výrok je reformulovaný do adresného oslovení a uvozuje ho věta „*vzkázal stávkujícím Klaus*“.

Zasazení citace do titulku kalkuluje s oblíbeností prezidenta v očích veřejnosti: jeho názor o „směšnosti“ stávkujících tak získává na kredibilitě a zároveň vytváří půdu pro budování kontextu celé zprávy.

Perex explicitně uvádí, že organizující odboráři avizovali akci jako „největší stávku od roku 1989“, v konečném důsledku ji „ale Česko moc nepocítilo“. Modalizátor „moc“ ve smyslu „příliš“ má ironizující funkci. Následující výpověď dopad stávky vztahuje na sociodemografickou skupinu, která byla stávkou podle MfD postižena: „Protest postihl hlavně děti“. Modalizační příslovečné určení „hlavně“ naznačuje, že stávka se minula s účinkem a jediný hmatatelný důsledek akce pocítily děti, tedy skupina, již se protest primárně vůbec netýká. Tento významový konstrukt vytváří nový kontext a presuponuje, že stávkující svým počinem nedosáhli zamýšleného, a navíc místo toho způsobili škody na jiných místech.

V prvním odstavci textu pracuje MfD s dichotomií *my – oni*. Zatímco „odborář Jaroslav Zavadil se chlubil na náměstí“ počtem lidí, kteří se do stávky zapojili nebo ji podpořili, „Česká republika“ ve smyslu „my všichni ostatní“ ji „příliš (modalizátor) nepocítila“. Znevážení jeho stanoviska posiluje ironický nádech slovesa „chlubit se“ ve vztahu k předmětu jeho údajné pýchy, tedy rozsahu stávky, který byl již v předchozím kontextu diskreditován. Hovorový obrat „až na to“, který uvozuje druhé souvětí sekvence, umocňuje nesmyslnost jeho pýchy. Předmětem chlouby měl být v očích Zavadila protest „100 tisíc lidí a dalších 100 tisíc“ stávku podporujících. Tento údaj označuje MfD v následující sekvenci obratem pocházejícím od organizátorů akce, kteří ji označili za „největší protest od roku 1989“. MfD obrat sama uvádí v uvozovkách, které mají funkci modalizátoru a naznačují ironizující odstup od reprodukováného názoru¹⁰². Smyslem je implikace, že akce nenaplnila plánovaný potenciál, a tudíž se nezdařila. Z hlediska nevyřčených východisek je stěžejní obsah obratu „největší protest od roku 1989“ – ten totiž presuponuje jednak, že zatím největší protest proběhl v roce 1989, a jednak, že rok 1989 od sebe dělí dvě samostatné kapitoly historie České republiky. Tímto letopočtem začíná nová etapa a fakta a jevy jsou posuzovány pouze v jejím rámci – to, co probíhalo předtím, se nezahrnuje do současného vnímání. Argumentační výstavba sekvence

¹⁰² KRAUS, J., Jazyk v proměnách komunikačních médií, str. 71.

v souhře se stylově příznakovými obraty a vazbami vytváří jasný kontrast mezi připsáním významu akce jeho organizátory a mezi jejím významem skutečným.

V dalším pokračování textu se MfD věnuje projevům stávky prostřednictvím jednoho konkrétního aspektu, který účelově vybírá k posílení svého stanoviska. Slovosled výpovědi

„Pouze rodiče žáků pěti set zavřených škol se museli postarat o své děti.“

významově navazuje na předchozí sekvenci a naznačuje, že nejenže neměla stávka žádoucí dopad, ale navíc omezila nezainteresované (tím pádem nevinné, nic netušící) občany v jejich každodenním životě. Příčinou „*pěti set zavřených škol*“ jsou učitelé, kteří se místo svých povinností účastnili stávky, jejíž účel je článkem odsuzován a dopad zpochybňován. Tím MfD implikuje nezodpovědnost stávkujících. Také modalizační uvedení počtu „*zavřených škol*“ tuto interpretaci posiluje. Co se týče syntaktické výstavby, v roli subjektu jsou „*rodiče*“, v roli objektu poté jejich „*děti*“, o které se v důsledku stávky „*museli postarat*“. MfD presuponuje, že podobný stav je nežádoucím projevem, protože se jedná o komplikaci v životech nezainteresovaných osob, MfD navíc konstruuje význam, že toto je jediný dopad stávky – ten je demonstrován výrazem „*pouze*“. Interpretaci MfD posiluje následujícím uvedením konkrétního příkladu:

„Například v Plzni sice 31. základní škola fungovala, ale k obědu měli školáci jen párky. Stávkovaly kuchařky.“

Sekvence je stylově příznaková kvůli účelovému pořadí částí argumentu a implicitně vyjádřené premise (kuchařky stávkovaly – ve školních jídelnách se nevařilo – v důsledku toho školáci obědvali párky) a potvrzuje úsilí MfD vykonstruovat nesmyslnost a nezodpovědnost akce prostřednictvím zdůraznění, že stávkou byly postiženy bezbranné a nevinné děti, které kvůli stávkujícím kuchařkám nedostaly řádný oběd. MfD tak uměle konstruuje jiný kontext události, protože dopad akce vztahuje na bezprostředně nesouvisející sociodemografickou skupinu. Zároveň sekvence silně vyjadřuje emocionální rozměr: nevinným a bezbranným dětem je upíráno právo na řádný oběd kvůli účasti kuchařek na nesmyslné stávce. Obsah propozice „*jen párky*“ odkazuje na všeobecnou znalost nevhodnosti a provizornosti takové stravy.

Váhu názoru Václava Klause zdůrazňuje MfD uvedením jeho funkce „*prezident republiky Václav Klaus*“ – tedy prezident České republiky, která jinak dopad stávkou „*příliš nepocítila*“, tedy prezident „*nás všech*“, kdo jsme stávku nepocítili. Zastává tedy stejný názor jako zbytek země a může tak hovořit jejím jménem, a publikum (které je také součástí České republiky, jejímž prezidentem je Klaus) se tedy může s tímto názorem identifikovat. Stylově příznakové je i sloveso uvozující jeho citaci: „*poznámenal*“. Tento výraz značí, že ani prezident komentáři akce nevěnoval příliš emocí, ale pouze se k ní lakonicky vyjádřil. Jeho uvedená citace, jejímž obsahem je i vyjádření o „*směšnosti stávkou kvůli nízké účasti*“, odkazuje na titulku a značí, že smysl vyjádření v titulku MfD sama reinterpretovala. Z argumentačního hlediska odvodil deník z Klausova východiska nepravou premisu, a sice: „*Stávka vyzněla směšně kvůli nízké účasti, (tudíž) stávkující jsou směšnější.*“ Další Klausova citace vyjadřuje vztah k organizátorům akce: ty Klaus nazývá „*předáky odborů*“, kteří si „*hrají na šéfy něčeho, co fakticky nevedou*“. Slovo „*předák*“ je samo o sobě¹⁰³ i v odsuzujícím kontextu s objektem věty („*hrát si na šéfy*“) ironické, tedy stylově příznakové. Ačkoliv se nejedná o stanovisko deníku, vzhledem k přiřazení sémantické důležitosti osoby Klause v celém kontextu zprávy se MfD za tuto citaci schovává a implicitně s ní souhlasí.

Rozsah i dopad akce je opět marginalizován v posledním odstavci článku:

„Na pražské Palackého náměstí přišla včera v poledne asi tisícovka lidí, i když zpočátku se demonstranti trochu pletli s návštěvníky přilehlých adventních trhů.“

Přípustková vedlejší věta naznačuje, že stávkující ani nebyli rozpoznatelní, čímž MfD implikuje nepřipravenost akce. V kontextu výpovědi jsou proti sobě kontrastně postavené dvě skupiny „*demonstranti*“ a „*návštěvníci přilehlých adventních trhů*“. To opět odkazuje na dichotomii *my a oni*: MfD v dosavadním textu vytvořila kontext zostuzující stávkující, tedy demonstranty, tak, že s nimi čtenář nemůže sympatizovat (například kvůli tomu, že svým počínáním upírají školákům právo na řádný oběd). Jsou to tedy „*oni*“ kdo narušují „*náš*“ poklidný každodenní život, který kromě práva na řádný oběd pro děti zahrnuje i právo na klid předvánočních nákupů. MfD celým kontextem dává

¹⁰³ Sufix „-ák“ obsahuje hovorové nebo expresivní zabarvení. Srov. Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 142.

najevo svou představu o ideálním pořádku: normální je žít svůj každodenní život v podmínkách, které jsou dány (a které jsou správné, protože poskytují výhody a blahobyty typu oběda jiného než jsou párky a nakupování na vánočních trzích). Ve světle této interpretace jsme „my“ ti, kdo chtějí mít děti ve škole, chtějí, aby obědvaly pořádné jídlo, a před Vánoci chtějí nakupovat na adventních trzích. Na druhé straně „oni“, demonstranti, tento obecně schvalovaný běh života narušují.

Záměr stávkujících MfD uvádí v následující sekvenci:

„Většina z nich (demonstrujících) moc nevěřila, že si zpátky vystávkují deset procent platu, které jim chce vláda Petra Nečase vzít.“

Tím MfD naznačuje, že stávkující šli do akce, ačkoliv už předem sami věděli, že nedosáhnou toho, čeho chtějí. Tento argument MfD potvrzuje citací jedné z účastnic stávky:

„Když člověk neprojeví svůj názor a bude si povídat jen někde s kamarády, tak se nic nezmění,“ vysvětlila knihovnice Zuzana Tázlerová z Prahy.

Citovaná státní zaměstnankyně se tedy účastnila stávky pouze za účelem projevení svého názoru. V kontextu s omezeními, které pro řadové občany stávkou vznikly, její výpověď vyznívá nesmyslně. Její názor je přitom legitimní a vysvětluje koncept a smysl stávek jako takových. Tím, že ale citaci MfD použila jako argument pro své tvrzení, tento názor – jakkoliv validní – diskredituje. Všimněme si také vedlejší věty předmětné v předchozím souvětí, jejíž implicitní premisou je, že „vláda Petra Nečase chce státním zaměstnancům vzít deset procent platu“. Ty si chtějí demonstranti „vystávkovat zpátky“, ačkoliv za tímto cílem do stávky ani nešli (což potvrzuje uvedená citace knihovnice).

V poslední sekvenci článku se MfD obrací k politickému kontextu stávky. Ministr práce Jaromír Drábek „nelitoval, že vláda necouvla“. MfD implikuje, že vyhovění požadavkům stávkujících by bylo důvodem k lítosti. Protože to ale vláda neudělala, nemá čeho litovat. MfD Drábka dále parafrázuje: „České škrty považuje ještě za hodně umírněné.“ V jeho očích tedy škrty ve státním sektoru bývají mnohem rozsáhlejší, takže stávkující nemají právo si stěžovat. Na druhou stranu ministr práce „uznal“, že „pro někoho mohou být bolestné“. V této výpovědi se zračí politikova odtažitost od života občanů a apatie vůči jejich problémům a požadavkům. Uznal, že mohou být „bolestné“, ale to je

jediné konstatování, které nemá žádný vliv na konečné rozhodnutí vlády. Jakoby tím dával najevo, že bolest spoluobčanů ignoruje.

Jazykový rozbor

Výrazům, které pojmenovávají jednotlivé aspekty události, jsme se věnovali v argumentační části rozboru. Kromě výše rozebíraných případů pojmenovávání skutečnosti a syntaktických vazeb, ze kterých vychází najevo názorové stanovisko deníku, se na konstruování významu v článku podílejí hlavně modalizátory. Týkají se zejména množství a míry, které oslabují nebo posilují: „(stávku) *moc nepocítila*“, „(stávku) *příliš nepocítila*“, (protest postihl) *hlavně děti*“, „(dostali k obědu) *jen párky*“, „(přišla) *asi tisícovka*“, „z počátku (se) *trochu (pletli)*“, „(většina) *moc nevěřila*“, „(škrty jsou) *hodně umírněné*“.

Nevyřčená východiska

- ∞ Doposud největší stávka proběhla roku 1989. / Od roku 1989 se tak datuje novodobá historie země.
- ∞ Aby byla stávka úspěšná, musí jí pocítit všichni občané ČR.
- ∞ Stávka nebyla dobře zorganizovaná.
- ∞ Účel stávky je nelogický.
- ∞ Stávka omezuje občany v jejich každodenních životech.
- ∞ Děti museli kvůli stávkujícím kuchařkám obědovat párky.
- ∞ Párky nejsou vhodným obědem pro děti.
- ∞ Chování stávkujících je nezodpovědné.
- ∞ Stávka narušuje poklidný život společnosti.

4.4.2.2 Lidové noviny

Stávka skončila fiaskem

(Perex) Do protestu se zapojila **jen čtvrtina** státních zaměstnanců. Náměstí českých a moravských měst **zela prázdnotou**.

Měla to být největší stávka za posledních dvacet let. Naděje odborářských bossů ale rychle pohasly.

Do akce proti snižování platů se podle jejich údajů aktivně zapojilo okolo 148 tisíc lidí, tedy asi necelá čtvrtina státních zaměstnanců. Fiaskem pak skončily protestní mítinky v ulicích dvacítky měst: scházely se stovky, maximálně pár tisíc lidí. Nekonal se ani kolaps v nemocnicích, na úřadech nebo ve školách. Na mnoha místech totiž zaměstnanci protestovali jen symbolicky.

Odborový předák Jaroslav Zavadil zklamání najevo nedával: „Podporovalo nás dalších 190 tisíc zaměstnanců veřejné sféry.“

Premiér Petr Nečas (ODS) ovšem nehodlá odborářům ustoupit ani o píď. Dal to najevo už v úterý, kdy vládou definitivně prošla změna v platovém systému státních zaměstnanců.

Do odborářů se včera pustil prezident Václav Klaus. Stávku označil za směšnou. Odborářští bossové prý jen „ukazují svaly“, protestovat měli podle něj již dříve, když se problém veřejných financí rozbíhal.

S vtípem přišel senátor Jaroslav Kubera (ODS). „Je to takový nápad, využít stávku k něčemu pozitivnímu. Kdyby každý stávkující odvezl z Prahy jednu igelitku sněhu, Praze by to opravdu hodně pomohlo. Stejně ty igelitky potáhnou z těch marketů, takže by tu jednu přidali, cestou z autobusu by to někde na poli vysypali, kdyby náhodou bylo příští rok sucho,“ myslí si Kubera.

Podle očekávání našly odbory zastání u ČSSD a komunistů. Někteří z nich je přišli podpořit na pražské Pálackého náměstí, kde protestovala asi tisícovka lidí. „Stávka je signálem, že lidé jsou ochotni něco udělat proti vládě. Pokud vláda nezačne jednat, může dojít až ke generální stávce,“ myslí si poslanec ČSSD Jeroným Tejc.

O něco více lidí než v Praze se sešlo v Brně, kam přišlo demonstrovat asi dva tisíce lidí. Zřejmě nejcitelněji se stávka dotkla rodičů s dětmi, kteří museli kvůli zavřeným školám zůstat doma, nebo některých pacientů v nemocnicích. Do statistiky českých stávek včerejší akce ale nepřinesla žádný rekord. V červnu 2008 nepracovalo 985 tisíc lidí, před šestnácti lety se pak zapojilo přes 1,5 milionu lidí.

Argumentační rozbor

Lidové noviny argumentačně stavějí zprávu jednak na základě kontrastu mezi konečným rozsahem akce a rozsahem plánovaným, a jednak na stanoviscích, které v akci zaujali jednotliví představitelé politické pravice a levice. Jejich vyjádření jsou pro vytvoření žádoucího smyslu sdělení vybrány účelově. Zpráva je stylově vystavěna, jakoby šlo o reportáž z místa konání. V průběhu textu začíná připomínat glosu, kdy za sebe polemicky klade jednotlivé aspekty události, resp. jednotlivé výroky zainteresovaných stran. Cílem všech těchto prostředků je zdůraznit, že stávka měla nulový význam a zhanobit její účel, účastníky a zejména organizátory.

Zprávu uvozuje titulek „*Stávka skončila fiaskem.*“ Fiasko odkazuje právě k nenaplnění původních očekávání dopadu stávky, který předem určovali vedoucí odborů, a vzhledem k významu samotného slova odkazuje zároveň k pokažení původního záměru.

Jak zmiňuje podtitulek, do stávky se zapojila „jen čtvrtina státních zaměstnanců“. Neurčitá číslovka spolu s částicí „jen“ zastává roli modalizátoru, navíc je zvýrazněná tučným tiskem, čímž zdůrazňuje zásadnost této informace v celkovém smyslu textu. Personifikace „*náměstí zela prázdnotou*“ významově navazuje na zmíněný modalizátor. „*Jen čtvrtina*“ nemá potenciál zaplnit náměstí. LN presuponují, že žádoucím projevem zdařilé stávky jsou náměstí plná lidí.

První část textu porovnává plánované počty stávkujících s počty konečnými. LN znevažují dopad stávky v perexu, kde zmiňují, že nedošlo „*k největší stávce za posledních dvacet let*“, což byly „*naděje odborářských bossů*“, které tím pádem „*rychle pohasly*“. Dvě výpovědi, které by mohly být souvětím, jsou rozděleny do sekvence pro větší zdůraznění obsažené informace, tedy neúspěchu snah odborů. LN implikují, že stávka je především snahou odborářských „*bossů*“ (protože jejich naděje pohasly poté, co se ukázalo, že nejde o největší stávku za posledních dvacet let). Označení „*bossové*“ působí v daném kontextu kontrastně – neologismus označuje v současném diskurzu spíše vrcholné manažery soukromých podniků, v tomto kontextu působí neobvykle a nese tak v sobě negativně hodnotící význam.

První výpověď následujícího odstavce shrnuje počet protestujících („*Do akce proti snižování platů se podle jejich údajů aktivně zapojilo okolo 148 tisíc lidí, tedy asi necelá čtvrtina státních zaměstnanců*“). Výraz „*tedy asi necelá čtvrtina*“ je jasným modalizátorem vyjadřujícím odstup od sdělovaného, ale zároveň manipulativním způsobem shrnujícím uvedené číslo. Částice „*tedy*“ navíc evokuje pocit logické dedukce. Tím upevňuje úvahu deníku v očích čtenáře. Výpověď je významově propojena s výpovědí následující, ve které figuruje výraz „*pak*“. Ten funguje jako časová deixis, čímž implikuje, že neúspěch se týká i výpovědi první, respektive že fiasko ve výpovědi druhé je příčinou obsahu výpovědi první: „*Fiaskem pak skončily protestní mítinky v ulicích dvacítky měst,*“ kde se „*scházely stovky, maximálně tisíce lidí*“. Opět se zde vyskytují modalizační neurčité číslovky, které v daném kontextu demonstrují nízkou, až zanedbatelnou účast. V následující výpovědi zase figuruje výraz „*ani*“: ten významově odkazuje na to, že se nejen nesplnila očekávání co do počtu stávkujících, ale ani nedošlo ke kolapsu ve státních institucích. Argumentačně je tato sekvence přeházená pro zdůraznění formy stávky: nedošlo ke kolapsu, protože na mnoha místech zaměstnanci „*protestovali jen sym-*

bolicky“. LN pomocí modalizační částice „*jen*“ presuponují, že symbolická stávka nepůsobí kolaps, a bez něj vyznívá stávka naprázdno. Výraz „*nekonal se (kolaps)*“ se běžně používá v ironických kontextech a vyjadřuje zklamání či nedostání původnímu záměru.

Následuje citace předsedy odborového svazu Jaroslava Zavadila. Jeho citace je zasazena do vykonstruovaného kontextu, protože ji uvádí výpověď: „*Odborový předák Jaroslav Zavadil zklamání najevo nedával*“ – slovosledem vychází najevo presupozice, že by Zavadil měl být vzhledem k neúspěšnosti akce zklamáný.

Na zaujatý úvod navazuje informace o reakci premiéra Nečase: ten „*ovšem nehodlá odborářům ustoupit ani o píď*“. Navážeme-li tento frazeologický obrat na kontext předchozích výpovědí, vyznívá rezolutnost jeho stanoviska logicky: nebude ustupovat ze svých rozhodnutí na základě akce, která skončila fiaskem, a která je navíc koncipovaná úzkou skupinou odborářů, označených jako „*bossů*“. Nečas také neustupuje stávkujícím, ale „*odborářům*“: tím LN implikují partikulárnost zájmu na dopadu stávky.

Své stanovisko dal premiér Nečas najevo „*už v úterý, kdy vládou definitivně prošla změna v platovém systému státních zaměstnanců*.“ Časovou deixí LN naznačují, že akce byla i špatně naplánovaná, protože „*už*“ před jejím konáním bylo „*definitivně*“ rozhodnuto o změnách – ačkoliv stávka proběhla až ve středu.

Na tuto interpretaci navazuje i následující odstavec, který shrnuje názor prezidenta. Ten se „*do odborářů pustil*“, když „*stávku označil za směšnou*“. Klausovými slovy LN navazují na předchozí výpovědi a implikovaný význam, že stávka byla špatně zorganizovaná. Proto se ostatně Klaus „*pustil do odborářů*“, protože stávku organizovali oni.

Informačně nerelevantní, ale pro vybudování smyslu zásadní je následující citace senátora Jaroslava Kubery za ODS, který „*přišel s vtipem*“. Zasazení jeho citace do článku slouží k podpoře stanoviska LN, které snahu odborářů vytvářeným smyslem celého textu devalvují. Ve svém ironickém vyjádření Kubera zcela pomíjí účel stávky a shromáždění občanů vnímá jako nesmyslné, což dává najevo vykonstruovaným scénářem: uvádí svůj „*nápad, využít stávku k něčemu pozitivnímu*“ – tím znehodnocuje smysl stávek jako takových, jakoby stávka neměla sama o sobě žádný pozitivní účel. Jeho navržené využití je zároveň cynickou narážkou na sociální příslušnost stávkujících. V této citaci se

zrcadlí dvě nevyřešená východiska: jednak arogance politiků vycházející najevo z cynického přístupu senátora, jednak znevažující vnímání státních zaměstnanců jako příslušníků k podřadné sociální třídě, jejíž zájmy nejsou hodny zájmu politiků. Ke konkrétním označením se dostaneme v jazykové části rozboru.

První půle textu se tak nejdříve různými jazykovými a stylovými prostředky snaží vytvořit konsenzus ohledně zanedbatelnosti rozsahu a dopadu stávky, který podporuje vyjádřeními pravicových politiků. Ti stávku buď neregistrují, nebo ji označují za nerelevantní a špatně zorganizovanou, či ji dokonce výslovně zesměšňují. V očích politické pravice tak nemá smysl se jí více zabývat nebo se k ní nějak vyjadřovat, maximálně na její účet vytvářet vtipy. Se stanoviskem pravice LN souhlasí, respektive své stanovisko vyjadřuje jejími slovy, což značí argumentační výstavba první poloviny článku.

V takto nastolené atmosféře mohou všechny argumenty pro stávku působit pouze ironicky, což dokazuje následující odstavec uvozený výpovědí:

„Podle očekávání našly odbory zastání u ČSSD a komunistů.“

Pravicová profilace deníku vychází najevo ze vztahu výpovědi k předchozímu kontextu: ČSSD a komunisté se zastávají něčeho nesmyslného, co je ale zároveň přirozenou součástí levicové politické agendy. Ironicky vyznívá celý odstavec, který cituje Jeronýma Tejce: ten přišel „odbory“ podpořit na „*pražské Palackého náměstí, kde protestovala asi tisícovka lidí.*“ Tejc tedy podporuje něco, co není hodné podpory – i z hlediska nízké účasti, která je opět zdůrazněna modalizační číslovkou. Ačkoliv je význam obsahu jeho prohlášení logický („*Stávka je signálem, že lidé jsou ochotni něco udělat proti vládě. Pokud vláda nezačne jednat, může dojít až ke generální stávce*“), citace je uvedena do kontextu výrazem „*myslí si poslanec ČSSD Jeroným Tejc.*“ Jedná se o skryté odsouzení jeho přesvědčení a důkaz jeho nízké politické inteligence, pokud se uchyluje k podobným úvahám – ty totiž vzhledem k předchozímu kontextu vyznívají směšně.

V posledním odstavci LN naznačují neúspěšnost stávky demonstrací jejího dopadu na život obyvatel. Shrnují, že „*nejcitelněji se stávka dotkla rodičů s dětmi, kteří museli kvůli uzavřeným školám zůstat doma*“ – protože stávkovali učitelé. LN státním zaměstnancům upírají právo na stávku, protože implikují, že tímto počinem pouze komplikují život ostatním obyvatelům. LN naznačují i drobnost jejich oběti: pokud je nejcitelnějším do-

padem fakt, že museli někteří rodiče zůstat s dětmi doma, byla stávka v celospolečenském kontextu opravdu zanedbatelná.

Celkově je stávka odsouzena v posledních větách článku. „Včerejší akce“ totiž „do statistiky českých stávek nepřinesla žádný rekord“, což LN potvrzují uvedením rozsahu stávek z minulých let, které zaznamenaly mnohem větší účast. Deník tím naznačuje, že čísla musí být šokující a rekordní, aby mohla být akce hodnocena jako úspěšná, nebo vůbec hodná pozornosti. Celkově tedy protest v kontextu článku LN vychází jako neoprávněný, článek vůbec nezmiňuje důvody ke stávce, pouze shrnuje snahy jako zbytečné a hodné zanedbání.

Jazykový rozbor

Co se týče způsobů nominace, LN v článku výrazně pracují s označeními množství, které fungují jako modalizátory. Například výše rozebíraný výraz „jen čtvrtina“ státních zaměstnanců implikuje, že tři čtvrtiny se nezapojily. Tím je rozsah akce bagatelizován. Na tomto argumentu je poté vystavěn odmítavý postoj ke snahám stávkujících, který v souhrnu naznačuje, že stávka byla nejen neúspěšná, ale především neopodstatněná.

K této interpretaci vede i metaforická personifikace „*náměstí zela prázdnotou.*“ LN implikují, že žádoucí efekt stávky jsou náměstí plná protestujících lidí. Z informačního hlediska nerelevantní výpověď má účel podtrhnout nevydařenost akce.

Také personifikace „*naděje odborářských bossů rychle pohasly*“ je z hlediska tématu nerelevantní, a tudíž stylově příznaková. Klade důraz na fakt, že stávka byla především nadějí vedoucích odborů, a tudíž (ve světle argumentační analýzy) partikulárních zájmů.

V těle článku se opět objevuje číselné označení objemu stávky: „*okolo 148 tisíc, tedy necelá čtvrtina*“, spolu s dalšími modalizátory odkrývají předpojatost LN, které odsuzují stávku pro její zanedbatelný rozsah: „*dvacítku měst,*“, „*stovky, maximálně pár tisíc lidí*“, „*o něco více lidí*“.

Z hlediska nominace a potažmo generalizace se pozastavíme u citace senátora Kubery za ODS: obsah i forma jeho „*vtipu*“ je cynická a odkazuje na aroganci politiků, vyjadřujících se k dění v ulicích ze vzdálené, nadřazené pozice. Kubera ponižujícím způsobem

charakterizuje stávkující pomocí příkladu: „*Kdyby každý stávkující odvezl z Prahy jednu igelitku sněhu, Praze by to opravdu hodně pomohlo. Stejně ty igelitky potáhnou z těch marketů, takže by tu jednu přidali, cestou z autobusu by to někde na poli vysypali, kdyby náhodou bylo příští rok sucho*“. Ačkoliv se jedná o velmi nemístný a hrubý útok na snahy stávkujících prostřednictvím narážky na jejich sociální příslušnost („*stejně potáhnou igelitky z marketů*“, „*cestou z autobusu*“, „*někde na poli*“), vzhledem k dosud budovanému konsenzu ohledně nesmyslnosti stávky působí Kuberův arogantní vtip legitimně. Na druhou stranu ale tento citát přispívá k utvrzení tváře ODS v očích veřejnosti coby arogantní a do sebe zahleděné strany, která přehlíží zájmy „obyčejného občana“ (na tuto notu hraje jejich hlavní politický rival, ČSSD), jehož charakteristiku Kubera uvedl. V očích pravice (jejímž jménem zde Kubera synekdochicky hovoří) jsou státní zaměstnanci vesničané, kteří jezdí autobusem přes pole s igelitkami z marketů. Obhroublost výroku je znát také z četných ukazovacích zájmen („*Praze by to pomohlo*“, „*ty igelitky*“, „*z těch marketů*“, „*tu jednu přidali*“, „*cestou by to někde vysypali*“)

Po výroku pravicového senátora následuje citace Jeronýma Tejce z ČSSD. Obě citace jsou uvedeny stejným slovesem: „*myslí si*“. Jejich pragmatický význam je ale v každém z případů odlišný: senátor ODS vyjadřuje svůj posměšek, sloveso „*myslet si*“ tedy odkazuje na volné uvažování bez hlubšího jasného odkazu ke skutečnému stavu věcí, čímž i samotný počín stávkujících odkazuje do imaginárních mezí. Oproti tomu Tejcův výrok se věcně týká dané záležitosti a popisuje ji; v rámci vytvořeného kontextu je sloveso „*myslet si*“ ironizováno – znevažuje jeho úvahu, protože ta v daném kontextu vyznívá nelogicky. V obsahu citace totiž Tejc obhajuje stávkující, ačkoliv LN již jasně vysvětlily, že jejich snahy jsou nesmyslné.

Nevyřčená východiska

- ∞ Stávka byla záměrem a nadějí odborů.
- ∞ Úspěšná stávka se projevuje náměstími plnými lidí.
- ∞ Čtvrtina celkového počtu státních zaměstnanců je nedostačující počet pro stávku.
- ∞ Symbolická stávka pro dosažení cílů nestačí.
- ∞ Stávka byla špatně zorganizovaná.

- ∞ Nevydařená stávka je důvodem ke zklamání jejích organizátorů.
- ∞ ČSSD a komunisté podporují snahy odborů, tedy i stávky.
- ∞ ČSSD a komunisté jsou špatní politici, pokud se zastávají stávek, natož nevydařených.
- ∞ Pravicovní politici ignorují zájmy a potřeby státních zaměstnanců.
- ∞ Stávka pouze omezuje občany v jejich každodenních životech.

4.4.2.3 Právo

Klaus stávkujícím: zlobí mě to

(Perex) Proti krácení platů stávkovalo přes 148 000 lidí. Na demonstracích jen 20 tisíc

Na výzvu odborů zastavilo včera přes 148 tisíc lidí z celkových asi 650 tisíc státních zaměstnanců na celý den práci kvůli již vládou schválenému krácení platů a dalšímu omezování zaměstnaneckých a sociálních jistot.

Do stávky se zapojilo více lidí, než vedení odborů čekalo. Zatímco opozice stávku podpořila, vládní představitelé, a zejména prezident Václav Klaus ji označili za nezodpovědnou. Podle hlavy státu byl protest směšný.

Rozumí prý tomu, že škrtky se leckomu nelíbí. „Nícméně my jsme se do určité situace za celé desetiletí zvyšování našeho zadlužení prostě dostali a ty škrtky jsou v této situaci naprostou nezbytností. Jsem sto procentně přesvědčen, že to vědí i odborářští bossové a že pouze ukazují svaly. Je to nezodpovědné, já jsem zásadním způsobem proti, zlobí mě to,“ řekl Klaus novinářům po setkání s podnikateli.

Argumentační rozbor

Právo přináší oproti ostatním deníkům věcnou, názorově nezaujatou zprávu, jejíž stavba nejvíce odpovídá logice uspořádání zpravodajského textu. V titulku deník podobně jako MfD cituje Klause. Podtitulek shrnuje účast na stávce („*přes 148 000 lidí*“) a její účel („*proti krácení platů*“). Modalizátor „*přes*“ zdůrazňuje velikost čísla, v sousedství se spojením „*proti krácení platů*“ vyznívá důvod ke stávce legitimně. Ve spojení se všeobecným označením stávkujících jako „*lidí*“ vzniká význam sloužící k vyvolání sympatií vůči stávce ze strany čtenáře. Následující nevětná výpověď „*na demonstracích jen 20 tisíc*“ je významovým pokračováním výpovědi předchozí a prostřednictvím modalizátoru „*jen*“ implikuje, že zbylých 128 tisíc stávkujících se demonstrací nezúčastnilo.

Perex tvoří rozvětvená jednoduchá věta shrnující událost, která je předmětem zprávy. V pozici subjektu stojí spojení „*148 tisíc lidí*“, kteří „*na výzvu odborů*“ zastavili „*na celý den práci*“ (objekt). Důvodem k tomuto kroku je „*již vládou schválené krácení platů a další omezování zaměstnaneckých a sociálních jistot*“. Právo tedy opisným způsobem zmiňuje, že ke stávce došlo až po schválení rezoluce vládou – v tomto kontextu ale načasování stávky nijak nehodnotí. Oproti tomu výrazně hodnotící je druhá část zdůvodnění stávky: Právo označuje dopady schválené rezoluce spojením „*další omezování zaměstnaneckých a sociálních jistot*“ – v jejich očích tedy krácení platů znamená omezování jistot státních zaměstnanců.

Při popisu rozsahu stávky Právo nepoužívá téměř žádné modalizační prostředky, ale pracuje s konkrétními čísly. Z nich přesto vychází najevo, že se stávky zúčastnila pouze část celkového počtu státních zaměstnanců, kterých se snížení platů týká. Interpretaci rozsahu stávky deník nicméně ponechává na čtenáři, směřuje ji pouze tím, že zmiňuje příčiny stávky: jestliže jakýkoliv počet lidí demonstruje proti „omezování“ (stylově příznakový, citově zabarvený výraz), je jejich počínání legitimní.

Z povahy své politické orientace zaujímá Právo opačné stanovisko než zbylé dva deníky. V následujícím odstavci zmiňuje, že účast na stávce předčila očekávání jejích organizátorů. Další výpověď je syntakticky vystavěná za účelem zdůraznění rozporného vnímání události napříč politickým spektrem. První polovina věty „*zatímco opozice stávku podpořila*“ naznačuje, že opozice (tedy levice, ČSSD) se stávkujících zastala (což Právo uznává vzhledem k významu výpovědi v perexu), „*vládní představitel*“ (tj. pravice) a „*zejména (modalizátor) prezident Václav Klaus ji označili za nezodpovědnou*“. „*Podle hlavy státu byl protest směšný*“. Vzhledem ke svému stanovisku, které Právo implikovalo v perexu, jeho názor neuznávají. V kontextu tohoto stanoviska je se zdá významově zatížené také označení „*hlava státu*“, protože ironizuje jeho pozici.

V posledním odstavci jeho postoj Právo blíže rozebírá a uvádí jeho výrok. Ten je uvozen parafází: „*Rozumí prý tomu, že škrty se leckomu nelíbí.*“ Modalizační „*prý*“ funguje jako prostředek, kterým se deník od výroku distancuje. Používá také hovorově vyznívající zájmeno „*leckomu*“ – nelze určit, zda tento termín použil přímo Klaus, nebo zda se jedná o interpretaci jeho postoje deníkem. Slovo v sobě každopádně nese významový posun směrem k nedůstojnosti osob, kterých se to týká – „*leckdo*“ je ironická verze označení „*kdokoliv*“. Na tuto výpověď Právo navazuje citací Klause, ve které shrnuje dlouholetou situaci, která je příčinou diskutovaných škrťů ve státním sektoru. Obsah jeho slov implicitně apeluje na čtenáře a jeho znalost předchozího politického vývoje („*desetiletí zvyšování našeho zadlužení*“). Je diskutabilní, zda Právo například nepracuje s implikací, či chybou je dnešní situace, tedy kdo se na dlouholetém zadlužování, které se nyní projevilo škrty ve státním rozpočtu, podílel. Hlavním obsahem Klausova vyjádření je apel na odsouzení organizátorů stávky, o kterých je Klaus „*stoprocentně přesvědčen*“, že jsou si zmíněného vývoje vědomi, a proto je jejich popud ke stávce pouze populistický („*pouze ukazují svaly*“). Zmíněná „*nezodpovědnost*“ se vztahuje k faktu, že

svoláním stávky mobilizovali velké množství lidí, ačkoliv nedojde (ani nemůže dojít) k žádoucím účinkům. Klausovo vyjádření je uvozeno větou „řekl Klaus novinářům po setkání s podnikateli.“ – ke svému stanovisku tedy došel až po vyslechnutí podnikatelů, kteří ale nejsou zaměstnanci státního sektoru, těžko říct, z jakého důvodu je zde informace zasazená.

Jazykový rozbor

Právo nepracuje s dichotomií *my a oni*, protože stávkující označuje pojmem lidé a událost nahlíží z více méně neutrální pozice. Jak bylo uvedeno výše, Právo používá minimum modalizátorů, k označení rozsahu stávky užívá významově neutrální čísla. Implicitně je naplňuje významem pouze v jejich vztahu ke kontextu, bezprostřednímu i distantnímu. Přesto i u některých konkrétních čísel používá modalizační částice: „*přes 148 tisíc lidí z celkových asi 650 tisíc*“ – zatímco první částice „*přes*“ zveličuje první číslo, částice „*asi*“ naopak druhé číslo zneurčuje, a tím ho zmenšuje z hlediska poměru k prvnímu.

Nevyřčená východiska

- ∞ 128 000 lidí stávkovalo symbolicky.
- ∞ Krácení platů je omezování zaměstnaneckých a sociálních jistot.
- ∞ Omezování je důvodem ke stávce.
- ∞ Opozice je levice.
- ∞ Opozice podporuje stávku, tudíž levice podporuje stávku.

4.4.3 Sociální diskurz.

Téma: Žhářský útok ve Vítkově. (19. 4. 2009)

Na rozdíl od diskurzů předchozích, poslední soubor článků nazvaný souhrnně „sociální diskurz“ se věnuje společensky závažnému jevu, mezirasovému soužití. Není významně politicky podmíněný, oproti ostatním korpusům budou pravděpodobně všechny deníky vycházet z podobných premis: z tzv. lidských hodnot, které jsou přijímány napříč lidským společenstvím nehledě na ideologické nebo politické zaměření. Ačkoliv existují i sociální skupiny, které by v chápání věci vycházely z jiných východisek, v rámci veřejného zpravodajského diskurzu (i v rámci všeobecného celospolečenského konsenzu) jsou východiska stejná a shodují se s morálními zásadami lidského soužití: Právo jedince na důstojný život a nulová tolerance diskriminace pro vnější znaky, jakými je rasový nebo sociální původ apod.

Na jazykové rovině budeme moci dobře sledovat emoční linku v lexikálních prostředcích, ale také celková výstavba ukáže, jaký rozměr události je pro jednotlivé deníky nejdůležitější. Z hlediska způsobů prezentace tak budeme moci identifikovat obecný způsob zpracovávání zpravodajských témat u zkoumaných deníků.

4.4.3.1 Mladá fronta DNES

Oběť teroru v Česku: malé dítě

(Perex) Žháři zaútočili na dům – dvouletá holčička bojovala o život. Jsem zděšen odporným zločinem, řekl Klaus

Dvouletá holčička bojovala v ostravské fakultní nemocnici v noci na dnešek o život. Při požáru domku ve Vítkově na Opavsku utrpěla tak rozsáhlé popáleniny, že je téměř nemožné je přežít.

Dítě je patrně obětí teroristického útoku. Dům obývaný dvěma romskými rodinami totiž s největší pravděpodobností zapálil žhář, který dovnitř hodil zápalnou lahev, takzvaný Molotovův koktejl.

„Sestra slyšela krátce před půlnocí, jak před domem zastavilo auto, někdo řekl „Tak cikáni, teď shoříte“ a oknem do místnosti vletěla zapálená lahev,“ popsala tragickou noc Jana B., sestra babičky popáleného děvčátka. Lahev plná hořlaviny podle ní dopadla přímo na postel, v níž holčička a její matka spaly. Podle aktivisty Kumara Vishwanathana, který v regionu dlouhodobě působí a s rodinou mluvil, hodili útočníci do domu dokonce čtyři láhve. Některé se rodině podařilo uhasit.

Policisté připouštějí, že útok mohl mít rasistický motiv. „Je to jedna z vyšetřovacích verzí,“ řekla ostravská policejní mluvčí Soňa Štětínská. „Mohu potvrdit, že policisté našli části dosud přesně nezjištěného předmětu, který mohl dům zapálit,“ dodala Soňa Štětínská.

„Dvouletá pacientka je v kritickém stavu na oddělení pediatrické resuscitační péče, příštích osmačtyřicet hodin rozhodne o tom, zda přežije,“ řekl mluvčí Fakultní nemocnice Ostrava Tomáš Oborný.

Obyvatelé Vítkova útok na romskou rodinou nechápu. „Byla to slušná rodina, nikdy s nimi nebyly problémy,“ řekla žena žijící jen několik metrů od místa požáru.

Víkendový útok na dům ve Vítkově na Opavsku není jediným podobným incidentem za poslední dva roky. Letos v lednu vhodil někdo dvě lahve do domu v Moravském Berouně na Olomoucku a loni v září se odehrál podobný útok v Bruntále. Policistům se ani v jednom případě nepodařilo útočníky najít. Poslední události, kdy nejprve během soboty v severočeské Krupce a v Ústí nad Labem pochodovali příznivci krajní pravice a poté někdo neznámý zaútočil zápalnými lahvemi na dům obývanými Romy, donutily k vystoupení i čelné politiky. „Jsem zděšen surovým odporným zločinem, který se tu stal. Co za lidi mohou chtít upálit malé dítě?“ uvedl ve svém prohlášení prezident Václav Klaus. Odstupující premiér Mirek Topolánek slíbil, že se problémy souvisejícími s narůstajícím extremismem bude dnes mimořádně zabývat vláda.

Argumentační rozbor

Mladá fronta buduje kontext zprávy důrazem na otřesnost záměrně násilného činu. Evidentně se přitom vyhýbá soudům z hlediska rasové podmíněnosti motivu útoku: v první polovině textu, ve které shrnuje okolnosti a důsledky události, zmiňuje romský původ poškozené rodiny jakoby mimoděk. K události přistupuje hlavně z hlediska její negativity: promyšlený násilný útok na bezbrannou oběť, nehledě na to, jaký byl motiv činu. O této perspektivě svědčí i titulok, který zmiňuje jenom jeden aspekt incidentu, a sice že došlo k útoku, jehož obětí je „malé dítě“ (obsahem titulku se budeme podrobněji zabývat v jazykové části rozboru).

MfD začíná článek stavět z perspektivy oběti. První výpověď perexu heslovitě popisuje příčinu a důsledek incidentu. V korelaci obou částí vzniká význam, který koresponduje s následujícím označením pocházejícím z úst citovaného prezidenta Klause; ten incident označuje jako „odporný zločin“. V důsledku toho, že „žháři zaútočili na dům“ totiž „dvouletá holčička bojovala o život“. MfD ústy Klause naznačují, že takový incident vyvolává zděšení („jsem zděšen odporným zločinem“).

Výstavba textu naznačuje, že z pohledu MfD není významný rasový původ obětí, ale důsledek a obsah činu, tedy záměrné a promyšlené ublížení na zdraví. Až sekvence druhého odstavce blíže popisuje objekt útoku: „dům obývaný dvěma romskými rodinami“.

V druhé polovině se MfD přesouvá k vyjádřením odborníků a zasazuje tím událost do dalších kontextů. Právě citace zdrojů jsou výrazným rysem článku. V textu se projevuje tendence opatřovat zprávu výpověďmi hlasů reprezentující různé zainteresované strany, neboli jednotlivé aspekty události. MfD využívá vyjádření svědka, policejní mluvčí, mluvčí nemocnice, ve které byly hospitalizovány poraněné osoby, humanitárního pra-

covníka působícího v oblasti incidentu a obyvatelky sousedního domu. Tím textu zajišťuje vyváženost a zároveň tím ve vlastním zájmu zabraňuje stranění. Tato snaha vychází logicky z povahy tématu jako společensky závažného a citlivého. Všechna vyjádření zmíněných hlasů mají formu, která je typická pro dané oblasti: mluvčí nemocnice popisuje stav oběti odbornými lékařskými termíny, policejní mluvčí shrnuje trestněprávní aspekty události. Vyjádření sousedky oproti tomu vyznívá sice neodborně, ale autenticky. V interakci tyto výpovědi zdůrazňují komplexnost situace a otřesný důsledek útoku.

První odstavec popisuje průběh incidentu prostřednictvím citace svědka. Přirozenost vyprávěcího stylu a přítomnost stylově inherentních slov v uvození těchto citací („*popálené děvčátko*“, „*lahve plná hořlaviny*“, „*přímo na postel*“, „*tragická noc*“, „*holčička a její matka*“; jednotlivým výrazům se budeme věnovat níže v jazykové části rozboru) upozorňuje na zákeřnost a brutalitu útoku. Ta je ještě více podpořena v následující citaci dalšího hlasu, „*aktivisty, který v regionu dlouhodobě působí a s rodinou mluvil*“. Ten uvádí, že „*útočníci do domu hodili dokonce čtyři lahve*“ – spojení „*čtyři lahve*“ katarificky navazuje na „*lahve plné hořlaviny*“ uvedené v předchozí výpovědi. Modalizátor „*dokonce*“ podněcuje interpretaci, že záměrem útoku bylo ještě rozsáhlejší poškození. Je diskutabilní, proč je zde aktivista citován – je charakterizován jako znalec poměrů v postižené oblasti („*v regionu dlouhodobě působí*“) a skrze svůj zájem o věc („*s rodinou mluvil*“). Ačkoliv je to podle jména cizinec („*Kumar Vishwanathan*“), zajímá se o incident a je zjevně i lépe informovaný a orientovaný v problému než policie. Může se například jednat o odkaz na neschopnost policie incident správně řešit, nebo může jít o zařazení citace pouze pro získání dalšího „mluvčího“, který zprávě jako celku zajistí výše zmiňovanou vyváženost. Poslední eliptická výpověď navazuje na předchozí: „*některé (lahve) se rodině podařilo uhasit*“, implicitním významem výpovědi je (i vzhledem k důsledku, který již známe z předchozího textu), že některé lahve se uhasit nepodařilo. Zároveň se jedná o další odkaz na to, že zamýšlený rozsah škod byl ještě větší než ten skutečný.

Na sociální okolnosti je incident vztažen v následujícím odstavci, který shrnuje reakce okolí. MfD nejprve obecně uvádí reakci obyvatel („*útok na romskou rodinu nechápou*“), poté reakci konkretizuje uvedením výpovědi obyvatelky sousedícího domu. Obsah je-

jích slov odkazuje na všeobecný způsob vnímání romských rodin: „*byla to slušná rodina, nikdy s nimi nebyly problémy*“. V kontextu s rasovým původem obyvatel zasaženého domu lze výpověď interpretovat tak, že s romskými rodinami problémy bývají, což ale není podle slov sousedky případ inkriminované rodiny. Zároveň je tím opětovně potvrzena rasová motivace útoku, protože výpověď implikuje, že útok nemohl být koncipovaný z jiných důvodů.

Rasová podmíněnost útoku je jednoznačná z předchozího textu a zejména z výše zmíněné citace svědka („*tak, cikáni, teď shoříte*“), ale v dalším odstavci MfD tlumočí policii a uvádí, že „*policisté*“ tuto verzi pouze „*připouštějí*“. Následuje citace policejní mluvčí, že rasistický motiv útoku je „*jedna z vyšetřovacích verzí*“. Dochází zde tedy k polarizaci hledisek – na jedné straně jednoznačnost rasové motivace útoku vyplývající z výpovědi přímého svědka a zřejmého kontextu události, jak ji prezentuje MfD v první polovině článku, na druhé straně formálnost policejních postupů odrážející se v nutném prvotním odstupu, kdy musí být jakákoliv vyšetřovací verze nejdříve potvrzena konkrétními důkazy, aby nabyla platnosti. Důkazy již existují, jak zmiňuje policejní mluvčí v následující citaci: „*byla nalezena část dosud přesně nezjištěného předmětu, který mohl dům zapálit*“. Dokud ale nebude povaha předmětu přesně zjištěna, nelze vyvozovat platné závěry.

V předposledním odstavci zasazuje MfD incident do širšího kontextu: uvádí, že k „*podobným incidentům*“ – tedy ke žhářským útokům, jak vychází najevo z uvedených popisů útoků – došlo v minulosti již dvakrát. MfD pracuje s termíny již zavedenými v diskurzu a nemusí je tak dále rozvádět: „*někdo vhodil do domu dvě láhve*“ – čtenář z předchozího kontextu chápe, že lahvemi se myslí lahve zápalné, a dokáže tak odvodit význam výpovědi, že „*někdo úmyslně zapálil dům*“ – jedná se o opisné označení pro žhářský útok. Z hlediska implicitních náznaků ale nejde o formu útoku, která se opakuje, ale spíše o motiv. Tím je romský původ obyvatel zasaženého domu. MfD tento fakt ale vůbec nezmiňuje, při pojmenování incidentu dále používá označení „*víkendový útok na dům ve Vítkově na Opavsku*“. Čtenáři je ale jasné, že podobnost útoků spočívá v jejich rasové motivaci.

Politický rozměr události je zmíněn v posledním odstavci. Incident („*někdo neznámý zaútočil zápalnými lahvemi na dům obývaný Romy*“) je uvozen do souvislosti s „*pocho-*

dem příznivců krajní levice“ a obojí je synekdochicky označeno jako „poslední události“. Právě ty „*donutily k vystoupení čelné politiky“*. Deník tím implicitně zdůrazňuje závažnost situace – ta vychází najevo ze slovesa „*donutit“*, které naznačuje krajnost situace: ta je natolik vážná, že nutí k vystoupení „*čelné politiky“*, tedy ty, jejichž typickou vlastností je zaneprázdněnost a zároveň se k nim váže obecný pocit, že se zabývají pouze těmi nejzávažnějšími záležitostmi a představují v tomto ohledu nejvyšší instanci. Opět se vyskytuje citace prezidenta Klause, který je „*zděšen odporným zločinem“* a zároveň klade řečnickou otázku, v níž apeluje na absolutní odsouzení útoku poukazem na důsledek, kterým je poraněné, ba téměř usmrčené dítě („*Co za lidi mohou chtít upálit malé dítě?“*) Jeho role je v tomto kontextu spíše morální, mluví ve jménu veřejnosti, resp. tlumočí žádoucí přístup k události – tím je naprosté odsouzení a nulová tolerance s útočníky. Oproti tomu Mirek Topolánek uvedený jako „*odstupující premiér“* zastupuje výkonnou politickou moc, a proto „*slíbil“*, že se problematikou (označenou jako „*narůstající extremismus“*) bude „*mimořádně zabývat vláda“*.

Jazykový rozbor

Článek je zajímavý z hlediska pojmenovávání oběti útoku napříč textem. Ta se totiž mění v závislosti na oblasti v textu a v souhrnu představují zásobu významových konkurentů: „*oběť teroru v Česku“*, „*malé dítě“*, „*dvouletá holčička“*, „*popálené děvčátko“*, „*holčička“*, „*dvouletá pacientka“* (citace mluvčího nemocnice) , „*malé dítě“* (citace prezidenta Klause).

Pojmenovávání jednotlivých faktů je ve článku MfD stěžejní pro vytváření kontextu zprávy i v dalších případech. V titulku je incident označen jako „*teror v Česku“*. Sousedství těchto dvou výrazů působí šokujícím dojmem a může v publiku vyvolat paniku: teror je z mediálního diskurzu jev, který se děje za hranicemi našeho každodenního poznání, příslovečné určení místa jej ale lokalizuje do „*Česka“*. Hlavní implicitní obsah titulku je ale význam, že „*obětí teroru v Česku“* se stalo „*malé dítě“*. MfD tedy naznačuje, že teror, doposud známý spíše ze zahraničního zpravodajství, se týká i domácího dění, čímž zvyšuje překvapivost a negativitu zprávy.

Z první poloviny textu je zřejmé, že byl útok motivován rasově, ačkoliv MfD s touto tezí nepracuje: útok definuje prostřednictvím výrazů „*teroristický*“ a „*oběť teroru*“. Význam těchto výrazů, který je intertextově konstruován a představuje v mediálním diskurzu hojně využívaný termín označující nejzávažnější negativní projev násilí mezi lidmi, kontrastuje se sousedícími výrazy, jakými jsou naopak diminutivní výrazy „*dvouletá holčička*“, „*popálené děvčátko*“ nebo výraz zdůrazňující nízký věk oběti „*malé dítě*“. Kontrast je napříč textem uváděn účelově pro zdůraznění brutality útoku. K jeho označení dále MfD využívá vyjádření prezidenta Klause („*sem zděšen odporným zločinem*“) a spojení „*tragická noc*“ nebo neutrálnější „*víkendový útok*“.

V popisu důsledků útoku používá MfD stupňující přirovnání a modalizátory: „*tak rozsáhlé popáleniny, že je téměř nemožné je přežít*“. Můžeme si všimnout kontrastních sousedících figur: „*Lahev plná hořlaviny dopadla přímo na postel, v níž holčička a její matka spaly*“.

V textu si také můžeme povšimnout typizace Romů naznačením jednoho aspektu jejich života: „*dům obývaný dvěma romskými rodinami*“. Citovaným svědkem události je potě „*sestra babičky popáleného děvčátka*“. Sdílení jednoho domu více rodinami a více generacemi je typické pro život Romů. Tato zmínění fungují jako identifikace poškozených jako příslušníků romského etnika.

Z projevů generalizace si můžeme všimnout formulace „*(...) pochodovali příznivci krajní pravice*“ – toto metonymické a eufemistické spojení souhrnně označuje jevy jako je provolávání nacionalistických hesel, nabádání k násilí na obyvatelích nečeského původu apod. MfD staví na tom, že čtenář zná význam této propozice, a proto ji blíže nerozepisuje.

Nevyřčená východiska

- ∞ V případě tohoto zpravodajského tématu jsou nevyřčená východiska spíše obecného charakteru. Týkají se obecných zákonitostí, které se vážou na společenské soužití, policejní postupy nebo požadavky na politickou intervenci:
- ∞ Útok byl rasově motivovaný.
- ∞ Motiv i postup extremistů byl mimořádně zákeřný.

- ∞ Policie musí k potvrzení motivu shromáždit důkazy, kterými by ho potvrdila.
- ∞ Pravicově extremistické akce kulminují a jsou natolik závažné, že se jimi musí zabývat představitelé vrcholné politiky.
- ∞ Útok na bezbranné lidi je projevem extremismu.
- ∞ Útok je spolu s dalšími akcemi s podobným zaměřením důkazem narůstajícího extremismu.

4.4.3.2 Lidové noviny

Žhářský útok na Romy

(Perex) Dvouleté děvčátko s popáleninami na 80 % těla bojuje o život

K jednomu z nejsurovějších útoků na Romy v historii Česka došlo v noci ze soboty na včerejšek ve Vítkově na Opavsku. Neznámí útočníci vhodili do přízemního rodinného domu u hlavní silnice zápalné lahve. Bilance? Plameny těžce zranily dvouleté děvče a jeho matku, které nyní bojují o život. Holčička má přitom s osmdesáti procenty popáleného těla podle lékařů malou šanci na přežití. Se zraněními o něco lehčími vyvázl otec rodiny. Z domu zbyly obvodové zdi.

Ačkoliv policie nemá indicie, že by útok měl rasový podtext, nevylučuje ani tuto možnost. „Krátkce před půlnocí před domem zastavilo auto, někdo otevřel jeho dveře a se slovy: Tak cikáni, teď shoříte, hodil do domu zápalnou láhev,“ řekla serveru iDnes.cz příbuzná oběti.

Ve světle atmosféry kulminujících protiromských akcí, které naposledy v sobotu zažilo Ústí nad Labem, se k možnému rasovému motivu včera vyjádřil český premiér Mirek Topolánek. Ten hodlá přísnější postup proti pravicovým aktivistům projednávat na dnešním zasedání vlády. „Je zřejmé, že existuje souvislost mezi politickou aktivizací extremistů a přímým násilím vůči obyvatelům. Tuto spirálu zla je zapotřebí včas rozetnout. Proto jsem se rozhodl, že postup proti extremismu zařadím jako mimořádný bod na jednání vlády,“ uvedl.

Argumentační rozbor

LN stavějí zprávu na motivu útoku jako rasově podmíněného. V první části textu shrnují událost a její důsledky, druhá část zasazuje událost do širšího společensko-politického kontextu.

Přesvědčení deníku o rasové motivaci útoku vychází najevo již z titulku („*žhářský útok na Romy*“). Mezi titulkem a perexem existuje nevyjádřený implicitní vztah, který vychází najevo ze vztahu pragmatických významů slov: popáleniny (perex) jsou logickým důsledkem žhářského útoku (titulek). Závažnost situace je naznačena větnou stavbou a opět významovým obsahem slov a jejich vztahy: citově zabarvené slovo „*dvouleté děvčátko*“ v podmětu, nepřímý přívlastek „*s popáleninami na 80 procentech těla*“ a přísudek „*bojuje o život*“ jsou ve významovém kontrastu a poukazují na brutální a šokující charakter útoku. Důsledkem úmyslného činu je téměř usmrcené dítě.

První odstavec je vlastní interpretací deníku. LN shrnují motiv útoku, jeho formu i dopad. Jednotlivá fakta přitom vrství tak, aby vyšla najevo neobhajitelná zákeřnost útočníků. Na tuto perspektivu poukazuje hodnotící jmenná část přísudku v první výpovědi samotného textu („*jeden z nejsurovějších útoků na Romy v historii Česka*“). Surovost je naznačena v popisu průběhu a důsledků útoku: „*neznámí útočníci vhodili do rodinného domu zápalné lahve*“, jehož výsledkem je boj o život „*dvouletého děvčete a její matky*“,

„holčička“ má navíc „malou šanci na přežití“. Třetím zraněným je podle LN otec rodiny, který „vyvázl se zraněními o něco lehčími“ – modalizátor „o něco“ značí, že ve vztahu k popisu zranění matky a dcery, které „bojují o život“, jsou poranění u otce rodiny také rozsáhlá. Poslední výpověď odstavce významově uzavírá zmíněním rozsahu materiálních škod („z domu zbyly jen obvodové zdi“). Negativní charakter obsahu vět dokresluje rozdělení informací do jednoduchých a úderných vět, díky tomu odstavec působí navrstveně a významově tak kulminuje.

V dalších odstavcích deník přechází k citacím svědků a policie. V citaci policie a popisu jejich postupu je implicitně naznačeno, že ačkoliv je jasné, že jde o rasově motivovaný útok (jak samy LN uvádějí v titulku a prvním odstavci a jak dále uvádí v citaci svědek útoku), policie musí opatřit jednoznačné důkazy, než může takový soud vyřknout. V druhém odstavci na sebe nicméně navazují dvě výpovědi, kde se druhá na první přímo kataforicky vztahuje. První shrnuje přístup policie:

„Ačkoliv policie nemá indicie, že by útok měl rasový podtext, nevylučuje ani tuto možnost.“

Výpověď v textu předchází a nevyjádřeným vztahem mezi obsaženými propozicemi uvozuje následující citaci svědka, ve které je rasový motiv jasně zmíněný:

„Krátke před půlnocí před domem zastavilo auto, někdo otevřel jeho dveře a se slovy: tak cikáni, teď shoříte, hodil do domu zápalnou láhev,“ řekla serveru iDnes.cz příbuzná oběti.“

LN tím implicitně potvrzují rasový podtext, o kterém policie nemá indicie. Sledem v textu na sebe navazují významy slova „indicie“ a obsah vyjádření svědka události („tak cikáni, teď shoříte“), jsou ale postaveny do nelogického vztahu: výpověď očitého svědka totiž ze smyslu textu vyplývá jako indicie o motivu útoku, ačkoliv LN v první výpovědi zmiňují, že policie žádné indicie o rasovém podtextu útoku nemá. Jednou z možných interpretací je poukaz deníku na fakt, že ačkoliv je motiv jednoznačný, policie si nemůže dovolit tuto verzi potvrdit, dokud neopatří dostatek nevyvratitelných důkazů. Opačnou verzí interpretace je poukaz na nesprávnost policejního postupu ve vyšetřování.

Do širšího kontextu zasazují LN událost v posledním odstavci. Frazém „*ve světle atmosféry*“ uvádí premiérovo vyjádření se k tématu. Důvodem jeho vyjádření je atmosféra „*kulminujících protiromských akcí*“, které „*naposledy v sobotu zažilo Ústí nad Labem*“ (detaily o akci LN neuvádějí, deník staví na předpokladu, že čtenář kontext zná). Zajímavé je spojení „*přísnější postup proti pravicovým aktivistům*“: jednak naznačuje, že se jedná o správný nástroj k zamezení podobných akcí, zároveň ukazuje na vztah mezi protiromskými akcemi a pravicovými aktivisty. Citace premiéra je rozsáhlá a doslovná a obsahuje figury typické pro oficiální politický proslov. Těmi je například obrazný frazém „*tuto spirálu zla je zapotřebí včas rozetnout*“, obrat „*politická aktivizace extremistů*“, nebo věta „*proto jsem se rozhodl*“, která odkazuje na zodpovědnost politika za chopení se situace. V souhrnu tyto figury vykreslují premiérovu rozhodnost a akceschopnost a zároveň poukazují na jeho zodpovědnost za vyřešení situace. LN implikují, že zásah proti extremismu je důležitou agendou vlády a je přirozené, že se vládní politici začnou situací ihned zabývat („*(...) postup proti extremismu zařadím jako mimořádný bod na jednání vlády*“).

Jazykový rozbor

Ve článku LN najdeme zajímavé procesy kategorizace a generalizace. Jedná se o označování útoku a jeho oběti. Útok je označován buď přímo, nebo v opisných formulacích: „*jeden z nejsurovějších útoků na Romy v historii Česka*“, průběh je naznačen ve výpovědi „*neznámí útočníci vhodili do přízemního rodinného domu zápalné lahve*“. Důsledek zmiňuje personifikovaná výpověď „*Plameny těžce zranily ...*“. Do obecného kontextu útok zasazuje označení „*kulminující protiromské akce*“ a všeobecnější „*přísnější postup proti pravicovým aktivistům*“. Poslední zmíněná výpověď implicitně ukazuje na pravicové aktivisty jako na pachatele útoku.

Dramatický průběh a důsledek útoku je v textu podporován údernými syntaktickými vazbami. Tou je například eliptická otázka „*Bilance?*“ ve významu „*jaká je bilance po útoku?*“. Zajímavý je frazém „*z domu zbyly obvodové zdi*“. Ten zastupuje více významů, ale tím, že je ponechává nevyččené, vyznívají dramatičtěji. Jeho implicitním obsahem je, že dům jinak celý shořel.

Jak jsme zmínili v argumentační části rozboru, v citaci premiéra se objevují formální eufemistická spojení typická pro oficiální politický projev, která změkčují pragmatický význam propozic: „*politická aktivizace extremistů*“, „*přímé násilí vůči obyvatelům*“, „*spirála zla, kterou je zapotřebí včas rozetnout*“, „*postup proti extremismu*“.

Nevyřčená východiska

- ∞ Útok byl mimořádně brutální a zákeřný.
- ∞ Policie nepovažuje vyjádření svědka za indicii k motivu útoku.
- ∞ Protiromské akce v poslední době kulminují.
- ∞ Vláda má přebrat zodpovědnost za situaci.
- ∞ Incident vyžaduje okamžitý zásah ze strany vlády.

4.4.3.3 Právo

Žháři chtěli upálit romskou rodinu

(Perex) Dosud není jasné, zda byl útok motivován rasově. Dvouletá holčička je v kritickém stavu
Rasově motivovaný útok je jednou z vyšetřovacích verzí požáru rodinného domku ve Vítkově na Opavsku, při kterém byli v noci na neděli zraněni tři lidé.

Mezi nimi dvouleté děvčátko, které utrpělo popáleniny na 80 procentech těla a leží v kritickém stavu v nemocnici. Dům obývaný romskou rodinou mohla podle policie zapálit lahev se zápalnou látkou.

Rozhořčení politici

Útok rozhořčil i politiky a podle premiéra Mirka Topolánka jej bude dnes projednávat vláda.

Policie začala případ vyšetřovat pro podezření z trestných činů obecného ohrožení a ublížení na zdraví. „K samotnému útoku mohu říci, že policisté opravdu našli na místě skutku předměty, které připomínaly, když by se složily, láhve. V této chvíli se jeví jako jedna z pravděpodobných verzí také rasový útok a že dům byl zapálen lahvemi s nějakou zápalnou látkou,“ řekla na místě v neděli odpoledne novinářům severomoravská policejní mluvčí Soňa Štětínská. Doplnila však, že pokud jde o motiv, zatím by bylo velmi předčasné přiklánět se k jakémukoli vyšetřovací verzi.

„Tak, cikáni, shořte“

Teta popálené holčičky TV Nova řekla, že před půlnocí zastavilo před domem auto a z něho vylétla zápalná láhev. Pak se ozval výkřik: „Tak, cikáni, shořte.“

Vítkovský starosta Pavel Smolka (NK) řekl, že ve městě dosud nezaznamenal žádné extremistické výpady proti Romům. Vítkov má asi 6 tisíc obyvatel a starosta odhadl, že zhruba deset procent z nich tvoří Romové. Podle místních Romů však nešlo o první útok. Jeden z nich uvedl, že loni se v místě střílelo gumovými projektily.

V době útoku byla podle policie v domě celá rodina – kolem osmi osob, které spaly. V prvních chvílích se podle mluvčího hasičů Petra Fastera obyvatelé domu pokusili oheň likvidovat sami a z domku také vynesli své malé dítě.

Argumentační rozbor

Výrazným prvkem článku Práva je dělení textu pomocí mezititulků. V rámci zprávy tak vznikají oddělené významové celky. První část je uvozena hlavním titulkem článku, tvoří ji perex a první dva odstavce a shrnuje hlavní fakta zprávy. Další odstavce událost zasazují do kontextu policejního vyšetřování, poukazují na vztah útoku k podmínkám v oblasti, ve které k němu došlo, a zmiňují detaily inkriminované noci.

V první části Právo shrnuje hlavní fakta, přičemž vychází z přesvědčení o rasové motivaci útoku. O tom vypovídá již titulek, který útok přímo pojmenovává jako úmyslný čin a vztahuje ho na pachatele aktivním opisem věty: „Žháři chtěli upálit romskou rodinu“. Rozdíl v pojetí uvidíme, když si vybavíme titulky ostatních deníků. Proti nim Právo v titulku konkrétně připisuje úmysl a vinu „žhářům“.

Řazením informací a větnou výstavbou Právo zdůrazňuje, že požár byl záměrně založen, a že se jedná o rasově motivovaný útok. Ačkoliv oficiální informace nemohou rasový motiv potvrdit („dosud není jasné, zda byl útok motivován rasově“), sám deník na

této verzi jasně staví: tím naznačuje, že nejasnost ohledně motivu má pouze formální charakter, tj. že například chybí konkrétní důkazy. Právo se dále drží oficiálního informačního tónu: „*Rasově motivovaný útok je jednou z vyšetřovacích verzí požáru rodinného domku ve Vítkově na Opavsku, při kterém byli v noci na neděli zraněni tři lidé.*“ Syntaktické uspořádání výpovědi je významotvorné, budeme se mu věnovat zvlášť v jazykové části rozboru. Další věta s vynechaným přísudkem na tuto výpověď navazuje a zmiňuje nejvíce postiženou oběť, „*dvouleté děvčátko, které utrpělo popáleniny na 80 procentech těla*“. Sousedící výrazy „*dvouleté děvčátko*“ a „*utrpělo popáleniny na 80 procentech těla*“ vytváří významový kontrast poukazem na nevinnost a bezbrannost oběti a rozsah poranění. Následující výpověď je nepřímou významově napojená na předchozí – uvádí, že „*podle policie mohla dům zapálit lahev se zápalnou látkou*“. Tím Právo potvrzuje, že útok, jehož důsledkem jsou tři zranění lidé včetně malého dítěte, byl záměrný. Vysvětluje tím zároveň, odkud pochází závěr v titulku.

Druhý tematický blok je uvozen mezititulkem „*rozhořčení politici*“: jeho znění ale neodpovídá logice shrnutí obsahu bloku, který uvádí: mezititulek odkazuje na politický rozměr události, kterému se ale ve zmíněném bloku věnuje pouze první výpověď, která stručně shrnuje, že „*útok rozhořčil i politiky a podle premiéra Mirka Topolánka jej bude dnes projednávat vláda.*“ Výpověď je významově neukotvená kvůli přítomnosti spojky „*i*“: ta má odkazovat na něco nebo někoho, koho útok také rozhořčil – o nikom takovém se ale předchozí text nezmiňuje. Nabízí se například následující interpretace: Právo prezentuje v první části článku důsledek incidentu a jeho motiv, přičemž staví na předpokladu, že toto shrnutí vyvolá nějakou reakci a publikum tak k tématu zaujme nějaký postoj. Tento jejich postoj nebo reakci Právo pojmenovává v rozebírané výpovědi („*útok rozhořčil i politiky*“) jako „*rozhořčení*“. V rámci této interpretace lze význam výpovědi shrnout tak, že incident vyvolal rozhořčení u veřejnosti i u politiků.

V porovnání s diskurzí ostatních deníků Právo neklade velký důraz na postoj vlády vůči útoku a převzetí odpovědnosti politiků za interpretaci události. Ostatní deníky téma politizovaly, resp. poukazovaly na zodpovědnost politiků uvést své stanovisko k události a zároveň svými slovy zaručit převzetí zodpovědnosti za vyřešení situace. Tím je stávaly do pozice veřejných mluvčích, kteří se k podobným problémům přirozeně vyjadřují

a tím zároveň vytvářejí „oficiální stanovisko veřejnosti“. Právo tento politický rozměr shrnuje pouze ve výše zmíněné větě, která je stručná a kontextově neprovázaná.

Ve zbytku bloku uvedeném mezititulkem „*rozhořčení politici*“ se deník věnuje výpovědi policejní mluvčí a detailům vyšetřování motivu. Uvádí stanovisko policejní mluvčí, která naznačuje, že dokud policie nebude mít jednoznačné důkazy, nelze – ačkoliv se jedná o očividný rasový motiv – vyvozovat platné závěry. To potvrzuje i poslední výpověď sekvence, která policejní mluvčí parafrázuje („*Doplnila však, že pokud jde o motiv, zatím by bylo velmi předčasné přiklánět se k jakékoliv vyšetřovací verzi*“). Zde je zajímavý kontrast mezi jednoznačností motivu útoku, který vyplývá z okolností události a výpovědi svědka, a ze kterého vychází i Právo, a odmítáním policie přistoupit na tuto interpretaci, dokud se verze nepotvrdí jasnými důkazy.

Druhý mezititulek („*Tak, cikáni, shořte*“) uvádí blok, který tvoří tři odstavce. Z hlediska obsahu se první a poslední odstavce věnují svědectví a detailům z inkriminované noci, zatímco třetí, prostřední, se zmiňuje o obyvatelstvu Vítkova, je mezi ně tedy vsunutý a významově s nimi souvisí pouze na úrovni nevyřčených východisek.

V interakci mezi slovy obsaženými v jednotlivých odstavcích můžeme vytušit, že účel vsunutí „faktického“ odstavce mezi odstavce popisující průběh úroku spočívá ve zdůraznění zruďné motivace útočníků – s tím souvisí i mezititulek, který tvoří citace útočníka: „*Tak, cikáni, ted' shořte*“. Citace se objevuje i na konci prvního odstavce a je implicitně významově napojená na následující výpověď: „*Vítkovský starosta Pavel Smolka (NK) řekl, že ve městě dosud nezaznamenal žádné extremistické výpady proti Romům.*“ Implicitním východiskem je, že incident, popisovaný v prvním odstavci, je extremistickým výpadem proti Romům. Tomu napovídá především příslovečné určení „*dosud*“.

Co se týče citace svědkyně, je z obsahu jejích slov zcela zřejmé, že se jedná o rasově motivovaný útok; významový vztah jejího vyjádření a vyjádření policejní mluvčí je v logickém rozporu – z pohledu policie „*by bylo velmi předčasné přiklánět se k jakékoliv vyšetřovací verzi*“, svědkyně citující slova útočníků („*tak cikáni, ted' shořte*“) ale rasový motiv jasně potvrzuje. Na její výpověď významově navazuje výše zmíněná část následujícího odstavce vztahující událost k oblasti útoku. Po větě parafrázující starostu Vítkova, ve které zmiňuje, že žádné útoky proti Romům dosud nezaznamenal, následuje výpověď nesoucí informaci o poměru Romů mezi obyvateli vesnice: „*Deset procent*“

z celkového počtu „6 tisíc obyvatel“ „tvoří Romové“, což je uvedeno jako odhad parafrázovaného starosty. Zmíněné počty lze interpretovat velmi různě: „Deset procent“ z celkového počtu obyvatel, který je poměrně nízký, může být náznakem poměrně velkého zastoupení Romů. Zdá se, jakoby v uvedení tohoto faktu Právo hledalo argumenty pro obhajobu nebo odsouzení útoku. Následující výpověď naznačuje konflikt: zatímco starosta žádné „*extremistické výpady proti Romům nezaznamenal*“ (první věta odstavce), podle „*jednoho z místních Romů*“ naopak „*nešlo o první útok*“ (předposlední věta odstavce). Může se jednat o odkaz na to, že problémům mezirasového soužití, resp. násilí páchaného na etnické menšinu, nevěnuje starosta obce dostatek pozornosti. Útok, který měl předcházet žhářskému, je popsán následovně: „*loni se v místě střelilo gumovými projektily*“. Implicitní objekt věty se nachází ve významu předchozích výpovědí – z kontextu vychází najevo, že terčem střelby byli Romové. Právo tedy oproti ostatním deníkům událost zkoumá i z hlediska místa útoku.

V posledním odstavci Právo shrnuje události inkriminované noci na základě výpovědi policie. Cituje také vedoucího sboru hasičů, kteří na místě zasahovali. Zejména zmiňuje, že v době útoku byla „*v domě celá rodina – kolem osmi osob, které spaly*“. Význam spojení „*osoby, které spaly*“ opět implicitně zdůrazňuje zákeřnost útoku, protože poukazuje na bezbrannost a nevinnost obětí.

Jazykový rozbor

V článku Práva jsou ilustrativním případem generalizace zmiňované mezititulky, kterými deník odděluje jednotlivé části článku, a tím vytváří samostatné bloky. Významy jsou tak částečně uzavřeny v rámci daného bloku. Titulky nicméně v případě tohoto článku správně neplní funkci shrnutí významu bloku, který uvádějí. V tomto článku spíše naznačují tematický přechod k jinému aspektu zpravované události.

Ze syntaktického hlediska je zajímavá hned první výpověď článku: „*Rasově motivovaný útok je jednou z vyšetřovacích verzí požáru rodinného domku ve Vítkově na Opavsku (...)*“ Obrací totiž pořadí objektu a subjektu. Obsahem věty je, že „*jednou z vyšetřovacích verzí požáru rodinného domku (...) je rasově motivovaný útok.*“ Tím, že ale ob-

jekt předchází subjekt (v termínech aktuálního členění réma předchází téma¹⁰⁴), je kladen důraz na významový obsah spojení „*rasově motivovaný útok*“, které stojí v pozici podmětu. Tím deník dává najevo své zaměření a hlavní nosnou informaci článku.

V textu se objevují i eliptické vazby, které kladou důraz na obsah výpovědi, ve které se nacházejí. Takovým případem je výše zmíněná výpověď „*mezi nimi dvouleté děvčátko*“ (chybějící přísudek se nachází v předchozí výpovědi – „*mezi zraněnými při požáru, jehož jednou vyšetřovací verzí je rasově motivovaný útok, je dvouleté děvčátko*“.) Při obrácení pořadí propozic vidíme důraz deníku na zrudnost útoku, protože byl záměrný, rasově motivovaný a jeho důsledkem je vážné zranění malého bezbranného dítěte.

V poslední části textu je výrazný kontrast mezi šokujícím obsahem popisu noci ústy svědka i ústy zasahujícího hasiče, a parafrází vítkovského starosty. Ten nezaznamenal žádné rasově motivované výpady, ačkoliv „*místní Romové*“ ano. Může se jednat o apel na to, že útoku bylo možné zabránit, pokud by otázce mezirasového soužití byla v inkriminované vesnici věnována větší pozornost. Jak naznačuje Právo, postižená skupina se s podobnými problémy již setkala.

Nevyřčená východiska

- ∞ Útok byl rasově motivovaný.
- ∞ Forma a důsledek útoku vyvolává rozhořčení.
- ∞ Policie nemůže potvrdit žádnou verzi motivu, dokud nebude mít jednoznačné a nevyvratitelné důkazy.
- ∞ Útok byl úmyslný a mimořádně brutální.
- ∞ Útok je extremistickým výpadem proti Romům.
- ∞ Starosta Vítkova nedostatečně komunikuje s místními Romy.

¹⁰⁴ Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně, Příruční mluvnice češtiny, str. 633.

4.5 Základní zjištění analýzy

4.5.1 Politický diskurz

Uveřejnění výsledku parlamentních voleb je téma vysoce zpravodajsky hodnotné. V případě voleb z května 2010 bylo téma ještě hodnotnější, protože byl výsledek ne-standardní a během voleb se vyskytlo několik dosud neznámých fenoménů. Na stránkách zkoumaných deníků jsme tak mohli vyzorovat zajímavé způsoby uchopení těchto jevů a jejich zpracování do zpravodajských textů. Společným rysem všech zkoumaných textů je prezentace výsledku voleb jako revolučního, napříč články všech deníků se také objevuje metaforické přirovnávání k živelné katastrofě.

Každý ze zkoumaných deníků se zaměřuje na jiný okruh aspektů. Odlišuje je od sebe zejména způsob vytváření generalizačních závěrů a postoj k volebnímu výsledku, který je silně ovlivněn jejich politickou profilací.

Mladá fronta DNES

MfD zpracovala zprávu o volebním důsledku s důrazem na vyhledání nejvýraznějších a nejneobvyklejších momentů voleb, které zpracovala do osmi shrnujících bodů. Vyhnila se tak prezentaci zprávy v souvislém textu a výsledek stručně zakódovala do zmíněných momentů. Co se týče jazyka, používá MfD hovorové nebo obecně české vazby, které textu dodávají na bulvárním vyznění. Z hlediska nevyřčených východisek souhlasí s výsledkem voleb a staví na předpokladu znalosti zákonitostí fungování parlamentní demokracie, historie politických stran, jejich vzájemných vztahů, osob politiků, jejich příslušnosti a kariéry, minulých volebních výsledků a stavu v minulých volebních obdobích.

Lidové noviny

LN pojaly zprávu ze dvou perspektiv: na jedné straně se zaměřují na politiky, kteří ve volbách neuspěli, na straně druhé podávají volební výsledek z perspektivy prezidenta Klause na základě rozhovoru, který s ním opatřily. Z hlediska nevyřčených východisek

kladou důraz na důležitost osoby prezidenta v povolebním sestavování vlády a také na požadavek nepřítomnosti komunistů ve vládě. Implicitně vyjadřují spokojenost s volebním výsledkem. Stejně jako MfD také presuponují znalost zákonitostí poměrného zastoupení v parlamentní demokracii, historie jednotlivých politických stran, příslušnosti politiků a jejich historie a kariér, a historie minulých volebních výsledků a volebních období.

Právo

Právo používá v článku stylově inherentní slova. Volební výsledek vykresluje dramaticky, čímž zdůrazňuje revolučnost proměny české politické scény, kterou volby způsobily. Klade velký důraz na vykreslení volebního výsledku jako pohromy s nekontrolovatelnými důsledky. Z jazykového hlediska v textu používá obecně české a hovorové výrazy. Na rozdíl od ostatních deníků implicitně zpochybňuje správnost rozhodnutí voličů, což vyplývá z jeho levicové politické orientace. Nevyřčenými východisky je tedy zpochybňování schopnosti pravice (resp. stran, které budou tvořit koalici) vládnout, dále odsouzení Jiřího Paroubka pro odchod z funkce navzdory těsnému vítězství a implicitní odsouzení činnosti ODS a její výhry navzdory velké ztrátě hlasů, a tedy ztrátě důvěry ze strany voličů.

4.5.2 Ekonomický diskurz

Zpracování tématu stávky státních zaměstnanců představující v naší analýze ekonomický diskurz se na stránkách zkoumaných listů lišilo v závislosti na jejich politicko-ideologické profilaci. Jak jsme uvedli v analytické části, problém je velmi rozdílně nazírán napříč politickým spektrem, protože jsou otázky stávek a odborů vnímány zásadně odlišně v rámci jednotlivých politických teorií.

Mladá fronta DNES

MfD staví text na základě vykreslení stávky jako zcela neúspěšné. Téměř nezmiňuje její důvody nebo impulsy, ale zaměřuje se na vykreslení její směšnosti a absurdity. Stávku

zostuzuje tím, že vytváří vykonstruovaný kontext, do kterého ji zasazuje (dopad nepřítomnosti stávkujících v jejich zaměstnání na každodenní život ostatních občanů). To funguje jednak jako prostředek k odsouzení stávky, se kterou MfD implicitně nesouhlasí, jednak jako prostředek vyjádření lidového zaměření listu. V textu deník využívá obecně české syntaktické vazby, které textu dodávají bulvární tón. K podpoře svého implicitního stanoviska využívá deník slov prezidenta Klause. Zároveň se objevuje zajímavá presupozice o historii země: práce s významem letopočtu 1989 bez bližšího uvedení, a tedy předpoklad znalosti implicitního významu tohoto letopočtu.

Lidové noviny

Stejně jako MfD i LN stávku explicitně odsuzují. Argumentaci stavějí na neúspěšnosti stávky, kterou vysvětlují prostřednictvím odkazů na špatnou organizaci a nenaplnění původního záměru. LN v textu demonstrují politickou polaritu ve vnímání účelu a dopadu stávek citacemi politiků z obou stran spektra. Zatímco levicovní politici stávku obhajují, pravicově orientovaní politici ji odsuzují. Na tuto stranu se implicitně stavějí i LN. To lze poznat jednak z nepoměru mezi prostorem, který byl věnován kritickým a obhajujícím vyjádřením, a jednak z nepoměru mezi argumentační silou vyjádření levicových a pravicových politiků. Levicovou perspektivu konstruují LN ironicky.

Právo

Oproti ostatním deníkům informuje Právo o stávce výrazně neutrálnějším tónem. V prezentaci různých názorů na stávku je mnohem explicitnější – výslovně zmiňuje, že problém byl pojat různě napříč politickým spektrem. Oproti ostatním deníkům také zaujímá opačný pohled: zatímco ostatní deníky označovaly stávku za fiasko, Právo naopak uvádí, že účast na stávce byla větší, než se čekalo. V citaci prezidenta Klause zasazuje problém do širšího historického kontextu, když uvádí důvody vládních rozhodnutí, která byla impulsem ke stávce. Citují Klausův negativní postoj, ale neztotožňují se s ním.

4.5.3 Sociální diskurz

Vzorek sociálního diskurzu poukázal na rozdíly ve zpracování politicky nepodmíněného tématu. Jeho prozkoumáním jsme zjistili, jaké aspekty události jednotlivé deníky akcentují. Ačkoliv z názorového hlediska vycházejí všechny deníky ze stejného souboru úvah (které se týkají vnitřní ideologie), mohli jsme srovnáním jejich textů vidět, jaké faktory události vnímají jako nejdůležitější. Téma je navíc velmi citlivé z hlediska prezentace vztahu etnické většiny a menšiny. Média musí být v takových případech obzvláště obezřetná, aby podobné události prezentovala neutrálním způsobem tak, aby nevznikl žádný prostor pro xenofobní interpretace.

Všechny deníky spojuje rozpor mezi vlastní interpretací události a oficiálními vyjádřeními policie. Ačkoliv vycházejí z určitého vlastního názoru, musí v textu zároveň uvádět, že oficiálně není motiv potvrzený. Společným prvkem (až na MfD, která se označení motivu vyhýbá a opisuje ho pouze implicitně skrze vztahy mezi prvky textu) je implicitní apel na jednoznačnost rasového motivu útoku.

Protože se ve vzorku sociálního diskurzu deníky nelišily na úrovni vnější ideologie, poukázal vzorek nejlépe na rozdílný způsob, jakým jednotlivé listy zpracovávají zpravodajská témata. Jedná se zejména o práci se zdroji a zaměření na různé kontexty zprávy:

Mladá fronta DNES

MfD nevychází na rozdíl od ostatních dvou deníků z perspektivy rasového útoku. Událost prezentuje jako otřesný, negativní čin, nehledě na to, jaký byl motiv. Ten v textu zmiňuje jen opatrně a vyhýbá se předčasným soudům. V článku MfD pracuje s velkým množstvím citací různých zainteresovaných stran: tím textu zajišťuje názorovou pluralitu, projevuje snahu zachovat od tématu co největší odstup a prezentovat ho z hlediska příklánění se k jedné nebo druhé verzi neutrálně. Ze stylistického hlediska je text výrazně expresivní, vyjadřující nepochybnou negativitu útoku a apelující tak na jeho odsouzení.

Lidové noviny

LN naopak útok explicitně označují jako „*jeden z nejsurovějších útoků na Romy*“. Deník vztahuje událost na širší kontext, jednak z hlediska historie země (označuje útok jako jeden z nejhorších v historii Česka), jednak z hlediska podobných incidentů, které se v poslední době odehrály. Zdůrazňuje tak celospolečenskou závažnost situace a apeluje na její řešení; v tom klade velký důraz na převzetí zodpovědnosti ze strany vlády.

Právo

Právo také staví na rasové motivaci útoku. Problém jako jediný zkoumá i z hlediska lokality, ve které k němu došlo, a naznačuje, že v dané oblasti má problém dlouhodobější charakter. Také zmiňuje mnoho zdrojů, oproti ostatním deníkům ale neapeluje na zodpovědnost vlády za chopení se situace. Klade velký důraz na nepotvrzenost motivu útoku z hlediska policejního vyšetřování. V článku používá generalizační meztitulky.

4.5.4 Syntéza

Na vybraném vzorku jsme demonstrovali, nakolik a v čem se liší prezentace stejných událostí na stránkách tří titulů českého celostátního tisku. Odhalili jsme některé prostředky, které jsou pro jednotlivé deníky při zpracovávání témat typické. Úskalím analýzy ale je, že je zkoumaný vzorek tematicky nesourodý: je proto těžké vyvodit z výsledků analýzy souhrnné závěry o podobě zpravodajských diskurzů zkoumaných deníků.

Kromě tematické nesourodosti je dalším problematickým bodem při vyvozování obecných závěrů komplexnost mediální komunikace: v analýze jsme se zaměřili na kód jazyka a v případě politického diskurzu i na doprovodné kódy (obrázky, popisky fotografií, grafy). Celkový význam sdělované informace ale utvářejí celé soubory kódů, které se všechny navzájem doplňují a společně vytváří kontext zpravované události. Z hlediska dopadů obsahu textu na publikum by tak bylo potřeba přihlédnout i k doplňujícím prostředkům zpracování tématu, jakými je umístění na stránce, celkový prostor poskytnutý tématu v rámci vydání, doprovodné titulky, grafy, odkazy na jiných místech v listu,

popřípadě doplňující články zaměřující se na užší aspekty události. Zaměřením na zkoumání kódu psaného jazyka tak mohly vzniknout nepřesnosti v interpretacích, protože se na celkovém významu zprávy a jejího dopadu na publikum podílejí i složky, které jsme v analýze nezohlednili.

Po provedení analýzy také musíme konstatovat, že rozdělení na argumentační a jazykovou část rozboru se v některých případech ukázalo jako ne příliš funkční. Hlavním důvodem je, že lexikální a syntaktické volby jsou součástí argumentační výstavby textu a nelze je v některých případech z tohoto kontextu vytrhnout.

Spoléhání na předchozí znalost kontextu

Důležitou složkou implicitnosti byl v textech vnitřní obsah presupozic. Ty se týkají většinou předmětu zprávy; v politickém diskurzu jsme tak mohli vidět rozsáhlé stavění na předpokladu znalosti zákonitostí fungování parlamentní demokracie, historie politických stran, jejich vzájemných vztahů, osob politiků, jejich politické příslušnosti a kariéry, minulých volebních výsledků a stavu v minulých volebních obdobích. Deníky také často odkazují na předchozí kontext a vývoj událostí, které jsou předmětem zprávy, nebo implicitně staví na obeznámenosti s aktuálním děním v zemi.

Odkazy na vnitřní a vnější ideologii

Z hlediska nevyřčených východisek jsme ve vzorku mohli vysledovat rozdílné odkazování na vnitřní a vnější ideologii v závislosti na předmětu textu: témata, jejichž vnímání je podmíněno politicky, se na stránkách jednotlivých titulů lišila na úrovni odkazů na vnější ideologii, tedy v odkazech na vlastní představu o správnosti či nesprávnosti stávajícího společensko-politického uspořádání. V tomto případě jsme jazykovým rozбором potvrdili hypotézu o politické profilaci deníků, která se prokázala jak v politickém, tak v ekonomickém diskurzu. Naopak odkazy na vnitřní ideologii byly znatelné ze sociálního diskurzu a napříč články jednotlivých deníků se nelišily. Některé jsme mohli identifikovat i u ostatních diskurzů. Jsou jimi například vnímání politiky jako boje nebo přesvědčení, že zadlužování země je nežádoucí.

Obecná shrnutí

Společným prvkem všech textů napříč tematickými diskurzy je četnost citací prezidenta Klause. Osoba prezidenta je tedy v očích českých médií důležitým zdrojem, který tlu-
močí a interpretuje dění.

Z jazykového hlediska můžeme konstatovat častý výskyt atypického pořadí větných členů a četnost eliptických větných vazeb. Ve zpravodajském diskurzu deníku MfD jsme mohli zaznamenat velké množství obecně českých a frazeologických obrátů, které jsou běžné v bulvárním tisku, v diskurzu deníku Právo zase obecně české až hovorové výra-
zy. V případě diskurzu LN se na utváření významu zprávy výrazně podílí argumentační výstavba a manipulace s citacemi zdrojů. Všechny tyto prostředky se významně podílejí na vyznění významu zprávy.

Analýzou se nám také podařilo prokázat, jaké prostředky používají zkoumané deníky k vyjádření svého názoru. Zároveň jsme tím potvrdili hypotézu o tom, kde v jazyce se nachází prostor pro vkládání implicitních významů.

5. Závěr

Z povahy této analýzy jako volné interpretace jsou jednotlivé závěry značně subjektivní. Pochopení významů obsažených v textech se odvíjí od proměnných, které charakterizují interpreta: věk, pohlaví, míra a typ vzdělání, sociální původ nebo politické a ideologické přesvědčení. Všechny tyto proměnné utváří jeho perspektivu a ovlivňují tak interpretaci.

I přesto mohou závěry analýzy posloužit jako impuls k analýzám dalším, důkladnějším. Pokud by se na analýze korpusu podílelo více interpretů, bylo by možné získat závěry s obecnější platností. Také se ukazuje, že v rámci jednoho zpravodajského textu se objevují odkazy na mnoho často dalece vzdálených aspektů politické kultury, sociálního soužití nebo ekonomického nastavení. Bylo by tedy možné zaměřit se na jednotlivá hlediska zvlášť a ty poté například porovnávat s hledisky jiných mediálních titulů.

Jedním ze zjištění analýzy, které již bylo samostatně předmětem zájmu jiných studií¹⁰⁵, je problematika vnímání Komunistické strany Čech a Moravy související s dosud nevyjasněnou pozicí této strany na české politické scéně. Jako jeden z hlavních námětů na příští studie se tak nabízí prozkoumání způsobu, jakým se média k tomuto „fenoménu“ staví. Za použití obdobných metodologických nástrojů bychom se ve zpravodajských textech zaměřili na mediální prezentaci KSČM, KSČ, a především veřejných činitelů, kteří před listopadem 1989 spolupracovali s komunistickým režimem. Ačkoliv je toto „provinění“ ve všeobecném konsenzu vnímáno jednoznačně negativně, průběhy jednotlivých mediálních kauz odhalujících komunistickou minulost politických činitelů tuto jednoznačnost rozpíjejí. Přestává být jasné, *proč* je spolupráce s minulým režimem u veřejně činných osob nežádoucí. Jednoznačnost v přístupu ke KSČ i současné KSČM se rozmazává i vlivem přibývajících let porevolučního vývoje v zemi a tím delšího času, který zemi od komunistické minulosti dělí. Přestává být jasné, z jakých důvodů je minulost spojená s bývalým režimem pro veřejně činné osoby stigmatizující. Nejvíce je v tomto ohledu znevýhodněna mladá generace, která nemůže přijímané informace zapojit do kontextu svých vlastních zkušeností s represivním režimem, a je tak odkázána

¹⁰⁵ VOCHOVCOVÁ, L. – KŘEČEK, J., Rudé nebezpečí před volbami 2006: hrozba nebo strašák?

na svědectví zprostředkované jejich rodiči, prarodiči či morálními autoritami národa. Starší generace nesoucí tuto zkušenost ale postupně odchází. Nejvýznamnějším nositelem „paměti národa“ se tak pro mladou generaci stávají jednak kulturní statky (literatura, filmy, hudba), ale především masová média. Na rozdíl od knih totiž zaznamenávají problém v kontextu dneška; jinými slovy, na stránkách novin je problematika živá a ožívá s každým novým zjištěním, je zasazována do nových kontextů a nabývá nových rozměrů.

Zajímavým jevem k prozkoumání je tudíž způsob, jakým média o předlistopadovém uspořádání referují, a jaké poselství o této etapě mladé generaci předávají. Dostává příjemce jejich sdělení dostatečně jasnou informaci o tom, co bylo na komunistickém režimu špatné? Které konkrétní prohřešky jsou nejčastěji zmiňovány jako důvody pro posuzování komunistického uspořádání jako totalitního, represivního a tudíž nežádoucího?

Pro některé nežádoucí projevy, které během analýzy vyvstaly, se nebudeme pokoušet vyvodit z jejich závěrů obecnější platnost. Provedenou analýzou se pouze potvrzuje, jak uvedl Roger Fowler, že skutečnou podstatu události můžeme zjistit až porovnáním jednotlivých perspektiv, tedy pečlivým čtením různých zpráv na stejné téma.¹⁰⁶

6. Summary

In modern societies, media play a specific role of social institutions. Apart from being a source of information on recent events, they are a place where various values, beliefs and attitudes cumulate. These, in sum, form a specific type of ideology. The ideology as an implicit part of media texts may have different forms: it can be either media-specific, relating to sets of values typical for one respective media title, or they can be general in the very sense of the word, relating to overall beliefs of the society as a whole. The concept of the “outer” and “inner” ideology, where the first refers to the

¹⁰⁶ FOWLER, R., *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*, str. 11.

ideology of particular media titles and the other to the general mind-set of the society, is studied in detail via three works of renown philosophers and theoreticians: Michail Bachtin's and Valentin Volosinov's *Marxism, Freudism and the Philosophy of Language*, Norman Fairclough's *Language and Power* and Roger Fowler's *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. The other hypothesis of this analysis, which also the theoreticians discussed have in common, is the social determination of linguistic structures. The thesis is based on the assumption that language is able to embed in its structure traces of ideology, the inner as well as the outer one.

If we take the opposite view, the media texts provide a unique space to study the implicit values that are typical for particular media titles. The thesis scrutinizes the ways in which three Czech nationwide press, *Mlada fronta DNES*, *Lidove noviny* and *Pravo*, process and interpret the same news topics. Through analysis of three thematic discourses, political, economic and social, it studies the differences in approaching and presenting reality, as well as elements that these news media have in common. The main focus lies in the argumentative and language aspects of the media texts with the aim to find implicit references on sets of values and beliefs typical for the perspective of the particular news media titles and for the society in general. The news as a genre does not allow expressing one's own opinion or approach explicitly: the news media thus embed their opinions into the structures of language. With the help of methodology that combines argumentative approach with analysis of syntactic and lexical modes of expressions the thesis tries to get into the language structure, looking for inherent tendencies and aiming to define the basis of the attitudes, which influence the form of the language utterance and which have a potential to characterize the speaker.

7. Seznam zkratk

MfD – Mladá fronta DNES

LN – Lidové noviny

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

ODS – Občanská demokratická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

KDU – ČSL – Křesťansko-demokratická unie – Československá strana lidová

RBVG – Rheinisch-Bergische Druckerei und Verlagsgesellschaft

8. Seznam literatury

BACHTIN, M, VOLOŠINOV, V.N.: *Marxismus, freudizmus. Filozófia jazyka*. Bratislava, Pravda. 386 s.

BREIT, E.: *“On the (Re)Construction of Corruption in the Media: A Critical Discursive Approach”*. Journal of business ethics. Springer 2009. Str. 619 – 635. Springer 2009. 10.1007/s10551-009-0177-y

BEDNAŘÍK, P.: *Český tisk v letech 1945-1948. Rozvoj české společnosti v evropské unii*. 3. Díl, Média, Teritoriální studia. Praha: Matfyzpress, 2004. ISBN 80-86732-35-5

FAIRCLOUGH, N.: *Language and Power*. New York: Longman, 1986. 259 s. ISBN 0-582-00976-6

FOWLER, R.: *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. 250 s. ISBN 0-45-01419-0

HOŘEC, J.: *Generace 45 (Pamětníci Mladé fronty 1945-1950)*. Praha: Rio-Press Praha. 1997. ISBN 80-85611-42-2

JENSEN, B.: *A Handbook of Media and Communication Research*. London: Routledge. 2002. 332 s. ISBN 0-415-22588-4

JIRÁK, J., KOPPLOVÁ, B.: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2007. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4

KÁRNÍKOVÁ, L.: *Kdo nemá rád chobotnici: Jazyková analýza článků v MF Dnes pojednávajících o Kaplického projektu nové budovy Národní knihovny*. Bakalářská práce. Praha, FSV UK, 2009.

Kolektiv autorů Ústavu českého jazyka FF MU v Brně: *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2003. 799 s. ISBN 80-7106-134-4

KRAUS, J.: *Jazyk v proměnách komunikačních médií*. Praha: Karolinum, 2008. 172 s. ISBN 978-80-246-1578-3

KRAUS, J.: *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Karolinum, 2004. 184 s. ISBN 80-246-0898-7

KRAUS, J.: *K metodologickým východiskům analýzy mediálního diskurzu*. IN: Sborník Národního Muzea. Řada C – Literární historie. Praha, 2006. Str. 41 – 53. ISSN 0036-5351

KRYŠPÍNOVÁ, J., ŠÁDOVÁ, E.: *Kalendárium českých médií od roku 1900 do současnosti*. IN: Sborník Národního Muzea. Řada C – Literární historie. Praha, 2008. Str. 87 – 97. ISSN 0036-5351

REIFOVÁ a kol.: *Slovník mediální komunikace*. Praha: Portál, 2004. 327 s. ISBN 80-7178-926-7

TUHÁČEK, M.: *Počet titulů již klesá*. Média 98 (zvláštní příloha Strategie).

VOCHOVCOVÁ, Lenka - KŘEČEK, Jan. *Rudé nebezpečí před volbami 2006 : hrozba nebo strašák?*. Praha: Fakulta sociálních věd UK, 2007. 34 s. Pražské sociálně vědní studie. Mediální řada, MED-010.

WIKIPEDIA – Slovníkové heslo „Lidové noviny“. Datum poslední revize 8. 5. 2011. Dostupné z www: http://cs.wikipedia.org/wiki/Lidové_noviny.

WIKIPEDIA – Slovníkové heslo „Právo (deník)“. Datum poslední revize 25. 4. 2011. Dostupné z www: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Právo_\(den%C3%ADk\)](http://cs.wikipedia.org/wiki/Právo_(den%C3%ADk))

WIKIPEDIA - Slovníkové heslo „Mladá Fronta DNES“. Datum poslední revize 12.3.2011.

Dostupné z www: [http://cs.wikipedia.org/wiki/Mladá fronta DNES](http://cs.wikipedia.org/wiki/Mlad%C3%A1_fronta_DNES)